

ЛЮДМИЛА БЕРЕЗОВСЬКА

ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА

**НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК**

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Факультет дошкільної педагогіки і психології
Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

Людмила Березовська

ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА

Навчальний посібник

Івано-Франківськ
«НАІР»
2024

УДК 37.015:81'24

Б-48

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського» протокол № 2 від 26.09.2024 р.*

Рецензенти:

Богуш А. М. – дійсний член національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики дошкільної освіти Університету Ушинського.

Трифонов О. С. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової та дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Балкова О. В. – головний спеціаліст з питань дошкільної освіти Департаменту освіти та науки Івано-Франківської міської ради.

Березовська Людмила

Б-48 Дошкільна лінгводидактика : навчальний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 220 с.

ISBN 978-617-8011-90-1

Навчальний посібник «Дошкільна лінгводидактика» укладено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта.

У навчальному посібнику розкрито теоретичні основи викладання дошкільної лінгводидактики у вищій школі з урахуванням сучасних стратегій модернізації системи дошкільної освіти. У виданні вміщено додатки та інформаційні матеріали, які поглиблюють знання здобувачів отримані у процесі вивчення навчальної дисципліни.

УДК 37.015:81'24

ISBN 978-617-8011-90-1

© Березовська Л., 2024 р.

Зміст

Передмова	6
Розділ І. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку української дошкільної лінгводидактики	9
Тема 1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики	9
1.1. Предмет, зміст і завдання дошкільної лінгводидактики як наукової дисципліни	10
1.2. Міждисциплінарні зв'язки методики з науками психолого-педагогічного циклу	13
1.3. Сутність понять: мова, мовлення, мовленнєва діяльність, навчально-мовленнєва діяльність	15
1.4. Функції мови і мовлення	19
1.5. Принципи засвоєння і навчання дітей рідної мови.....	21
1.6. Компетентнісний підхід до розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови	22
Тема 2. Форми, методи та прийоми розвитку мовлення дітей. Види занять з розвитку мовлення у сучасному закладі дошкільної освіти	26
2.1. Форми роботи з розвитку та навчання дітей рідної мови в закладі дошкільної освіти	27
2.2. Заняття як провідна форма навчання дітей рідної мови.....	31
2.3. Види занять з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти. Вимоги до їх проведення	33
Тема 3. Методика розвитку мовлення дітей раннього віку	38
3.1. Мета, зміст і завдання розвитку мовлення дітей раннього віку	39
3.2. Особливості розвитку мовлення дітей третього року життя	43
3.3. Показники розвитку мовлення дітей третього року життя	47
3.4. Спілкування як важлива умова розвитку активного мовлення дітей.....	48
Тема 4. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку	52
4.1. Мета і завдання розвитку мовлення дітей дошкільного віку.....	53
4.2. Показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку	57

4.3. Інтерактивні та інноваційні методи навчання дітей рідної мови	61
4.4. Вимоги до мовлення виховательки.....	70
Розділ II. Теорія і методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку.....	73
Тема 5. Методика виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку	73
5.1. Поняття про звукову культуру мовлення, її значення в загальному та мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку	75
5.2. Завдання і зміст виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку	79
5.3. Прийоми та методи виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку	84
5.4. Типи занять з виховання звукової культури мовлення дітей	87
Тема 6. Завдання, зміст і методи словникової роботи з дітьми дошкільного віку	92
6.1. Особливості засвоєння слова в дошкільному віці	93
6.2. Завдання і зміст словникової роботи в різних вікових групах закладу дошкільної освіти.....	97
6.3. Методика розвитку словника дітей дошкільного віку.....	100
6.4. Принципи лексичної роботи з дітьми дошкільного віку.....	103
Тема 7. Методика формування граматичної правильності мовлення дітей дошкільного віку	108
7.1. Загальне поняття про граматичну будову мови.....	109
7.2. Завдання і зміст роботи з формування граматичної правильності мовлення дітей дошкільного віку	111
7.3. Особливості формування граматичної будови мови дітьми дошкільного віку	114
7.4. Методи і прийоми формування граматичної правильності мовлення дітей	118
7.5. Типові граматичні помилки в мовленні дітей дошкільного віку	120

Тема 8. Теорія і методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку	123
8.1. Поняття «зв'язне мовлення». Види мовлення.....	125
8.2. Завдання розвитку діалогічного мовлення. Методи та прийоми розвитку діалогічного мовлення.....	129
8.3. Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення. Види бесід	133
8.4. Завдання розвитку монологічного мовлення дітей. Методи та прийоми навчання дітей монологічного мовлення.....	135
8.5. Переказ літературних творів. Види переказу. Прийоми навчання дітей переказу літературних творів	141
8.6. Поняття розповіді. Види розповідей. Прийоми навчання дітей розповідей. Описова й сюжетна розповідь. Творчі розповіді.....	146
8.7. Методика навчання дітей дошкільного віку опису картин, предметів, іграшок	152
Розділ III. Ознайомлення дітей з елементами грамоти в ЗДО.....	161
Тема 9. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку до навчання в школі. Зміст і завдання навчання дітей елементів грамоти в закладі дошкільної освіти.....	161
9.1. Сутність мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку до навчання в школі.....	163
9.2. Змістовий аспект мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку ...	164
9.3. Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти.....	165
9.4. Методика навчання дітей старшого дошкільного віку читати	172
9.5. Підготовка руки дитини до письма	173
Глосарій	178
Тестові завдання для підсумкового контролю знань	187
Список використаних джерел.....	197
Додатки	203

Передмова

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку – провідне завдання лінгводидактики, оскільки вільне володіння мовленням забезпечує повноцінний розвиток дитини, її пізнавальні і творчі здібності. Завдяки зв'язному мовленню реалізується одна із провідних функцій мови – комунікативна.

Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку відповідно до Базового компонента дошкільної освіти полягає у формуванні мовленнєвої компетентності дитини, і включає фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку дошкільної лінгводидактики, пріоритетним завданням якої є формування мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку.

Навчальний посібник укладено на основі читання лекційного курсу з освітньої компоненти «Дошкільна лінгводидактика». У ньому подано тематичний план дисципліни, теоретичний огляд лекційного матеріалу, запитання для самоперевірки, глосарій, тестові завдання, список використаних джерел, додатки.

Мета навчальної дисципліни – допомогти майбутнім вихователям ЗДО оволодіти системними знаннями щодо закономірностей розвитку рідної мови на різних вікових етапах дошкільного дитинства; ознайомити зі специфікою педагогічної діяльності зорієнтованої на розвиток у дітей мовлення й спілкування; опанувати інноваційними методами, формами та прийомами навчання дітей рідної мови відповідно до Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм розвитку дітей дошкільного віку; формувати практичні уміння і навички розвитку мовлення дітей у різних вікових групах закладу дошкільної освіти.

Очікуванні результати вивчення дисципліни

знати:

- теоретико-методологічні, психолого-фізіологічні, лінгвістичні основи методики навчання рідної мови дітей дошкільного віку;

- базову характеристику мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, завдання і зміст розвитку мовлення дітей дошкільного віку відповідно до чинних програм та БКДО;

- технології розвитку мовлення дітей рідної мови, виховання у них культури мовлення та ін.;

уміти:

- діагностувати рівні розвитку мовлення дітей дошкільного віку;
- планувати різні види роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку;

- прищеплювати дітям шанобливе ставлення до рідної мови, культуру мовленнєвого спілкування;

- добирати найефективніші методи та прийоми розвитку усного мовлення, усвідомленого засвоєння дітьми дошкільного віку елементів грамоти, розвитку пізнавальної й мовленнєвої активності та ін.;

- розвивати у дітей мовленнєві вміння і навички у спілкуванні;
- здійснювати професійне мовленнєве спілкування із дітьми на засадах гуманізації і демократизації, особистісно-зорієнтованого підходу;

- передбачати результати навчання мови, розвитку мовлення та виховання культури мовлення дітей дошкільного віку.

Унаслідок досягнення результатів навчання здобувачі вищої освіти в контексті змісту навчальної дисципліни мають опанувати такі компетентності:

Загальні компетентності:

КЗ-4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

КЗ-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

КЗ-8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Спеціальні (фахові компетентності) з навчальної дисципліни:

КС-1. Здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації.

КС-5. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими.

КС-6. Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки.

КС-19. Здатність до комунікативної взаємодії з дітьми, батьками, колегами.

КС-20. Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.

Програма навчальної дисципліни складається з лекційних та практичних занять, завдань для самостійної, індивідуально-дослідної роботи студента.

Розділ І. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку української дошкільної лінгводидактики

Тема 1. Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики

1.1. Предмет, зміст і завдання дошкільної лінгводидактики як наукової дисципліни.

1.2. Міждисциплінарні зв'язки методики з науками психолого-педагогічного циклу.

1.3. Сутність понять: мова, мовлення, мовленнєва діяльність, навчально-мовленнєва діяльність.

1.4. Функції мови та мовлення.

1.5. Принципи засвоєння і навчання дітей рідної мови.

1.6. Компетентісний підхід до розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови.

Ключові поняття: дошкільна лінгводидактика, мова, мовлення, функції мови та мовлення, принципи навчання, мовленнєва діяльність, навчально-мовленнєва діяльність, компетентність, компетенція, компетентісний підхід.

Література

Основна:

1. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.

2. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

3. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні.
Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.

URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

5. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

Допоміжна:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид. Харків : Видавництво «Ранок», 2013.

2. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина ХІХ ст.). Монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2019. 328 с.

3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Нова українська школа НУШ Київ : Освіта, 2018. 400 с.

4. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.

5. Словник-довідник з української лінгводидактики. 2-ге вид., доповн. та переробл. / за заг. ред. проф. М. Пентиліук. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 172 с.

6. Український тлумачний словник (тезаурус) 250000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. 1696 с.

1.1. Предмет, зміст і завдання дошкільної лінгводидактики як наукової дисципліни

Становлення методики навчання української мови як науки, припадає на початок ХХ ст., хоча окремі погляди щодо навчання дітей рідної мови існували набагато раніше. За період свого становлення і розвитку наукова галузь збагачувалася, ставала більш диференційованою й точною у визначенні завдань, предмета й об'єкта навчання. У межах самої науки створювалися нові галузі, такі, як методика навчання української мови як державної, методика навчання української мови іноземців, методика навчання української мови для

дітей дошкільного віку, початкової школи тощо. Усі вони увійшли до загальної теорії навчання української мови – української лінгводидактики.

Термін «лінгводидактика» у 1969 р. увів Микола Шанський для позначення теорії навчання мов, яка виникла через інтеграцію дидактики і лінгвістики. Як інтегрована наука, лінгводидактика розробляє теорію навчання мов у двох напрямках:

- 1) створює лінгвістичний опис мови відповідно до мети навчання;
- 2) розкриває підходи до реалізації мовного матеріалу в процесі навчання, даючи відповіді на запитання: чого навчати? І як навчати?

Предмет – це те, на що спрямована пізнавальна діяльність кого-, чого-небудь; коло знань, що становить окрему дисципліну викладання науки.

Об'єктом вивчення методики – є процес навчання української мови тобто мовленнєва діяльність.

Щодо предмета методики мови думки вчених неоднозначні, оскільки з розвитком науки уточнюються і вдосконалюються погляди учених на предмет її вивчення.

Методика навчання мови висвітлює такі поняття, як:

- мета навчання;
- принципи, зміст (чого вчити?);
- форми і методи навчання (як учити?).

Дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) – це педагогічна наука, що визначає мету, завдання, зміст, методичні закономірності й принципи, форми і методи ефективного навчання дітей дошкільного віку рідної мови, засвоєння мовних та мовленнєвих умінь і навичок, що забезпечують формування мовленнєвої особистості дитини.

Провідна мета навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика – це цілеспрямована, поетапна організація процесу навчання та розвитку мовлення дітей на різних етапах дошкільного дитинства.

Мета навчання дітей рідної мови на етапі дошкільного дитинства – формування мовленнєвої особистості дитини.

За А. Богуш, метою дошкільної лінгводидактики є формування професійно-мовленнєвої готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до навчання дітей рідної мови.

Завдання дошкільної лінгводидактики як навчальної дисципліни для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти полягає у:

- знанні вимог Базового компоненту дошкільної освіти в Україні та чинних програм для закладів дошкільної освіти щодо реалізації мовленнєвого розвитку дітей;
- розумінні закономірностей формування знань, умінь і навичок дітей на різних етапах дошкільного дитинства у галузі мови;
- оволодінні методикою формування в дітей системи початкових уявлень і понять із фонетики, лексики, граматики;
- опануванні лінгвістичних понять, законів і закономірностей, які забезпечують необхідний обсяг знань із методики навчання української мови дітей дошкільного віку;
- діагностуванні рівнів мовленнєвого розвитку дітей, визначенні цілей та змісту педагогічної роботи з дітьми; плануванні різних форм організації роботи з розвитку мовлення дітей, доборі ефективних форм, методів, прийомів та засобів навчання дітей рідної мови; аналізі отриманих результатів;
- підвищенні мовленнєвої культури.

Майбутні вихователі закладів дошкільної освіти мають практично допомогти дітям засвоїти взаємозв'язки між фонетичними і морфологічними, лексичними і словотворчими, лексичними і граматичними явищами мови. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку залежить від мовлення педагога та мовленнєвого середовища у закладі дошкільної освіти і розглядається як загальна основа виховання й навчання дітей. Отже, у процесі вивчення навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика», студенти оволодівають не лише методикою навчання рідної мови дітей дошкільного віку, засвоюють мовні знання, уміння і навички, а й дбають про загальний, інтелектуальний розвиток дітей.

Програма навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика» складається з таких тем: «Теоретичні основи дошкільної лінгводидактики», «Форми, методи та прийоми розвитку мовлення дітей. Види занять з розвитку мовлення у закладі дошкільної освіти», «Методика розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку», «Методика виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку», «Завдання, зміст і методи словникової роботи з дітьми дошкільного віку», «Методика формування граматичної правильності мовлення дітей дошкільного віку», «Теорія і методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку», «Мовленнєва готовність дітей до навчання в школі. Зміст і завдання навчання дітей елементів грамоти в закладі дошкільної освіти».

Кожна тема підсумовується переліком питань для самоконтролю, що допоможе здобувачам освіти перевірити якість засвоєних знань.

1.2. Міждисциплінарні зв'язки методики з науками психолого-педагогічного циклу

Методика навчання мови тісно пов'язана з іншими науками, насамперед філософією, лінгвістикою, психологією, психолінгвістикою, і, безперечно дидактикою.

Зв'язок методики з філософією. Методика, як і педагогіка, належить до суспільних наук, що вивчає певні аспекти формування особистості, чим зумовлюються її зв'язки з філософією. Методика мови враховує філософське вчення про дві сторони пізнання: чуттєву та логічну (діти йдуть від чуття до логіки).

Сучасна методика навчання мови ґрунтується на дослідженому філософами зв'язку мови і духовності, мови і свідомості, мови і мислення.

Враховуючи те, що раціональне пізнання, здійснюване в мовних формах, спирається на пізнання чуттєве, невідривне від об'єктивної дійсності, засвоєння мови індивідом має бути пов'язане з реальністю, наприклад: слово з його значенням, текст з фактами, подіями, які він висвітлює. Отже, вивчення

мови має будуватися таким чином, щоб її одиниці (слова, речення, текст) використовувалися дітьми практично у всіх видах діяльності (пізнавальній, трудовій, мовленнєвій, творчій та ін.).

Зв'язок з лінгвістикою. Лінгвістика розглядає мову як систему (предмет) і мову як процес (мовлення). Для методики навчання мови важливе значення мають положення лінгвістики про мову як суспільне явище, як засіб спілкування людей, як певну систему, що поєднує звуки, слова, словосполучення, речення, які використовуються у мовленні, і нарешті текст як висловлювання, яке складається з речень, пов'язаних одне з одним за змістом та за допомогою різних мовних засобів.

Для методики важливою є лінгвістика мовлення, яка містить теорію мовленнєвої діяльності і лінгвістику тексту. Теорія мовленнєвої діяльності забезпечує мовленнєвий розвиток дітей, результатом якого є їх вміння сприймати і продукувати мовлення.

Для педагога мова – це не тільки система і засіб спілкування, вираження думок, почуттів і переживань, а й предмет формування особистості дитини, її мовленнєвих здібностей. Шляхи формування у дітей мовленнєвих здібностей вивчає психологія та психолінгвістика.

Методика навчання мови тісно пов'язана з **психологією**. Психологія вивчає процеси слухання, читання, говоріння та письма; закономірності породження і сприйняття мовних висловлювань; процес засвоєння граматичних понять, орфографічних навичок. Опора на дані психології дозволяє педагогу враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, рівень розвитку їхнього мислення, мовленнєвих здібностей, удосконалювати форми мовленнєвої діяльності.

Методика тісно пов'язана з **дидактикою**, не випадково її називають лінгводидактикою – наукою про теорію і практику навчання мови, впровадження нових технологій, що вивчає й розробляє ця наука. У сучасній дидактиці процес навчання визначається як взаємодія, співробітництво, партнерство педагога з дітьми, спрямоване на організацію активної освітньо-

пізнавальної діяльності дітей, засвоєння системи наукових знань, умінь, вироблення практичних навичок, всебічного розвитку особистості дитини.

Нормативні документи (освітні стандарти, програми) висувають вимоги до формування мовленнєвих, інтелектуальних, розумових, емоційних якостей, предметних знань і вмінь, що дозволяє їй адекватно діяти, застосовуючи здобуті знання і вміння в будь-якій життєвій ситуації.

1.3. Методологічні засади методики розвитку мови

Ефективність розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови на етапі дошкільного дитинства визначається теоретико-методологічними положеннями, що виступають підґрунтям дошкільної лінгводидактики.

Сучасна лінгводидактика послуговується такими філософськими положеннями: мова – суспільне явище, мова – як засіб спілкування, про суспільний характер походження мови, взаємозв'язок мови і мислення, слова і поняття; практика – критерій істини.

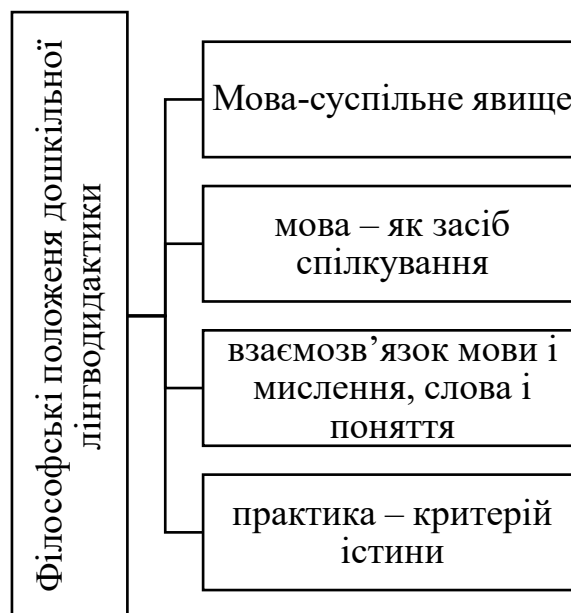

Рис. 1.1. Філософські положення сучасної лінгводидактики

Філософські позиції і закони на які спирається дошкільна лінгводидактика диференціюють за такими аспектами: соціально-історичний, комунікативний, психологічний і практичний.

Схарактеризуємо їх.

Соціально-історичний аспект

Мова – продукт суспільно-історичного розвитку. Мова – це історія народу, нації, держави. Як і коли виникла мова? Здавна люди вважали, що творцем мови є Бог. Пізніше учені намагалися довести, що мова розвивається за біологічними законами: народжується, живе, вмирає незалежно від людського суспільства. Згодом склалася думка, що мову створила сама людина.

Теорії виникнення мови

Теорії свідомого винаходу мови: договірна, звуконаслідувальна, вигукова, божественна.

Представники договірної теорії вважали, що мова виникла в результаті певної домовленості між людьми. За звуконаслідувальною теорією, мова виникла в результаті копіювання первісною людиною звуків, які вона чула навколо себе. Почуті звуки людина начебто перетворювала на назви предметів. Вигукова теорія пов'язувала виникнення мови з вигуками, криками людини, які вона співвідносила з певними діями, явищами, предметами, поступово усвідомлювала перетворюючи їх на слово.

Божественна – творцем мови є Бог

Теорії несвідомого походження мови презентують погляди на природу мови як біологічне, психічне чи суспільне явище.

Представники натуралістичного напрямку (К. Беккер, А. Шлейхер) розглядали мову як природний організм, у якому здатність говорити зумовлена наявністю органів слова, збудником яких є духовна діяльність, до якої спонукає думка, здатність до пізнання.

Представники психологічного напрямку (В. Гумбольдт, М. Мюллер) відстоювали думку, що мова походить сама із себе, це робота духу, тобто

свідомості, яка виявляється в діяльності, і як діяльність – це є творіння народів, як духовних одиниць.

Найбільш поширеною є теорія про суспільну природу мови (Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, Ф. де Соссюр). Під суспільним розуміють те, що створюється суспільством і залежить від нього.

Дослідження учених різних галузей наук, критичне та всебічне висвітлення означеної проблеми утвердило позиції сучасної науки в поглядах на мову як соціальне, суспільне явище, найважливішою ознакою якої є те, що вона не може існувати поза суспільством.

Мова є продуктом діяльності, у процесі якої виникла потреба у спілкуванні та взаємодії людей між собою. Виникнення мови пов'язане з виникненням самої людини. Початком формування свідомості і мови став перехід людини до самостійного виготовлення знарядь праці та систематичного користування ним (приблизно 100 000 років тому). Спільна праця потребувала порозуміння, обміну думками у вигляді відтворюваних голосовим апаратом звуків, якими вони позначали певні предмети, явища, повідомляли про них іншим. Ускладнення форм спільної праці й суспільних взаємин формувало здатність до мислення у вигляді понять, суджень, які відображали зв'язки між предметами і явищами довколишнього світу. Отже, мова виникла в суспільстві, зумовлена його потребами і є його продуктом.

Комунікативний аспект

Розвиваючись, мова ставала засобом не тільки повідомлення думок, а й їх формування. Через мову думки набули чуттєво сприйнятливої форми і стали засобом впливу на інших людей. Володіючи мовою, люди обмінювалися досвідом, знаннями, передавали їх нащадкам, розуміли один одного, спільно працювати у різних галузях людської діяльності.

Поза людським суспільством мова розвиватись не може. Мова створена для спілкування, а спілкування можливе лише в соціумі.

Психологічний аспект методології

Психологічний аспект методології становить філософське вчення про взаємозв'язок мови і мислення, слова і поняття. Виникнення і розвиток мови та мислення тісно пов'язані між собою. Проте проблема взаємозв'язку мислення і мови наразі є дискусійною. У філософії, мовознавстві, психології існують різні позиції щодо її вирішення.

Прибічники матеріалістичної діалектики, не ототожнюючи мову і мислення стверджують їх діалектичний зв'язок: мова – обов'язковий засіб вираження мислення, що відображає незалежну від нашої свідомості об'єктивну дійсність, впливає на мислення.

Філософи й лінгвісти переконані, що мова і мислення знаходяться в невіддільному зв'язку, при цьому мислення не може існувати поза мовними формами, оскільки процес формування думок, і процес оперування готовими думками неможливий без мови.

Представники «граматичних концепцій» філософського ідеалізму фактично відривають мову від мислення, вважаючи, що мислення здатне мимовільно «породжувати» мовні конструкції, тому мова і мислення не пов'язані між собою.

На сучасному етапі ученими доведено, що мова – основний, але не єдиний елемент мислення. Мовлення супроводжується мисленням, але мислення може здійснюватися і поза мовними формами, оскільки його чуттєвою основою є не лише мова, а й відчуття, уявлення, сприйняття, які виникають унаслідок дії природи на органи відчуття у процесі діяльності людей.

З мисленням пов'язане внутрішнє мовлення – мовне оформлення думки без її висловлювання. Виділяють розгорнуте (говоріння про себе) і редуковане (скорочена форма внутрішнього мовлення). Думка без подальшого її висловлювання не потребує розгорнутих образів. У внутрішньому мовленні вони виникають за потреби щось пояснити або довести.

Отже, мова і мислення не тотожні; мова оперує фонемами, словами, словосполученнями, а мислення – поняттями, судженнями, висновками.

Мислення не має властивості матерії, воно ідеальне, а мову можна побачити, почути; генетично мислення передує мові.

Одним із аспектів взаємозв'язку мови і мислення є питання про співвідношення між **поняттям** (елементом мислення) і **словом** (елементом мови).

Процес пізнання починається з поняття. Його зміст виробляється впродовж конкретного вивчення предмета із застосуванням попередньо накопичених знань. При цьому відбувається як виокремлення суттєвих ознак предмета (операція умовисновку), так і пізнання його в цілому (операція судження). Сформовані поняття є підґрунтям для наступних висновків і суджень.

Поняття виражаються або словом, або сталим словосполученням. Тобто слова не позначають, не називають, а саме виражають, оформлюють поняття.

Практичний аспект

Практичний аспект методології лінгводидактики визначає положення про те, що практика – критерій істини. Практика дає змогу відокремити правильні наукові методи навчання від хибних, перевірити вірогідність існуючих мовних концепцій та ефективність розроблених методик і програм навчання та виховання.

Наприклад, перш ніж впроваджувати в освітній процес закладів дошкільної освіти програми, проводяться експериментальні дослідження, здійснюється апробація.

1.4. Функції мови та мовлення

Мова виконує низку функцій, які є життєво важливими для суспільства, окремих соціальних груп, для кожної людини. Розглянемо їх.

Комунікативна функція мови – полягає в основному призначенні мови – спілкуванні, обміні інформацією задовольняє потребу людини в іншій людині, забезпечує нерозривну єдність людини і мови.

Мисленнєвотворча функція – функція формування і формулювання думки. Полягає в тому, що людина мислить за допомогою мовних засобів. Мова є засобом формування думок, ми думаємо в мовних формах, поняттями, які позначені словами. Думати – означає оперувати мовними поняттями, які дитина повинна засвоїти впродовж свого розвитку та спілкування з дорослими.

Прагматична функція мови – відображає ставлення мовця до його висловлювання.

Експресивно-мотивна функція – полягає у вираженні почуттів та емоцій.

Номінативна (епрезентативна) функція – позначення світу речей. Функція переплітається з когнітивною, так як все пізнане повинно мати своє ім'я.

Гносеологічна (когнітивна, пізнавальна, пізнавально-відображальна, акумулятивна) функція – полягає в прийнятті та накопиченні суспільного досвіду. Вона тісно пов'язана з функцією мислення.

Перейдемо до функції мовлення.

Естетична або ейдологічна, функція полягає в тому, що мова є основою культури, засобом творення духовних і матеріальних цінностей. Функція пов'язана з художньою літературою, фольклором, мистецтвом. Через художні образи (тексти, картини) митець спілкується з читачем (слухачем, глядачем). Образність мовлення є ознакою культури мовлення.

Імперативна, волюнтативна або функція впливу – покликана викликати реакцію співрозмовника (відповідь, жести, дії). З імперативною пов'язана звертальна (апелятивна) функція, оскільки вплинути на співбесідника означає привернути його увагу.

Фатична функція – встановлення доброзичливої атмосфери перед початком розмови. Ввічливі запитання, відповіді, не несуть конкретного змісту, а використовуються мовцем для вираження взаємоповаги.

Мовотворча функція – спрямована на переосмислення лінгвістичного досвіду мовними засобами, породження нових концепцій та поглядів учених.

Отже, функції мови та мовлення не існують окремо, а реалізуються у взаємодії. Починаючи розмову, вихована людина використовує стереотипні питання-відповіді (фатична функція мови), обмінюється досвідом, думками (гносеологічна функція), використовує найменування різних предметів, понять (репрезентативна функція), демонструє своє ставлення до висловлювання, намагається привернути його увагу, вплинути на співрозмовника (прагматична, імперативна функція). Спілкування (комунікативна функція) неможливе без мислення (мисленнєвотворча функція). Таким чином, функції взаємопов'язані між собою.

1.5. Принципи засвоєння і навчання дітей рідної мови

У процесі навчання дітей рідної мови використовують загальнодидактичні принципи, як-от: науковості, доступності, наочності, систематичності, послідовності, наступності, перспективності.

Схарактеризуємо їх.

Принцип науковості полягає у науково обґрунтованому розкритті сутності мовних явищ та понять.

Принцип доступності – передбачає відповідність змісту, форм способів викладу виучуваного матеріалу віковим та індивідуальним особливостям дітей.

Систематичності і послідовності – передбачає поетапне та послідовне подання матеріалу, що забезпечить розуміння дітьми мовних явищ у цілісній системі.

Базовий компонент дошкільної освіти, чинні програми навчання та виховання дітей дошкільного віку передбачають поступове розширення та поглиблення знань дітей з різних розділів програми, що органічно узгоджується з принципами наступності і перспективності навчання. Ці принципи в сучасній дидактиці спрямовані на удосконалення процесу навчання.

1.6. Компетентісний підхід до розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови

В умовах сьогодення зросла роль української мови в нашому суспільстві, й відповідно, і мовна і мовленнєва компетенції дитини. Комунікація (спілкування), відбувається в процесі мовленнєвої діяльності і забезпечує формування комунікативної особистості дитини. Формування комунікативної компетенції вимагає комунікативного підходу до навчання мови. Саме цей підхід разом із діяльнісним є основою у чинних програмах навчання і виховання дітей, що спричинило потребу перебудови методики навчання мови. Відтак, модернізація системи освіти спонукає педагогів до пошуку ефективних способів реалізації компетентісного підходу, врахування результатів навчання дитини, які розглядаються не лише як опанування дитиною знань, а здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях. Отже, компетентісний підхід зміщує акценти з процесу накопичення знань, умінь і навичок у формування вміння застосовувати набуті знання у різних видах діяльності. Означене спонукає педагога змінити пріоритети навчання з інформаційно-репродуктивного стилю викладання на організаційно-творче. При цьому педагог є організатором освітньої діяльності, що супроводжує, мотивує дитину до пізнання нового. Дитина у процесі такого навчання займає активну позицію, переходячи від пасивного засвоєння знань до дослідницько-самостійної, пошуково-розвивальної діяльності.

Для розкриття сутності компетентісного підходу, важливим є розкриття понять «компетентність» та «компетенція».

Компетентність – це сформована система знань, що виявляється у практичному вмінні доречно до ситуації їх використовувати.

Мовленнєва компетенція – це різновид комунікативної компетентності, що включає здатність дитини практично користуватися мовою, дотримуючись мовних правил у процесі спілкування.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, мовленнєва компетентність розуміється як здатність дитини продукувати свої звернення,

думки, враження в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації.

Мовна компетентність – це сформована система знань про мову та мовлення, що ґрунтується на мовній свідомості, ерудиції, мовному чутті, відповідає правилам мовної граматики, стилістики та виявляється у практичному вмінні доречно користуватися мовою загалом.

Компетенція, за А. Богуш – це соціально задані вимоги (норми) щодо набуття тими, хто навчається необхідних знань умінь і навичок в певній практичній діяльності.

Феномен мовленнєва компетенція А. Богуш визначає як вміння дитини адекватно, доречно й практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, висловлювати свої думки, бажання, наміри, використовуючи як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи), інтонаційні засоби виразності мовлення.

Провідним завданням компетентнісного підходу на думку учених (А. Богуш, Н. Бібік, В. Ільченко, О. Савченко та ін.) є формування в дітей усного мовлення.

Компетентнісний підхід у словнику-довіднику з української лінгводидактики пояснюється як спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, яким є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності; це своєрідний орієнтир, що спрямовує педагога на виховання мовної особистості дитини, яка володіє системою знань, комунікативних умінь і навичок, що покликані забезпечити високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Компетентнісний підхід у процесі розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови передбачає формування у них здатності застосовувати набуті в процесі навчання знання, уміння, навички у різноманітних ситуаціях. Ефективним засобом використання в освітньому процесі компетентнісного підходу є добір компетентнісно зорієнтованих завдань, спрямованих не на відтворення тої чи тої інформації, а на організацію самостійної, пошуково-дослідної, мовленнєво-творчої діяльності дітей. Відтак, у процесі

компетентнісно зорієнтованого навчання важливою є не кількість засвоєних дитиною знань, а їх позитивна мотивація до освітнього процесу, вміння застосовувати набуті знання, уміння й навички для вирішення поставлених освітніх завдань.

Для компетентнісно зорієнтованих завдань характерні такі ознаки: моделювання певної ситуації; актуальність та зацікавленість дітей темою заняття; інтерес дітей до виконання поставленого завдання; специфічна структура; практичне застосування засвоєних знань, умінь і навичок; нестандартний, творчий підхід до виконання завдання.

Компетентнісно зорієнтовані завдання забезпечують такі функції:

- мотиваційну – використання у роботі з дітьми цікавих, актуальних завдань, що забезпечує позитивну мотивацію до процесу навчання;
- психологічну – створення сприятливого мікроклімату, що забезпечує психологічно комфортні умови для організації освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти;
- розвивальну – у процесі виконання завдань активізується пізнавальна діяльність дітей, зокрема, мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків);
- організаційну – у процесі спільної діяльності активізуються організаційні уміння й навички дітей;
- формувальну – засвоюються способи дій, формуються предметні і ключові компетентності;
- оцінювальну (застосування компетентнісно зорієнтованих завдань дає змогу з'ясувати рівень сформованості компетентностей);
- світоглядну – розширює взаємозв'язки і взаємозалежності між предметами і явищами з різних сфер життя дитини;
- особистісну – створення ситуації успіху сприяє самоствердженню дитини, викликає почуття задоволення від отриманого результату

Отже, використання компетентнісного підходу у процесі розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови спрямоване на всебічний розвиток

дитини, формування компетентностей як проявів обізнаності дитини, умінь практичного застосування набутих знань, ціннісного ставлення до себе та оточуючих.

Питання для самоконтролю

1. Що таке дошкільна лінгводидактика?
2. Схарактеризуйте мету та завдання вивчення навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика».
3. Розкрийте зв'язки дошкільної лінгводидактики з іншими науками.
4. Від чого залежить розвиток мовлення дітей дошкільного віку?
5. Розкрийте методологічні засади методики розвитку мови дітей дошкільного віку.
6. Схарактеризуйте філософські позиції і закони на які спирається дошкільна лінгводидактика.
7. Які функції виконує мова та мовлення?
8. Перелічіть принципи навчання дітей рідної мови.
9. Дайте визначення поняттям «компетенція», «компетентність».
10. Обґрунтуйте сутність компетентнісного підходу у процесі розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови.
11. Який освітній напрям БКДО передбачає формування мовленнєвої компетенції дітей?
12. Схарактеризуйте поняття «комунікативна компетентність» у контексті культури мовленнєвого спілкування опираючись на Базовий компонент дошкільної освіти

Тема 2. Форми, методи та прийоми розвитку мовлення дітей. Види занять з розвитку мовлення у сучасному закладі дошкільної освіти

2.1. Форми роботи з розвитку та навчання дітей рідної мови в закладі дошкільної освіти.

2.2. Заняття як провідна форма навчання дітей рідної мови.

2.3. Види занять з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти. Вимоги до їх проведення.

Ключові поняття: форми навчання, методи навчання, засоби навчання, заняття, види занять, інтегровані заняття, комплексні заняття, тематичні заняття, дидактичні ігри, ігри-заняття, види занять, екскурсія.

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.

2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.

3. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.

4. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

5. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.

URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

7. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

8. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років . наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Допоміжна:

1. Богуш А. М., Крутій К. Л. Дошкільна лінгводидактика. Словник-довідник. Запоріжжя : ЛПІС, 2014. 390 с.

2. Гавриш Н. Інтегроване заняття : робота над помилками. *Дошкільне виховання*, 2018, №7. С.8-13.

3. Гавриш Н. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навч.-метод. посіб. Луганськ : «Альма-Матер», 2007. 496 с.

4. Усі ігри в закладі дошкільної освіти /авт.-упоряд. А. В. Доценко, О. О. Забашта, Н. О. Лобанова, А. С. Остапенко. Харків : Вид. група «Основа», 2021. 271 с.

2.1. Форми роботи з розвитку та навчання дітей рідної мови в закладі дошкільної освіти

Форма навчання – це спеціально організована діяльність вихователки з дітьми, що відбувається в установленому порядку та режимі і залежить від кількості тих, кого навчають (індивідуальна, групова, колективна, фронтальна); часу (коли навчають), місця й порядку його проведення.

Організація освітньо-мовленнєвої роботи з дітьми дошкільного віку в закладі дошкільної освіти здійснюється на спеціально організованих заняттях і повсякденному житті.

За провідною діяльністю розрізняють такі форми організації освітнього процесу з дітьми у закладі дошкільної освіти:

- дидактична гра (містить освітнє завдання);

- гри-заняття (проводиться з дітьми раннього віку);
- екскурсія;
- заняття.

Схарактеризуємо їх.

Дидактична (навчальна) гра мовленнєвого спрямування – це цілеспрямована організація дітей, що має на меті вирішення мовленнєвих завдань в ігровій формі. Структурними компонентами дидактичної гри є: дидактичне завдання, ігрові дії, ігрові правила, результат гри (рис. 2.1.)

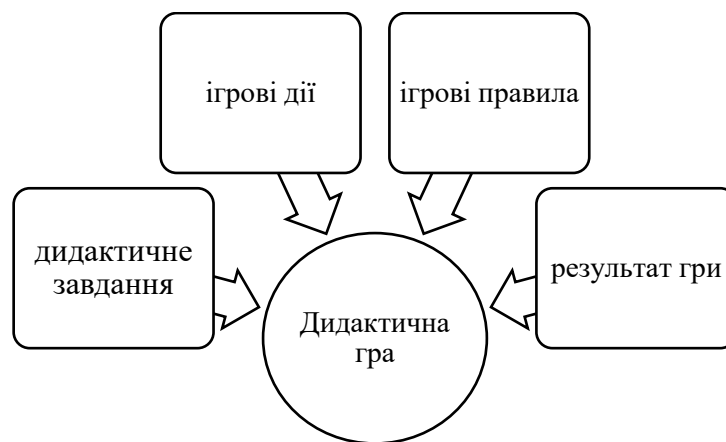

Рис. 2.1. Структура дидактичної гри

Дидактичне завдання визначається метою навчання. Мовленнєво спрямовані дидактичні ігри сприяють закріпленню, уточненню, активізації мовленнєвих знань дітей набутих у різних формах діяльності.

Дидактичне завдання реалізується через ігрові дії, які є основою гри. Чим різноманітніші ігрові дії, тим цікавіша гра та ефективніше вирішення поставлених завдань. У дидактичних іграх ігрові дії різняться, це залежить від їх спрямованості. Правила в дидактичній грі є заданими; вони допомагають педагогу організувати гру, здійснювати керівництво нею. Результат гри – це підведення підсумків гри, визначення переможців.

Отже, дидактична гра – це не лише гра, а спосіб навчання. Вона спрямована на розвиток нових та закріплення раніше набутих мовленнєвих умінь, вироблення (закріплення) практичних навичок.

Ігри-заняття слугують ефективною формою розвитку мовлення дітей раннього і молодшого дошкільного віку.

Екскурсія – спрямована на ознайомлення дітей із предметами і явищами природи, діяльністю людини у природі. З дітьми молодшої групи екскурсії проводяться в межах закладу дошкільної освіти. На таких екскурсіях-оглядах вихователька ознайомлює дітей приміщенням закладу дошкільної освіти, роботою його працівників тощо).

З дітьми середньої групи проводять екскурсії за межами закладу дошкільної освіти (в парк, на водойму, в бібліотеку тощо). Основне призначення екскурсії полягає в забезпеченні сприймання дітьми невідомих предметів і явищ, розвитку пізнавальних інтересів. За методично правильно організованої педагогом екскурсії сприймання є яскравим, цілісним, емоційним; відображає ставлення дитини до побаченого. Однією з вимог до проведення екскурсії є її повторюваність. Відтак, педагог повинен раціонально розподілити завдання під час кожної екскурсії. Так, ознайомлюючи з порами року екскурсію організовують в різні періоди (на початку, в середині, кінці), таким чином, діти мають можливість спостерігати й аналізувати зміни у явищах природи, розширювати та поглиблювати свої уявлення про незнайомі об'єкти та явища.

Екскурсія, як організована форма навчання має таку структуру: підготовчий етап, проведення екскурсії, закріплення знань. Структура екскурсії подана у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Структурні компоненти екскурсії

Структурні компоненти екскурсії	Характеристика
Підготовчий етап	визначення змісту екскурсії, об'єкту для спостереження; створення моменту

	очікування, повідомлення інформації про об'єкт спостереження
Основний етап (проведення екскурсія)	організація спостереження дітей, спрямування їхньої пізнавальної активності, мислення, уваги, уяви, сприймання
Закріплення знань	вихователька організовує бесіду з дітьми, використовує зібраний матеріал для активізації знань, створює умови для розвитку ігрової діяльності за мотивами побаченого на екскурсії, читає художні твори, використовують малі фольклорні жанри (загадки, народні прикмети, вірші тощо), малюють за змістом побаченого.

На сучасному етапі заняття, як форма організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку розглядається ученими, методистами, як вплив вихователя на дітей, виконання програмних завдань, досягнення мети, що забезпечується комплексом завдань певної спрямованості та змісту.

Заняття – це форма організації діяльності дітей дошкільного віку, яка здійснюється у певному місці, з певною групою (підгрупою) дітей, за визначеною закладом дошкільної освіти програмою навчання, у встановлений відповідно до режиму дня час, у межах якого вихователька здійснює освітньо-пізнавальну діяльність дітей з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Ознаками мовленнєвого заняття в ЗДО є:

- мовленнєва спрямованість заняття, яка передбачає виконання завдань освітнього напрямку «Мовлення дитини», які визначено Базовим компонентом дошкільної освіти та чинних програмах;

- наявність наочно-дидактичного матеріалу з навчання дітей рідної мови, які стимулюють мовленнєву активність дітей;
- оцінка результатів мовленнєвої діяльності дітей;
- закріплення набутих мовленнєвих знань, умінь і навичок під час виконання поставлених завдань.

Використання на занятті різноманітних методів і дидактичних засобів навчання у роботі з дітьми сприяє засвоєнню знань, виробленню практичних умінь і навичок, розвитку пізнавальних здібностей.

2.2. Заняття як провідна форма навчання дітей рідної мови

Навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення проводяться на різних видах занять.

За *організацією дітей* заняття поділяються на:

- індивідуальні – об'єднують дітей одного рівня мовленнєвого розвитку (1-4 особи);
- індивідуально-групові (4-8 осіб);
- групові (до 15 осіб);
- фронтальні (з усієї віковою групою).

За *дидактичною метою* заняття з розвитку мовлення та мовленнєвого спілкування поділяються на:

- повідомлення дітям нових знань. Мають на меті виклад нового матеріалу, збагачення, уточнення, розширення знань про предмети і явища дійсності. Це можуть бути спостереження, екскурсії, читання художніх творів, розповідь, бесіди за серіями дидактичних картин тощо);
- узагальнення, систематизація та закріплення нових знань, умінь і навичок. Проводяться задля усвідомлення дітьми сприйнятого матеріалу, формування найпростіших узагальнень (бесіда узагальнення, самостійні розповіді дітей, створення мовленнєвих ігрових ситуацій, дидактичні ігри мовленнєвого спрямування тощо);

- заняття змагально-ігрового, розважального характеру (ігри-драматизації та інсценізації за змістом художніх творів, казок; використання різних видів театру із мовленнєвим супроводом);

- контрольні заняття – спрямовані на виявлення у дітей знань, практичних умінь і навичок; визначення змісту і методів для подальшої роботи. Контрольні заняття проводять у кінці кварталу, року, по завершенні вивчення певної теми.

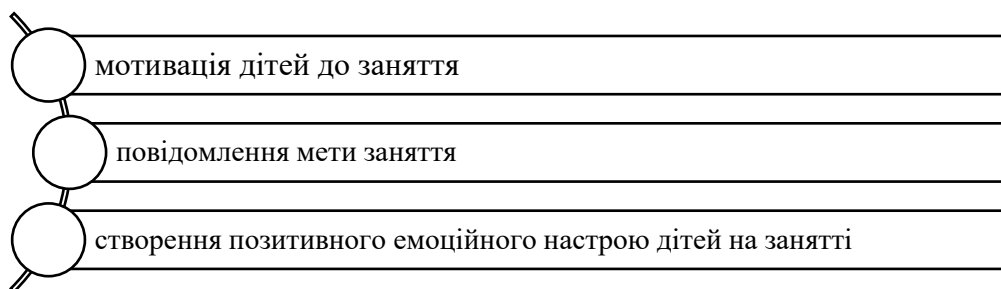
2.3. Структура заняття з розвитку мовлення у закладі дошкільної освіти

Сучасна методика рекомендує вихователям гнучко й творчо підходити до організації занять. Однак, в організації та проведенні занять педагогу слід дотримуватися структури його проведення, яка залежить від багатьох чинників, зокрема: виду та типу занять, його мети, вікових особливостей дітей, етапу засвоєння знань дітьми.

Традиційно у будь-якому занятті виділяють організаційну, основну та заключну частину, які взаємопов'язані між собою.

У *вступній (організаційній) частині* заняття важливо налаштувати дітей до заняття, зосередити їхню увагу, зацікавити та мотивувати їх до виконання завдань через сюрпризні моменти (прихід улюбленого літературного героя, поява гостя, запрошення до подорожі тощо), створити позитивний емоційний настрій. Щоб занурити дитину в заняття, доцільно організувати вступну бесіду, читання вірша, загадування загадки, показ картини тощо.

Складники організаційної частини заняття

В *основній частині* заняття виділяють два етапи:

- актуалізація опорних знань;

- розкриття основного змісту заняття.

Етап актуалізації опорних знань передбачає з'ясування у дітей наявних знань у процесі виконання різноманітних завдань. Далі відбувається повідомлення вихователькою нового матеріалу та набуття дітьми нових знань через включення їх в активну пізнавальну діяльність, що досягається завдяки використанню сучасних ігрових методів, прийомів та засобів навчання, організацію практичної діяльності дітей.

Структурні компоненти основної частини заняття:

- виклад нового матеріалу;
- закріплення поданого матеріалу у процесі виконання вправ, дидактичних ігор.

У заключній частині заняття проводиться його аналіз, підведення підсумків, здійснюється оцінка результатів діяльності дітей. Як правило, вихователька задає запитання: що ми робили на занятті?, що вам сподобалось, запам'яталося? Під час відповідей діти повторюють основні положення, що були подані на занятті. У заключній частині доцільно використовувати інтерактивні методи навчання, такі як: мікрофон, незакінчені речення, дерево рішень, ажурна пилка та ін.

Отже, ефективність проведення занять залежить від використання ігрових прийомів, дидактичних засобів навчання (наочності), позитивному емоційному кліматі на занятті, максимальній активізації дітей на занятті.

2.3. Види занять з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти.

Вимоги до проведення

За А. Богуш, заняття з розвитку мовлення поділяються на: комплексні, тематичні, контрольні, комбіновані та інтегровані.

Розглянемо їх.

Комплексні заняття – це заняття, на яких вихователька реалізує завдання з трьох розділів програми (наприклад, розвиток зв'язного мовлення, формування звукової культури мовлення, граматики). Враховуючи рівень

підготовки дітей, вихователька визначає, з якої частини краще розпочати заняття (розвиок зв'язного мовлення, граматика, словник). Розділ звукової культури мовлення переважно є третьою частиною заняття.

Тематичні заняття – це заняття, які спрямовані на вирішення якогось одного мовленнєвого завдання (наприклад, або розвиток словника, або формування граматично правильного мовлення, або звукової культури тощо).

Контрольні заняття – це заняття, що мають на меті перевірити рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок у дітей, виявити недоліки, провести своєчасну індивідуально-мовленнєву роботу з дітьми.

Комбіновані заняття – складаються з кількох частин і розділів програми, не пов'язаних між собою. Наприклад, розвиток мовлення і музика; математика і малювання та ін.).

Інтегровані заняття – це заняття, які спрямовані на закріплення мовленнєвих знань та умінь дітей, збагачення пізнавального досвіду, ефективного вирішення мовленнєвих та розумових завдань педагог використовує матеріал із різних розділів програми, які підпорядковані одній меті і доповнюють одна одну. Метою інтегрованих занять є закріплення знань дітей з різних розділів програми, активізація, уточнення і збагачення словника дітей; розвиток діалогічного й монологічного мовлення, спілкування.

Заняття з розвитку мовлення у закладі дошкільної освіти проводяться в першій половині дня, оскільки у дітей вищий рівень розумової працездатності. Кількість занять визначено освітньою програмою. У Додатку А наведено планування занять із розвитку мовлення (див. Додаток А).

Вимоги до підготовки та проведення занять представлено на рис. 2.2.

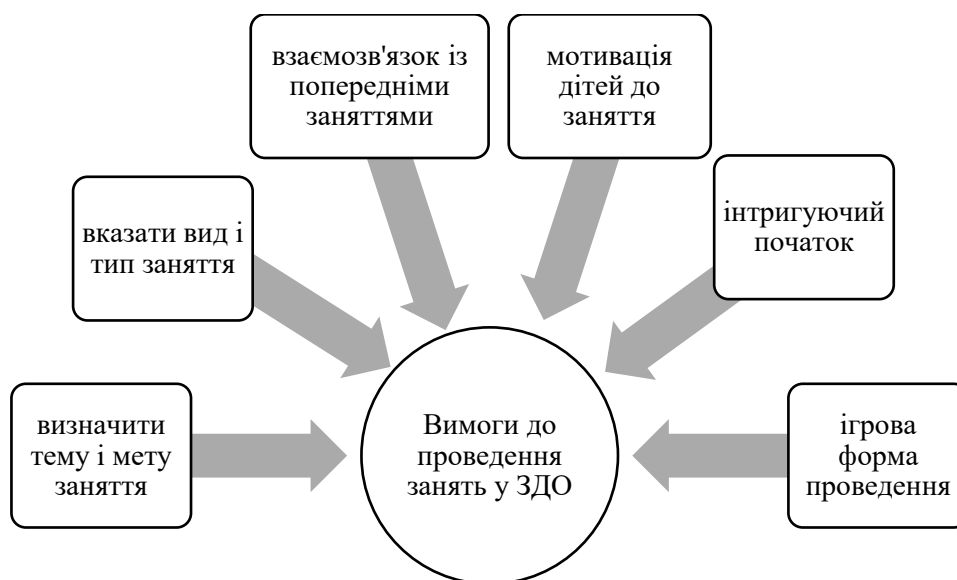

Рис. 2.2. Вимоги до проведення занять у ЗДО

Підготовка вихователя до заняття передбачає:

- визначення мети (освітня, розвивальна, виховна) та завдань заняття (залежно від виду, комплексне, тематичне, інтегроване);
- добір методів і прийомів навчання дітей, дидактичних, ілюстративних матеріалів;
- врахування взаємозв'язку із попередніми заняттями з розвитку мовлення, що забезпечить системність і послідовність вивчення матеріалу, опору на досягнутий досвід дитини;
- наскрізне вирішення мовленнєвих завдань, взаємозв'язок різних видів діяльності, що забезпечується на інтегрованих заняттях;
- створення ситуації успіху на занятті, позитивної мотивації до вирішення мовленнєвих завдань;
- максимальна мовленнєва активність дітей на занятті, домінування розвивального принципу навчання;
- використання ігрових прийомів навчання (дидактичних ігор та вправ, створення мовленнєвих ситуацій тощо);
- дотримання тривалості заняття (залежно від вікової групи);
- рівномірний розподіл часу між трьома частинами комплексного заняття;

- врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей, диференціація завдань;
- забезпечення зворотного зв'язку між педагогом та дітьми;
- позитивна оцінка діяльності дітей на занятті;
- створення розвивального мовленнєвого середовища, умов для самостійної мовленнєвої діяльності дітей (супровід та підтримка дитини, заохочення).

Розглянемо комплексне заняття з розвитку мовлення у старшій групі.

Завдання. Зв'язне мовлення: вчити дітей відповідати на запитання за змістом художнього твору, складати зв'язні розповіді з 3-4 речень, вживати образні слова та вирази, епітети, порівняння, характеризувати головних героїв твору. Граматика: вправляти дітей у складанні речень зі сполучниками; вчити узгоджувати числівники з іменниками; вживати у мовленні іменники чоловічого, жіночого і середнього роду в однині та множині. Звукова культура: вправляти дітей у артикуляції приголосних звуків «с», «ш»; регулювати силу голосу; розвивати мовне дихання, фонематичний слух.

Матеріал: мнемотаблиці, сюжетні картки.

Вимоги до організації та проведення занять у ЗДО ґрунтуються на загальнодидактичних принципах навчання, зокрема: освітніх, розвивальних та виховних завдань; методах і прийомах передбачених змістом заняття (вибір залежить від мети заняття). Важливою умовою ефективного навчання дітей дошкільного віку є поєднання освітньої роботи як на заняттях, так і поза ними. Сучасні концепції дошкільної освіти націлюють педагогів на здійснення освітнього процесу не лише на заняттях, а й у повсякденній дійсності (дидактичні ігри, прогулянки, екскурсії, спостереження).

Отже, використання різноманітних форм організації роботи з дітьми сприятиме ефективному засвоєнню знань, виробленню практичних умінь і навичок, розвитку пізнавальних можливостей дитини.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «форма навчання».
2. Які форми організації освітнього процесу з дітьми у закладі дошкільної освіти Ви знаєте? Схарактеризуйте їх.
3. Перелічіть структурні компоненти дидактичної гри.
4. Розкрийте місце екскурсії у процесі розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
4. Що таке заняття? Які є види занять у ЗДО?
5. Схарактеризуйте структурні компоненти заняття.
6. Визначте вимоги до підготовки та проведення занять у ЗДО.
7. Яку роль відіграють дидактичні засоби навчання у процесі проведення занять з розвитку мовлення?
8. Чи впливає вибір форми організації дітей на занятті на його ефективність?
9. Які є види занять з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти?

Тема 3. Методика розвитку мовлення дітей раннього віку

- 3.1. Мета, зміст і завдання розвитку мовлення дітей раннього віку.
- 3.2. Особливості розвитку мовлення дітей третього року життя.
- 3.3. Показники розвитку мовлення дітей третього року життя.
- 3.4. Спілкування як важлива умова розвитку активного мовлення дітей.

Ключові поняття: зміст навчання, методи навчання, засоби навчання, дити раннього віку, методика розвитку мовлення, показники розвитку мовлення, спілкування, активне мовлення.

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.
2. Богуш, А. М., Маліновська Н. В., Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. : до програми «Оберіг». Київ : Слово, 2016. 388 с.
3. Гавриш Н., Васильєва С., Рагозіна В. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів : монографія за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС. ЛТД, 2021. 226 с.
4. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.
5. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

Допоміжна:

1. Березовська Л. І. Ігрові технології як засіб формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції: зб. мат. Міжнарод. наук.-практ. онлайн-конференції* (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 19-20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. 290 с. С. 162-165.
2. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 344 с.
3. Богуш А.М., Гавриш Н. В., Саприкіна О. В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 408 с.
4. Максименко Д. С. Мовленнєвий і психічний розвиток дітей раннього віку. Видавництво : Центр учбової літератури, Київ, 2023, 192 с.
5. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В. А. Воронов, К. В. Ковальчук, Н.В. Піканова та ін. Київ: ФОП В. Б. Ференець, 2021. 130 с.

3.1. Мета і завдання розвитку мовлення дітей раннього віку.

Розвиток мовлення дітей раннього віку – одне з важливих завдань дошкільної лінгводидактики. Мова не дається дитині від народження, хоча й народжується дитина зі сформованим мовленнєвим апаратом (губи, щоки, язик, м'яке піднебіння).

Зумовлено це низкою чинників:

- дитина не володіє навичкою користування мовним апаратом,
- словесними формами мовлення;
- мова розвивається в умовах спілкування між людьми (у новонародженої дитини соціальні зв'язки ще не встановлені);
- мова тісно пов'язана з мисленням.

Для оволодіння мовою дитині необхідно опанувати навичками користування мовним апаратом. Тренування голосового апарату дитини

відбувається з перших днів життя. Перші голосові вправи – це рефлекторні звуки, які впливають на розвиток мови. Вони носять емоційно-вольовий характер і свідчать про внутрішній стан дитини. Так, крик – це вираження дитиною негативних емоцій (голоду, болю тощо), гуління і белькотіння – це радісні, позитивні емоції у яких беруть участь механізми моторного апарату дитини.

Від народження дитина виявляє потребу в соціальному контакті, який відбувається між нею і мамою, встановлюється емоційний зв'язок, який впливає на розвиток мовлення дитини. При цьому провідну роль відіграють органи слуху. Дитина вслухається у звуки, які чує довкола, прагне до їх наслідування. Слухові сприйняття сприяють розвитку слуху і формуванню мови.

Мова проявляється в словесних формах. Новонародженій дитині ці форми незнайомі, однак у процесі розвитку вона їх опановує. Розвиток дару слова пов'язаний із засвоєнням структури мови. На структуру мови дітей, її фонетичні особливості впливають:

- закономірна зумовленість проявів розвитку мови;
- оточення, у якому відбувається формування мовленнєвого апарату дитини;
- мова дорослих, що слугує взірцем для наслідування.

Пізнаючи довколишній світ, дитина засвоює спочатку незрозумілі для неї слова, пов'язуючи їх з певними предметами, ознаками, діями, з якими вона взаємодіє в процесі комунікації.

У 7-9 місяців дитина відгукується на своє ім'я, виконує прохання дорослих (покажи, дай, віднеси та ін.), показує знайомі предмети. У віці 9-ти місяців дитина може вимовити перше слово «мама», «баба», «тятя», «дай». У 10-12 місяців з'являється лепет-монолог: дитина лепече склади, наслідує звуки, киває головою (якщо чогось хоче чи не хоче).

Відтак, до кінця першого року життя у дитини домінує пасивне мовлення; вона розуміє зміст мовлення дорослих, але може відтворити

невелику кількість слів. Сприймаючи нове слово, дитина співвідносить його з певним предметом, і вже пізніше вчиться його вимовляти. Отже, формування мови дитини пов'язане з пізнанням речей. О. Потебня зазначав, що перехід образу предмета в поняття відбувається за допомогою слова, однак слово не створює поняття без образу. У роботі з дітьми необхідно сприяти встановленню зв'язку образів між собою і словом, допомагати переходу образів у поняття.

Перші слова дитини нестійкі, вони можуть зникати з активного словника дитини, замінюватися іншими, а потім нову з'являтися. Для повноцінного оволодіння словом необхідно сформувати у дитини потребу в спілкуванні. Перші осмислені слова, з'являються в кінці першого – на початку другого року життя. Вони, як правило, складаються з губних та зубних приголосних у поєднанні з голосними (ма-ма, ба-ба, папа і т.д.). Ці слова використовуються дитиною для озвучення певної потреби, бажання чогось досягти.

Активний словник дитини у віці одного року налічує 15-20 слів. Це, як правило, слова на позначення особи, добре знайомих предметів, речей, з якими дитина часто контактує, з'являються перші речення, комунікація стає більш активною і двобічною. Дитина не чекає, коли до неї звернуться, а сама ініціює звертання, коли чогось хоче. У висловлюванні переважають прості, граматично не оформлені фрази з двох-трьох слів. Словниковий запас дитина на початку 2-го р. ж. складає приблизно 20-30 слів, на кінець – 200-400 слів. Це здебільшого іменники, що означають предмети ігрової і побутової тематики, а також дієслова, що означають прості дії.

Процес засвоєння рідної мови – це закономірний процес розвитку й удосконалення мовленнєво-творчої системи організму людини. Під закономірністю засвоєння мови розуміють залежність результату засвоєння мовлення від розвитку мовленнєво-творчої системи людини, її мовно-рухових м'язів (відповідають за артикуляцію звуків мови, інтонацію), інтелектуальних здібностей (протікання психічних процесів уяви, мислення, уявлення), пам'яті (запам'ятовування інформації), емоційної сфери.

У Таблиці 3.1. наведено завдання розвитку мовлення дітей 3-го року життя відповідно до БКДО та чинних освітніх програм (див. Таблицю 3.1.)

Таблиця 3.1

Завдання розвитку мовлення дітей третього року життя

Освітня лінія «Мовлення дитини»	Завдання розвитку мовлення дітей 3-го року життя
Звукова культура мовлення	розмовляти чітко, зрозуміло, голосно (достатньо), не поспішаючи; розвивати мовленнєве дихання, фонематичний слух, силу голосу, темп мовлення; вправляти у правильній звуковимові шиплячих, свистячих, сонорних звуків; розвивати інтонаційну виразність мовлення; вправляти у звуконаслідуванні
Словникова робота	розвивати здатність слухати і розуміти мову оточуючих; збагачувати словник дітей різними частинами мови; вживати в мовленні ввічливі слова, узагальнювальні, вчити звуконаслідування
Граматична правильність мовлення	правильно узгоджувати слова у реченні, будувати різні за типом речення, вживати відмінкові закінчення у словах, використовувати в речення сполучники та сполучні слова; вживати іменники в однині і множині, узгоджувати іменники з прийменниками; прикметниками та присвійними займенниками в роді та числі; кличний відмінок іменників; вживати дієслова в наказовому способі; будувати прості та складні поширені речення з однорідними членами, складнопідрядні та складносурядні речення зі сполучниками

Зв'язне мовлення	Розвивати розуміння мовлення дітьми, як засіб спілкування; підтримувати й розвивати діалогічне і монологічне мовлення; розвивати ініціативне мовлення дитини; використовувати в мовленні різні запитання; стежити за ходом розповіді.
------------------	---

3.2. Особливості розвитку мовлення дітей третього року життя

На третьому році життя розвиток мовлення дітей продовжується розвиватися у таких напрямках:

- розуміння мовлення дорослих;
- оволодіння активним мовленням;
- удосконалення звуковимови;
- засвоєння граматичної будови мови.

Третій рік життя – це період найінтенсивнішого мовленнєвого розвитку дитини. Дитина 3-го р. ж. розуміє контекстне мовлення (тексти оповідань, казок у супроводі наочності); з нею можна говорити не лише про ті предмети і явища, які її оточують, а й про минулі й майбутні події, про почуття, переживання. Наприклад, про те, що вона бачила вчора в парку, які у неї плани на завтра, які у неї улюблені іграшки, хто був у неї на дні народження, як вона планує провести вихідні дні. Внаслідок цього істотно змінюється виховне значення мовлення дорослих. За допомогою слова можна попередити негативні дії дитини, викликати спогади, спонукати до певної діяльності. Проте розуміння мовлення дітьми 3-го р.ж. ще не досконале. Необхідно працювати з дитиною над точним розумінням мовлення дотримуючись у роботі таких напрямів:

- формувати у дітей вміння розрізняти предмети за зовнішнім виглядом (формою, розміром, кольором);
- ознайомлювати із властивостями, якостями, ознаками предметів та явищ;
- розуміти узагальнювальні поняття (меблі, одяг, іграшки, посуд);

- спонукати дітей до спогадів (про свята, проведення вихідних);
- розуміти та впізнавати окремі дії та сюжети за картинками;
- усвідомлювати зміст казок, оповідань.

На 3-му р.ж. швидкими темпами розвивається активне мовлення дітей. За даними учених у 2 – 2,5 років словник дітей налічує понад 1200 слів. Наприкінці 3-го р.ж. у словнику дитини налічується 1000-2000 слів, при чому наявні усі частини мови з переважанням іменників, які становлять понад 50 % від усіх слів, що їх вживає дитина.

Типовими помилками, які допускають діти 3-го р. ж. у вживанні іменників є:

- заміна одного іменника іншим;
- вживання іменників-узагальнень (за формою, кольором);
- використання слів, які нічого не означають;
- вживання дієслів замість іменників;
- називання замість предмета його частини.

Завдання педагога у роботі з дітьми полягає у збагаченні активного словника іменниками-назвами одягу, посуду, іграшок, овочів, фруктів, домашніх тварин, їхніх дитинчат та ін.

На другому місці за кількістю вживання слів є дієслова (понад 30 %), хоч у мовленні дітей присутні універсальні дієслова. Завдання виховательки полягає у збагаченні словника дієсловами, що означають різні дії.

Отже, слова, які засвоюють діти на 3-му р. ж. умовно можна поділити на чотири групи:

- слова, що означають назву предметів, дій з ними, їх властивості;
- слова, що означають назви збірних іменників;
- слова, що означають назви предметів, дій, властивостей далекого оточення, але зрозумілого дітям;
- слова різних частин мови (займенники, прислівники, частки тощо).

На третьому році життя виокремлюють три рівні засвоєння слова дитиною:

- 1) Дитина розуміє слово, але не використовує його в активному словнику.
- 2) Дитина впізнає та називає слово (дію, якість, ознаку) лише у звичних для неї умовах.
- 3) Впізнає і правильно називає слово (дію, відносини, властивості) за будь-яких умов.

У віці 2-3 років у дітей спостерігається надзвичайна мовленнєва активність, яка виявляється у дитячому словотворенні. Як різновид словотворення, дітям властива й римотворчість (добір слів, що римуються, речень), перші спроби самостійного складання казок.

Провідною формою спілкування дітей 3-го р. ж. є діалогічне мовлення. Діалог у мовленні дітей займає 80 % і використовується дітьми у таких формах: звернення до інших, відповіді на запитання дорослого, діалог між двома дітьми, груповий діалог (полілог), діалог між дорослим і дитиною. Характерними особливостями діалогу дітей 3-го р.ж. є:

- прагнення щось повідомити один одному в наказовій формі;
- пристосування до співрозмовника, вміння слухати;
- почерговість звернення мовця і слухача.

Водночас діалог у дітей ще нестійкий, його потрібно підтримувати й розвивати.

Домінуючою формою мовлення дітей третього року життя є ситуативне мовлення. У методиці навчання мови виокремлюють такі форми ситуативного мовлення дітей:

- а) дитина випускає іменник, або замінює його займенником, не вказуючи, кому саме він належить;
- б) в одному реченні одним і тим самим займенником називаються різні об'єкти і суб'єкти;
- в) у мовленні переважають слова ось, цей, тут, там, потім, такий, така, які супроводжуються жестами і діями.

У другому півріччі 3-го р. ж. у дітей з'являються перші прояви контекстового мовлення. Ці дві форми мовлення співіснують. Завданням

вихователки є вчити дітей розповідати не лише про те, що вони бачать, а й про минулі події, стимулювати їх звертатись із запитаннями, будувати висловлювання з двох-трьох речень.

На 3-му р. ж. продовжує вдосконалюватися звуковимова дітей. Більшість звуків рідної мови діти правильно вимовляють (губні, губно-зубні, передньо- і задньоязикові). Свистячі, шиплячі, сонорні звуки (р, л) дитина або зовсім випускає, або замінює іншими легшими звуками.

У віці 3-х років у дітей продовжується засвоєння граматичної будови рідної мови. У мовленні дітей з'являються перші речення зі сполучниками (і, а, то, тому що, тоді, коли); складнопідрядні речення, пряма й непряма мова. Наприкінці 3-го р. ж. дитина оволодіває основними відмінковими формами, засвоює суфікси зменшення, збільшення, пестливості.

У Таблиці 3.1. наведено завдання розвитку мовлення дітей 3-го року життя відповідно до БКДО та чинних освітніх програм (див. Таблицю 3.1.)

Таблиця 3.1

Завдання розвитку мовлення дітей третього року життя

Освітня лінія «Мовлення дитини»	Завдання розвитку мовлення дітей 3-го року життя
Звукова культура мовлення	розмовляти чітко, зрозуміло, голосно (достатньо), не поспішаючи; розвивати мовленнєве дихання, фонематичний слух, силу голосу, темп мовлення; вправляти у правильній звуковимові шиплячих, свистячих, сонорних звуків; розвивати інтонаційну виразність мовлення; вправляти у звуконаслідуванні
Словникова робота	розвивати здатність слухати і розуміти мову оточуючих; збагачувати словник дітей різними частинами мови; вживати в мовленні ввічливі слова, узагальнювальні, вчити звуконаслідування

Граматична правильність мовлення	правильно узгоджувати слова у реченні, будувати різні за типом речення, вживати відмінкові закінчення у словах, використовувати в речення сполучники та сполучні слова; вживати іменники в однині і множині, узгоджувати іменники з прийменниками; прикметниками та присвійними займенниками в роді та числі; кличний відмінок іменників; вживати дієслова в наказовому способі; будувати прості та складні поширені речення з однорідними членами, складнопідрядні та складносурядні речення зі сполучниками
Зв'язне мовлення	Розвивати розуміння мовлення дітьми, як засіб спілкування; підтримувати й розвивати діалогічне і монологічне мовлення; розвивати ініціативне мовлення дитини; використовувати в мовленні різні запитання; стежити за ходом розповіді

3.3. Показники розвитку мовлення дітей третього року життя

У дитини віком 2 р. – 2,5 р. розширюється розуміння смислового змісту мовлення. Вона розуміє тексти забавлянок, віршів, інсценівок, казок, оповідань у супроводі наочності; правильно вживає теперішній і майбутній час; зростає роль слова дорослого як засобу виховання; розуміє та звертається до дорослого із запитаннями («що це?», «як?», «де?», «чому?»), легко повторює фрази, що чує.

На 3-му р.ж. активно розвивається словник. Кількість слів налічує 1300-1500 слів. У словнику наявні всі частини мови. Речення стають багатослівними, з'являються складні речення. Мовлення стає провідним засобом спілкування не лише з дорослими, а й з дітьми.

Показники розвитку мовлення дітей 3-го р. ж. відповідно до Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм подано у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Показники розвитку мовлення дітей третього року життя

Показники розвитку мовлення дітей 3-го р. ж.	Характеристика
Фонетична компетентність	Правильно і чітко вимовляти всі голосні та приголосні звуки, крім шиплячих; повторювати слова за дорослим, добирати рими; промовляти слова в різному темпі та з різною силою голосу
Лексична компетентність	Розуміти мову дорослих; співвідносити слово, що звучить з предметами; вживати у мовленні слова різних частин мови, крім дієприслівника; узагальнювальні слова; слова ввічливості.
Граматична компетентність	Вживати у мовленні прості, поширені, складносурядні та складнопідрядні речення зі сполучниками та сполучними словами; іменники в однині та множині; із прийменниками; розуміти теперішній і майбутній час.

Отже, одним із важливих досягнень дітей раннього віку є оволодіння рідною мовою та мовленням, вироблення вміння користуватися нею як засобом пізнання, спілкування і взаємодії.

3.4. Спілкування як важлива умова розвитку активного мовлення дітей 3-го року життя

Мовленнєвий розвиток дитини – це показник загального психічного розвитку людини. Мовлення супроводжує усі види діяльності дитини, які з віком ускладнюються, внаслідок чого виникає потреба дитини в активному спілкуванні з однолітками, дорослими. Ефективність спілкування залежить не тільки від знання дітьми граматичних правил, але й від уміння висловлювати

свої думки, встановлювати контакти. Вміння спілкуватися формується в дитини у процесі мовленнєвого досвіду, під впливом мовлення дорослих, оточення, у процесі взаємодії, виконання спільної діяльності.

Спілкування – явище соціальне; воно є основою взаємин між людьми; сприяє збагаченню знань, умінь і навичок учасників комунікативної взаємодії; задовольняє потребу в сприйманні та розумінні людьми один одного. Завдяки спілкуванню відбувається обмін думками, почуттями; планується спільна діяльність, розкривається внутрішній світ дитини, її внутрішнє «Я». Отже, спілкування – це різноманітні контакти між людьми, зумовлені потребами спільної діяльності.

У педагогічній науці визначено декілька засобів спілкування, за допомогою яких діти взаємодіють із дорослими, а саме:

- експресивно-мімічні – виступають проявом емоційних станів дитини, виражають зміст спілкування;
- наочно-дієві – мають знакову функцію, без якої неможливе взаєморозуміння між людьми. Від експресивно-мімічних відрізняються більшою довільністю;
- мовні операції – сприяють налагодженню більш широкої взаємодії з оточуючими.

Від народження до 6-ти місяців дитині притаманна ситуативно–особистісна форма спілкування, що ґрунтується на експресивно-мімічних засобах спілкування (усмішка, погляд, міміка). Позитивні емоції в спілкуванні дорослого з дитиною, підвищують її життєвий тонус, позитивно впливають на психологічний і фізичний розвиток дитини.

У віці 6-ти місяців до 3-х років дитині притаманна ситуативно-ділова форма спілкування з дорослими; відбувається перехід від примітивних маніпулятивних дій з предметами до більш фіксованих дій з ними. Діти не лише використовують слово, але й перетворюють його на об'єкт вивчення. У них виникає потяг до словотворення, гри зі словом.

У віці від 3-х до 5-ти років розвивається позаситуативно–пізнавальна форма спілкування; вона впливає на розвиток пізнавальних мотивів дитини.

На кінець дошкільного віку (6-ий р. ж.), у дітей з’являється вища форма спілкування з дорослим – позаситуативно-особистісна, що виявляється у зосередженості дитини на світі людей, а не речей. Для дітей старшого дошкільного віку характерним є прагнення до взаєморозуміння, співпереживання з боку дорослого, об’єктивної оцінки його діяльності.

Формування навичок розмовного мовлення, культури мовленнєвого спілкування потребує природних життєвих ситуацій, правдивих і зрозумілих дітям мотивів їх мовленнєвої діяльності.

3.3. Показники розвитку мовлення дітей третього року життя

У дитини віком 2 р. – 2,5 р. розширюється розуміння смислового змісту мовлення. Вона розуміє тексти забавлянок, віршів, інсценівок, казок, оповідань у супроводі наочності; правильно вживає теперішній і майбутній час; зростає роль слова дорослого як засобу виховання; розуміє та звертається до дорослого із запитаннями («що це?», «як?», «де?», «чому?»), легко повторює фрази, що чує.

На 3-му р.ж. активно розвивається словник. Кількість слів налічує 1300-1500 слів. У словнику наявні всі частини мови. Речення стають багатослівними, з’являються складні речення. Мовлення стає провідним засобом спілкування не лише з дорослими, а й з дітьми.

Показники розвитку мовлення дітей 3-го р. ж. відповідно до Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм подано у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Показники розвитку мовлення дітей третього року життя

Показники розвитку мовлення дітей 3-го р. ж.	Характеристика

Фонетична компетентність	Правильно і чітко вимовляти всі голосні та приголосні звуки, крім шиплячих; повторювати слова за дорослим, добирати рими; промовляти слова в різному темпі та з різною силою голосу
Лексична компетентність	Розуміти мову дорослих; співвідносити слово, що звучить з предметами; вживати у мовленні слова різних частин мови, крім дієприслівника; узагальнювальні слова; слова ввічливості.
Граматична компетентність	Вживати у мовленні прості, поширені, складносурядні та складнопідрядні речення зі сполучниками та сполучними словами; іменники в однині та множині; із прийменниками; розуміти теперішній і майбутній час.

Отже, одним із важливих досягнень дітей раннього віку є оволодіння рідною мовою та мовленням, вироблення вміння користуватися нею як засобом пізнання, спілкування і взаємодії.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте особливості розвитку мовлення дітей раннього віку
2. Розкрийте закономірності навчання мови дітей раннього віку.
3. Обґрунтуйте завдання розвитку мовлення дітей 3-го року життя.
4. Доведіть або спростуйте, що на 3-му р. ж. мовлення дітей розвивається найінтенсивніше
5. Як досягти розуміння мовлення дітьми 3-го р.ж.?
6. Розкрийте рівні засвоєння слова дитиною раннього віку.
7. Яка форма спілкування дітей раннього віку є провідною?
8. Обґрунтуйте показники розвитку мовлення дітей 3-го р. ж. за БКДО.
9. Схарактеризуйте форми спілкування дітей раннього віку.

Тема 4. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку

- 4.1. Мета і завдання розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
- 4.2. Показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
- 4.3. Інтерактивні та інноваційні технології навчання дітей рідної мови.
- 4.4. Вимоги до мовлення виховательки ЗДО.

Ключові поняття: розвиток мовлення, дошкільний вік, інтерактивні методи, інноваційні методи, мовлення виховательки, показники розвитку мовлення.

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.
2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.
3. Гавриш Н. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. № 3, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/05/11/Dv_2021-03-Gavrysh.pdf
4. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.
5. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
6. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

8. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

9. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

Допоміжна:

1. Бобровська Х. В., Самсонова О. О., Чорна Г. В. Методи і прийоми мнемотехніки як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*, 2022, Вип. 53. Т. 1.
URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/53/part_1/35.pdf

2. Барна Х. В. Характеристика технології складання інтелектуальних карт в освітньому просторі дошкільного навчального закладу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70 (1). С. 131-134.

3. Козловська Л. Поліщук Н. Короткий тлумачний словник з інформатики та інформаційних систем для економістів. Київ, Видавництво КНЕУ. 2004. 60 с.

4. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.

5. Товкач І. Є. індивідуалізація освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного віку за авторською методикою «розглядай та пізнавай»
URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v4/i14/24.pdf>

6. Усі ігри в закладі дошкільної освіти /авт.-упоряд. А. В. Доценко, О. О. Забашта, Н. О. Лобанова, А. С. Остапенко. Харків : Вид. група «Основа», 2021. 271 с.

4.1. Мета і завдання розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Провідним завданням сучасної лінгводидактики на етапі дошкільного дитинства є виховання мовленнєвої особистості дитини, яка доречно, відповідно до граматичних норм і правил використовує мову як засіб спілкування.

За ученими (А. Богуш, Н. Гавриш), розвиток мовлення – це цілеспрямоване формування у дітей дошкільного віку мовленнєвих умінь і навичок, які забезпечують функціонування процесу мовлення відповідно до мовних норм.

Мовленнєва особистість – це особистість, у якої сформована фонетична, лексична, граматична та комунікативна компетентність; вміння адекватно й доречно користуватися мовою в різних життєвих ситуаціях (розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати), використовувати мовні, позамовні та інтонаційні засоби виразності мовлення, форми мовленнєвого етикету.

Навчання мови – це засвоєння й усвідомлення дітьми мовленнєвих норм та правил, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, стилістиці, та адекватне застосування знань про мовні норми у мовленнєвій діяльності.

Мовленнєве виховання – це виховання у дітей любові та поважного ставлення до рідної мови як до скарбниці нашого народу, дотримання культури мовлення.

За М. Пентилюк, «культура мовлення» – це дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усного й писемного мовлення, що полягає в його правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, орфографічних і пунктуаційних норм.

Структурними компонентами культури мовленнєвого спілкування є:

- правильність мовлення (дотримання норм літературної мови);

- формування комунікативної якості мовлення (точність, виразність, багатство);

- здатність добирати відповідно до мовленнєвої ситуації спілкування лексичний матеріал.

Мета і завдання розвитку мовлення дітей дошкільного віку представлена у Таблиці 4. 1

Таблиця 4.1.

Мета і завдання розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Мовлення дитини	Завдання розвитку мовлення дітей		
	4-ий рік життя	5-ий рік життя	6-ий рік життя
Звукова культура	Розвивати мовленнєвий слух та моторику артикуляційного апарату; виробляти чітку дикцію, здатність до вимови складних щодо артикуляції звуків; виправляти пом'якшення вимови; користуватися засобами інтонаційної виразності мовлення	Розвивати мовленнєве дихання та фонематичне сприймання звуків мови; удосконалювати моторику артикуляційного апарату; розвивати інтонаційну виразність мовлення; удосконалювати правильну вимову всіх звуків рідної мови; ознайомлювати з поняттям «слово», звуковою будовою слів, визначати перший і останній звук у слові, розрізняти тверді і м'які звуки, голосні та приголосні	Розвивати звукову культуру мовлення; удосконалювати артикуляцію, диференціацію подібних за звучанням звуків; продовжувати ознайомлювати зі словом, виокремлювати слово як самостійну смислову одиницю, ознайомлювати зі складовими схемами слів, звуковою будовою слова; вчити визначати наголос; ознайомлювати з реченням, виокремлювати речення з мовного потоку, графічно його зображати; розширювати знання про будову мовленнєвого апарату

Словник	Збагачувати словник новими словами; забезпечувати вміння доречно їх вживати у висловлюваннях, вчити культури мовлення	Поповнювати та уточнювати словниковий запас, сприяти активізації слів у мовленні, правильно вживати слова відповідно до ситуації; порівнювати предмети, визначати їх суттєві ознаки	Збагачувати кількісний склад лексики новими словами; сприяти якісному засвоєнню лексики; добирати слова з протилежним та подібним значенням, синонімами
Граматика	Розвивати розуміння та правильність вживання граматичних форм у мовленні; правильно узгоджувати іменники з прикметниками у роді та числі; вживати прийменники (<i>на, до, від, замість, по</i>); вживати іменники знахідного й орудного відмінків; використовувати у реченні сполучники	Вчити правильно вживати граматичні форми (рід, число, відмінки), відмінкові закінчення у словах; правильно будувати складнопідрядні речення; утворювати нові форми іменників, їх правильне вживання; звертати увагу дітей на творення нових слів; утворювати ступені порівняння прикметників зі словами	Вправляти у правильному вживанні іменників родового відмінка однини та множини, творенні порівняльних ступенів прикметників; правильно узгоджувати іменники з прикметниками та займенниками; будувати речення різних типів; виховувати критичне ставлення до граматичних помилок, потребу говорити правильно

Зв'язне мовлення	Розвивати діалогічне мовлення; вміння слухати і розуміти мовлення, вступати в розмову та підтримувати її, відповідати на запитання, пояснювати.	Вчити розуміти композиційну структуру розповіді, використовувати різні форми її початку; вчити складати самостійні зв'язні висловлювання	Вчити складати діалог на задану тему; складати творчі розповіді, розповіді міркування, з власного досвіду, казки, оповідання; виявляти ініціативність у спілкуванні;
	Розвивати монологічне мовлення; вміння слухати і розуміти зв'язні тексти, будувати самостійні висловлювання різних типів	різних типів; вправляти дітей у діалогічному та монологічному мовленні	використовувати у мовленні стверджувальні слова, ставити запитання та відповідати на них; будувати логічні та послідовні розповіді без повторів

4.2. Показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм на кінець старшого дошкільного віку діти мають оволодіти елементарними особливостями будови мови, дотримуватись норм літературного мовлення, як-от: орфоепічних, фонетичних, словотвірних, граматичних; комунікативної якості мовлення (точність, виразність, багатство, образність); добирати відповідно до ситуації спілкування лексичний матеріал.

Для досягнення бажаних результатів, необхідно скеровувати освітній процес на свідоме засвоєння дітьми мовних і мовленнєвих норм, заохочувати до складання самостійних, творчих висловлювань.

Схарактеризуємо показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку відповідно до програмових вимог (Таблиця 4.2).

Показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Мовлення дитини	Показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку		
	4-ий рік життя	5-ий рік життя	6-ий рік життя
Звукова культура	Чітко вимовляти голосні та приголосні звуки, крім [р], шиплячі [ш], [ж], [ч]; звук [г], визначати слова, у яких він є; розвивати фонематичний слух; володіти питальною, окличною інтонаціями; промовляти слова в різному темпі та з різною силою голосу, розрізняти поняття «звук», «слово»	Правильно вимовляти всі звуки рідної мови; розрізняти близькі фонemi; вимовляти звук [г], вирізняти слова у яких він є; виокремлювати слова з потрібним звуком із тексту, перший і останній звуки; інтонаційно виділяти звук у слові; добирати слова із потрібним звуком; складати речення із наочним матеріалом; послідовно називати слова у реченні	Чітко і правильно вимовляти всі звуки та звукосполучення у словах і фразах відповідно до норм фонетики й орфоепії; добирати слова, близькі за звучанням, слова на відповідні звуки; розрізняти та виділяти на слух голосні та приголосні (тверді та м'які) звуки; диференціювати схожі звуки; правильно вимовляти звук [г], знати слова у яких він є; силу голосу, користуватися розповідною, питальною та окличною інтонацією; правильно ставити наголос; диференціювати поняття «речення», «слово», «склад», «звук»; визначати кількість слів у реченні; складати речення із запропонованим словом; графічно зображати речення; ділити слова на склади, визначати їх кількість і порядок у слові, графічно зображувати; робити звуковий аналіз слова; розрізняти голосні, тверді та м'які приголосні звуки

Словник	Розуміти та вживати слова всіх частин мови; вживати узагальнювальні слова, слова з однаковими суфіксами та префіксами, спільнокореневі слова; правильно вживати синоніми, антоніми, образні слова та вирази, звуконаслідувати мовлення	Вживати слова всіх частин мови; розрізняти і правильно вживати узагальнювальні абстрактні слова, слова, що означають збірні, образні вирази; складані багатозначні слова; добирати синоніми та антоніми до слів; утворювати нові слова від інших частин мови; використовувати образні вирази, фразеологізми, звуконаслідувальні слова	Вживати слова всіх частин мови; багатозначні слова, узагальнювальні слова, слова які означають абстрактні поняття; користуватися образними виразами, порівняннями; добирати синоніми, антоніми, фразеологізми; розуміти і правильно пояснювати слова-омоніми, переносне значення слів; використовувати у мовленні дієслова недоконаного виду, порівняльні прикметники; володіти словотворенням і словозміною, використовувати у мовлення ввічливі слова, звертання
---------	--	---	--

Граматика	Оволодіти основними граматичними формами: рід число, відмінок; правильно вживати рід і число іменників; засвоїти закінчення родового, знахідного та кличного відмінків; утворювати нові слова за допомогою префіксів за-, з-, на-; суфіксів, що виражають зменшеність та збільшеність предмета; добирати однокореневі слова; використовувати у мовленні складні іменники та складні слова; правильно вживати теперішній, минулий, майбутній час дієслів, наказовий спосіб дієслова; ступені порівняння прикметників; використовувати займенник, будувати прості, поширені речення з прийменниками, сполучниками, однорідними членами реченнями, прямою мовою	Засвоїти граматичні форми, відмінкові закінчення; утворювати форми однини та множини іменників; нові граматичні форми за допомогою суфіксів, префіксів; вживати кличний відмінок; утворювати наказову форму дієслова; складати речення різних типів; правильно вживати відмінкові форми неозначених займенників; вживати у мовленні порядкові числівниками й узгоджувати їх з іменниками	Володіти граматичними категоріями рідної мови (рід, число, відмінок); правильно вживати відмінкові закінчення; утворювати кличний відмінок іменників; утворювати нові слова за допомогою суфіксів, префіксів, складні слова; використовувати у мовленні різні типи речень; складати питальні, окличні, розповідні, безособові речення, речення зі вставними словами; добирати спільнокореневі слова, помічати і виправляти граматичні помилки у мовленні
-----------	---	---	---

Зв'язне мовлення	Відповідати на запитання за змістом сюжетних та предметних картинок, художніх текстів; складати описові розповіді, переказувати казки, оповідання; використовувати в мовленні образні слова та вирази, фразеологізми, приказки; володіти культурою мовленнєвого спілкування	Вступати у розмову, підтримувати діалог; відповідати реченням на запитання; складати розповіді за зразком (описові, сюжетні, з опорою на наочність і без нього); переказувати казки, оповідання	Складати описові розповіді різного типу: сюжетно-описові, сюжетні за картинками, з власного досвіду, за зразком та планом виховательки; переказувати знайомі художні твори; розповідати про події; складати творчі розповіді, розповіді-етюди, розповіді-мініатюри, переказувати знайомі художні тексти; складати казки, загадки, розповіді про смішні випадки; давати розгорнуті відповіді на запитання, підтримувати діалог, володіти культурою мовлення та мовленнєвим етикетом
------------------	---	---	--

4.3. Інтерактивні та інноваційні технології навчання дітей рідної мови

Поняття «технологія» (від гр. *techne* – майстерність, мистецтво і, *logos* – наука, вчення) означає «вчення про майстерність». Донедавна зв'язок поняття «технологія» з педагогікою викликав дискусії серед учених, у результаті яких з'явилася ціла низка визначень, як-от: освітня технологія як новітній засіб навчання; освітня технологія як відкрита педагогічна система; освітня технологія як сукупність дій чи діяльність; освітня технологія як проєкт (модель) освітнього процесу; освітня технологія як галузь науки.

У «Тлумачному словнику сучасної української мови» технологія пояснюється як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих операцій у процесі виробництва чогось; навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості; сукупність способів оброблення чи перероблення матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних операцій тощо.

Освітня технологія – це спосіб оптимального досягнення мети педагогами та дітьми з використанням відповідних методів.

На сьогодні, важливим завданням модернізації змісту дошкільної освіти є оновлення підходів, методів, засобів навчання та розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Традиційні методи навчання дітей рідної мови (бесіди, розповіді, читання (переказування) літературних творів, дидактичні ігри та вправи, мовленнєві завдання, екскурсії, спостереження тощо) не втратили своєї актуальності, однак, потребують удосконалення у роботі з дітьми, надання пріоритету творчо спрямованим мовленнєвим вправам та завданням, які стимулюють мислення дітей, розвивають уміння самостійно вирішувати поставлені завдання, підвищують інтелектуальні здібності, пізнавальну активність дітей.

За О. Пометун, «інновація» – це новизна, трансформація, перетворення; нововведення, що ґрунтується на чомусь новому, і передбачає залучення нового в мету й зміст освітнього процесу, використання сучасних методів, форм і засобів навчання, активну взаємодію учасників освітнього процесу.

Важливим критерієм «інноваційності» є підвищення ефективності освітнього процесу за рахунок активного навчання та взаємодії дітей.

Найбільш поширеними інноваційними технологіями, які використовуються у роботі з дітьми дошкільного віку є:

- проєктні технології навчання – створюють можливості для самостійних досліджень, експериментування, саморозвитку дитини; стимулюють оригінальність мислення, навички партнерської взаємодії. У процесі роботи над проєктом діти набувають практичний досвід вирішення найрізноманітніших питань, вчаться працювати у команді, домовлятися, розвивають мовлення.

- технологія LEGO – це навчання дітей через гру. Воно сприяє розширенню словника, збагачення мовлення дітей. У процесі виконання конструктивних дій діти аналізують об'єкти, планують свою діяльність,

розвивають пояснювальне мовлення, засвоюють нові слова, вправляються у правильному вживанні їх у мовленні;

- мнемотехніка (від гр. *mnemonikon* – мистецтво запам'ятовувати) – технологія покращення засвоєння нової інформації через утворення асоціативних зв'язків. За допомогою спеціальних методів та прийомів мнемотехніки можна розвивати зв'язне мовлення дітей (монологічне, діалогічне), переказувати художні твори, заучувати вірші, знайомитися з літерами, вправлятися у правильній звуковимові слів тощо;

- інтелектуальні карти (з англ. *mind-maps*) – це унікальний метод запам'ятовування інформації, розвитку творчих і мовленнєвих здібностей дітей, активізації мислення. За Н. Гавриш – інтелектуальні карти – це комбінований метод навчання, що поєднує пізнавальну, мовленнєву, художньо-продуктивну, рухову, театралізовану діяльність дітей. Інтелектуальна картка створюється педагогом спільно з дітьми як колаж упродовж певного часу (два-три заняття), є ілюстрованою, з написами, картинками, дитячими аплікаціями. Інтелектуальна карта слугує унаочненню вивченої теми, розділу. Зміст інтелектуальної карти відображає принцип інтеграції, розуміння і засвоєння дітьми цілісної картини світу.

- сторітеллінг (від англ. *story* історія; *telling* – розповідати) – це розповідь історій. Слухаючи цікаві історії, діти отримують новий досвід, вчаться контролювати свої емоції, розвивають мовлення, аналітичні навички. На відміну від фактичної розповіді (переказу), обов'язковим елементом сторітеллінгу є самостійно створені дитиною нові історії, сюжети, ситуації. У процесі складання таких розповідей діти використовують набутий досвід, знання, але по-новому їх комбінують;

- синквейн (від франц. *cinqain* – п'ять) – п'ятирядковий вірш без рим. Використовується для розвитку образного мовлення дітей. Він будується на змістовій основі, де: перший рядок – тема (в одному слові), другий рядок – визначення властивостей обраної теми (два слова), третій рядок – передання характерних дій об'єкта, предмета чи явища (три дієслова чи дієприкметник),

четвертий рядок – особисте враження про об’єкт (фраза з чотирьох слів), п’ятий рядок – передання сутності предмета, явища (використання одного слова-резюме). Синквейн активізує пізнавальну активність дітей, сприяє розумовому та мовленнєвому розвитку, вчить чітко і коротко висловлювати свої думки; активізує словник дітей;

- скрайбінг (від англ. *scribe* – робити ескіз, нарис) – це метод розповіді, пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією сказаного. Технологія скрайбінгу допомагає дітям швидко опанувати зміст нового матеріалу, запам’ятати його завдяки візуалізації. Для створення яскравої картинки слід використовувати різноманітні типи зображень (малюнки, піктограми, схеми, символи, діаграми, окремі ключові слова тощо. Для використання технології сторітелінгу з дітьми дошкільного віку доцільними будуть такі онлайн-платформи, як: [My Storybook](#) («Моя книга історій»), [ZooBurst](#), [PowToon](#), [GoAnimate](#), [Sparkol VideoScribe](#) та ін.

Не менш поширеними в педагогічній науці є авторські методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Схарактеризуємо деякі з них.

Розглядай та пізнавай (автор І. Товкач)

Технологія «Розглядай та пізнавай» – спрямована на підвищення рівня пізнавальної активності дітей, мовленнєво-творчу діяльність, виховання читацької культури дітей дошкільного віку.

Навчання дітей розповідання за схемами (автори О. Білан, К. Крутій).

Моделювання – це наочно-практичний метод навчання, в основі якого закладено принцип заміни: реальний предмет дитина замінює іншим предметом, його зображенням, умовною позначкою. Основне призначення моделей – полегшити дитині відтворити почуте, побачене, придумане. Вимога до будь-якої моделі – її подібність із предметом, що моделюється. Учені зазначають, що метод наочного моделювання може використовуватися в роботі над всіма компонентами мовлення, а саме: формування лексико-граматичної, фонетико-фонематичної будови мовлення, розвитку зв’язного мовлення.

Художнє слово і дитяче мовлення (автор Н. Гавриш).

На розвиток мовлення дітей значний вплив мають засоби художньої літератури та усна народна творчість. Мова художнього твору – це найдосконаліша форма літературної мови, яку діти прагнуть наслідувати використовуючи засоби мовної виразності. Важливий вплив на розвиток мовлення дітей має казка. Учена зазначає, що колоритна, яскрава мова казок викликає в дитячій уяві чудові, захоплюючі образи, пробуджує фантазію, спонукає до творчості.

Коректурні таблиці для розвитку мовлення дітей дошкільного віку (автори К. Крутій, Н. Гавриш).

Коректурні таблиці – це інформаційно-ігрове поле з різною кількістю клітинок (від 9 до 25), заповнених предметними картинками (цифрами або буквами; цифрами і буквами; символами чи знаками, геометричними фігурами). Картинки добирають тематично за змістом. У процесі роботи з коректурними таблицями основними завданнями є: знайти правильну відповідь, назвати потрібне слово, пояснити свої дії, висловити власну думку.

Технологія «Кластер»

Кластер (від англ. *cluster* – жмут, рій, скупчення) – це виділення смислових одиниць тексту та їх графічне оформлення у формі пучка. Кластер включає ключові слова, ідеї, подані у логічній послідовності створюючи цілісну і наочну картину. Технологія кластерів дозволяє працювати з великим обсягом інформації, яку необхідно опанувати, виокремити головне, систематизувати порівняти, класифікувати матеріал, встановити причинно-наслідкові зв'язки, дійти висновків. Технологія «Кластер» розвиває комунікабельність, критичне мислення.

Методичні інновації, які використовуються педагогами в освітньому процесі ЗДО тісно пов'язані із застосуванням інтерактивних методів навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає активну взаємодію педагога з дітьми.

Інтерактив (від англ. *inter* – взаємний, *act* – діяти) – здатний до взаємодії, бесіди, діалогу.

Інтерактивні технології навчання відносять до педагогічних технологій, основою яких є гуманізація та демократизація освіти, активна діяльність суб'єктів навчання, розвиток творчих і комунікативних навичок, особистісно-зорієнтоване навчання, партнерська взаємодія тощо. Характерними рисами інтерактивних технологій є активне спілкування, діалог у процесі вирішення завдань, моделювання різноманітних ситуацій, використання рольових ігор тощо.

У педагогічній науці є чимало класифікацій інтерактивних технологій навчання, однак найбільш поширеною є класифікація О. Пометун, Л. Пироженко, які поділили їх на чотири групи: парне навчання, фронтальне навчання, навчання у грі, навчання у дискусії.

До групового (кооперативного) навчання учені відносять: роботу в парах, «Ротаційні (змінні) трійки», «Два-чотири-всі разом», «Карусель», робота в малих групах, «Акваріум».

Організовуючи роботу в парах доцільно виконувати такі вправи, як: обговорення завдань, визначення думки партнера з даного питання, аналіз та оцінка роботи один одного тощо. «Ротаційні (змінні) трійки» – сприяє ґрунтовному аналізу й обговоренню нового матеріалу з дітьми, його осмислення, засвоєння і закріплення дітьми. «Два-чотири-всі разом» – ефективна для розвитку навичок спілкування в групі, уміння дітей вести дискусію. «Карусель» – доцільно використовувати у процесі обговорення проблеми дітьми з різних позицій; збору інформації з певної проблеми; перевірки наявності у дітей знань, розвитку умінь аргументувати власну позицію. До процесу обговорення проблеми необхідно залучати всіх дітей. «Акваріум» – ефективна для розвитку вміння дітей спілкуватися, дискутувати.

До фронтальних технологій інтерактивного навчання відносять: обговорення проблеми, яку доцільно поєднувати з технологіями «Мікрофон»,

«Мозковий штурм», «Навчаючи-вчуся», «Ажурна пилка», «Незакінчені речення», «Дерево рішень», «Кейс-технологія».

Технологія «Мікрофон» – дає можливість кожній дитині у визначеному порядку висловити свою думку. «Мозковий штурм» – доцільно використовувати у разі необхідності отримати декілька варіантів вирішення проблеми. «Навчаючи-вчуся» – використовують у процесі повторення з дітьми вивченого матеріалу, передання набутих знань. «Ажурна пилка» – сприяє виробленню у дітей уміння працювати в команді, опрацьовувати доволі велику кількість матеріалу за короткий проміжок часу. «Незакінчені речення» – розвиває зв'язне мовлення дітей, удосконалює вміння висловлювати свої думки. «Дерево рішень» – допомагає здійснити глибокий аналіз проблеми, зрозуміти механізм прийняття рішення. «Кейс-технологія» – сприяє кращому засвоєнню дітьми знань, шляхом активної самостійної діяльності, вирішенню протиріч. Діти осмислюють подану ситуацію, опановують потрібними знаннями для її вирішення, розвивають розумові здібності. Педагог повинен усвідомити, що його завдання – не лише подати інформацію, а мотивувати дитину до навчання, створити сприятливі умови для подальшої самореалізації та саморозвитку особистості дитини. Особливість цього методу корисна й тим, що кейс не містить єдиної правильної відповіді, необхідно знайти оптимальний вихід із запропонованої педагогом ситуації.

До технологій навчання у грі відносять рольові та ділові ігри, ігри-драматизації, імітаційні ігри. Навчання у грі – це побудова освітнього процесу шляхом залучення дітей до ігрової діяльності, яка є провідною у дошкільному віці.

На сучасному етапі розвитку цифрового суспільства вагоме значення у роботі з дітьми відіграють інформаційно-комунікаційні технології навчання.

Інформаційно-комунікаційні технології навчання – це освітні технології, які використовують спеціальні способи, програмні й технічні засоби (кіно-, аудіо, відеозаписи; комп'ютери, телекомунікаційні мережі) і забезпечують та підтримують інформаційні й комунікаційні процеси, тобто процеси пошуку,

збору, передання, збереження, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї.

Отже, інформаційні технології спрямовані на роботу з інформацією, а в інформаційно-комунікаційних, окрім того, відображено аспект спілкування через телекомунікаційні мережі.

Одними з найперспективніших інформаційних технологій є мультимедіа технології.

Термін «мультимедіа» (від англ. «*multi*» – багато і лат. «*media*» – носій, засіб, середовище) – це спеціальна інтерактивна технологія, яка за допомогою технічних і програмних засобів забезпечує роботу з комп'ютерною графікою, текстом, мовленнєвим супроводом, звуком, відео зображенням. Таким чином дитина є і здобувачем освіти, і слухачем, і глядачем.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота», наголошується на необхідності формування у дітей дошкільного віку цифрової компетентності, яка визначається як здатність дитини використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології для задоволення власних потреб і вирішення освітніх, ігрових завдань на основі набутих елементарних знань та вмінь, позитивного ставлення до комп'ютерної та цифрової техніки.

Використання комп'ютерних (слайдових) презентацій у процесі навчання дітей дошкільного віку має такі переваги:

- надає можливість демонстрації різних об'єктів, предметів та явищ за допомогою мультимедійного проєктора в збільшеному вигляді;
- об'єднання аудіо-, відео- та анімаційних ефектів в єдину презентацію підвищує якість засвоєння освітнього матеріалу дітьми, розвиває увагу, мислення, активізує пізнавальну діяльність, викликає зацікавленість, ініціативність, прагнення досягти поставленої мети.

Корисні On-line сервіси для роботи виховательки з дітьми:

On-line сервіси	Характеристика
StoryJumper	інструмент, який допоможе писати та ілюструвати розповіді; використовувати фотографії, графічний арт з бази даних StoryJumper; завантажувати власні знімки в якості фону, графічні карти для більшої індивідуалізації історії
British Council	дозволяє створювати історії в трьох жанрах: казки, жахи, фантастика. Має простий у використанні інтерфейс, який дозволяє створювати історії за допомогою вбудованих символів
Slidestory	дозволяє створювати цифрові розповіді, використовуючи слайд-шоу одночасно з голосом, текстовими надписами тощо
UtellStory	платформа для створення мультимедійних оповідань і обміну ними. Історії можуть бути лише із зображень, або складатися з комбінації із зображеннями, відео, аудіозаписи, музика тощо
StoryBird	містить інструменти для створення цифрових візуальних оповідань. Можна писати, читати та ділитися історіями
Сервіси для створення презентацій	
Canva	безкоштовний онлайн-конструктор для створення презентацій
Power Point	втрачає актуальність через свої обмежені можливості
Prezi	сайт для створення презентацій
Корисні on-line платформи для дітей дошкільного віку	
Learningapps	безкоштовний онлайн-конструктор, за допомогою якого можна створювати інтерактивні ігрові завдання. Для цього необхідно обрати шаблон і вписати завдання
The LEGO Foundation	навчання через гру
НУМО	помічник для батьків та вихователів у спілкуванні з дітьми. Зібрано корисні підказки, вправи й ігри, які допоможуть дітям у віці 3-6 років гармонійно розвиватися
Розвиток дитини	Платформа містить розвивальні завдання для дітей, що допомагають розвитку образного

	мислення, дрібної моторики, сприйняття кольору, орієнтування в просторі тощо.
Mr.Leader	онлайн система з покроковою інструкцією щодо піклування та освіти дітей раннього та дошкільного віку; містить матеріали для роботи з дітьми

4.4. Вимоги до мовлення виховательки ЗДО

Складником професійної майстерності виховательки закладу дошкільної освіти є її мовлення. Якість мовлення педагога є важливим аспектом у роботі з дітьми.

Вимоги до якості мовлення виховательки зумовлені функціями її професійної діяльності. До основних функцій мовлення І. Зязюн відносить:

- комунікативну (встановлення міжособистісних взаємин між вихователькою та дітьми на засадах партнерства, співтворчості; забезпечення активної взаємодії учасників освітнього процесу);

- психологічну (створення умов для вияву індивідуальності особистості, її психологічної свободи, ініціативності, досягнення успіхів у навчанні). Мовлення виховательки має слугувати інструментом, за допомогою якого у дітей зникає невпевненість у собі, ініціюється активність, творчість, виникають позитивні досягнення в навчанні;

- пізнавальну (повноцінне сприймання дітьми інформації, формування емоційно-ціннісного ставлення до знань, їх застосування у практичній діяльності). Мовлення виховательки має бути переконливим, спонукати дітей до роздумів над поданою інформацією. Від особливостей мовлення педагога залежить доступність викладу матеріалу, його сприймання і розуміння, дітьми;

- організаційну (організація ефективного навчання та слухання, що забезпечує виконання дітьми певних дій). Педагогу важливо продумати логіку викладу матеріалу, темп, ритм, що є важливим для формування системи знань.

Крім означених функцій мовлення, у професійній діяльності педагогу важливо дотримуватися норм усної та писемної мови, використовувати засоби

мовленнєвої виразності. Мовлення виховательки має бути не тільки правильним, а й лексично багатим, синтаксично різноманітним.

Культура фахового мовлення педагога передбачає дотримання мовних норм і правил вимови, наголосу, слововживання, побудови висловів, чистоту і точність, логічну завершеність, багатство і доречність мовлення, дотримання правил мовленнєвого етикету.

Основними ознаками вияву культури мовлення є:

- правильність (дотримання норм літературної мови, що відповідає правилам вимови, наголошування, словозміни, слововживання);
- точність (добір слів відповідно до змісту висловлювання);
- логічність (відповідність законам логіки; логічно правильне мовлення, з дотриманням послідовного поєднання смислових компонентів мовлення між компонентами та частинами думки);
- нормативність (дотримання правил усного і писемного мовлення);
- змістовність (точність і зрозумілість висловлювань, доступність мовлення);
- доречність та доцільність (добір мовних засобів, що відповідає змісту, меті повідомлення; врахування стану, інтересу, настрою співрозмовника);
- багатство мовлення (мистецтво володіння словом, уміння використовувати засоби мовної виразності для передавання інформації, що сприяє збагаченню словника дитини, формує навички образного мовлення, точність слововживання);
- виразність мовлення (виразна дикція, чітка вимова, правильний наголос, володіння голосом, дотримання пауз, емоційна тональність, що дозволяє передати настрій, викликати емоційне сприйняття);
- чистота (мова тоді буде чистою, милозвучною, коли вживатимуться літературно-нормативні слова, словосполучення, правильні граматичні форми).

Досягти високої мовленнєвої культури неможливо без любові до рідної мови, потреби удосконалювати власне мовлення, дотримуватися мовних та

мовленнєвих норм, доречно використовувати засоби мовленнєвої виразності. Дотримання вихователькою зазначених вимог – це запорука успішної професійної діяльності та ефективна робота з розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте складники культури мовленнєвого спілкування
2. У чому полягає мета і завдання розвитку мовлення дітей дошкільного віку за чинними освітніми програмами.
3. Розкрийте засоби розвитку мовлення дітей. Дайте їм характеристику.
4. Обґрунтуйте вплив мовлення вихователя на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку
5. Які інноваційні технології доцільно використовувати у роботі з дітьми дошкільного віку щодо розвитку мовлення?
6. Обґрунтуйте вплив мовлення вихователя на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку.
7. Дайте визначення поняттям «мовленнєва особистість», «навчання мови». «мовленнєве виховання», «культура мовлення». авторські методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
8. Які авторські технології розвитку мовлення дітей Ви знаєте. Розкрийте їх зміст.

Розділ II. Теорія і методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Тема 5. Методика виховання звукової культури мовлення дітей

дошкільного віку

5.1. Поняття про звукову культуру мовлення, її значення в загальному та мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку

5.2. Завдання і зміст виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

5.3. Прийоми та методи виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

5.4. Типи занять з виховання звукової культури мовлення дітей

Ключові поняття: звукова культура, фонетичний слух, мовленнєвий розвиток, мовленнєве дихання, дикція, голос, інтонація, методи навчання, типи занять, виховання звукової культури, заняття, типи занять

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.

2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.

3. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.

4. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

5. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні.
Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.

URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

7. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

8. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років .
наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Допоміжна:

1. Березовська Л., Ватаман Ф. Удосконалення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка». Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Т 1. С. 235-241.

2. Борова В. Є. Чинники звукової культури мовлення дошкільників. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. Вип. 6-7. С. 7-13.

3. Короткова І. Веселі музики: тематичне заняття з розвитку мовлення (звукова культура) для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2015. № 10. С. 24- 25.

4. Логопедична робота у дитячому садку / упоряд. Г. М. Лисенко. Київ : Шк. світ, 2011. 120 с.

5. Попова І. І. Діхтяренко С. В. Виховання звукової культури мовлення молодших дошкільників засобами методу кейс-технології. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57 Т. 2. С. 195-200.

5. Сухар В. Л. Розвиток звукової культури мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Харків «Веста»: Видавництво «Ранок», 2008. 80 с.

5.1. Поняття про звукову культуру мовлення, її значення в загальному та мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку

Повноцінний розвиток дитини дошкільного віку неможливий без виховання у неї правильного мовлення, яке виступає засобом спілкування, пізнання довкілля, засвоєння культурного досвіду. Успішне оволодіння мовою ґрунтується на засвоєнні дитиною звукової системи мови, її фонетичного складу, що є одним із важливих завдань в системі роботи над розвитком рідної мови дітей дошкільного віку.

Звукова культура мовлення – це складник загальної мовленнєвої культури людини. Становлення звукової культури мовлення відбувається в період раннього і дошкільного віку. Звук – це невід’ємна частина мовлення дитини. За допомогою звуків дитина пізнає світ, вчиться спілкуватися, передає свої враження, емоції, почуття, задовольняє пізнавальні потреби, соціалізується. Завдання педагогів, батьків, полягає у тому, щоб допомогти дитині опанувати звуковою культурою рідної мови, сформувати у неї чисте, правильне, інтонаційно виразне мовлення.

Проблемі звукової культури мовлення присвячено дослідження О. Амацьєвої, А. Богуш, С. Дубовик, М. Савченко, О. Трифонової, М. Чередніченко, М. Шеремет та ін. Ученими визначено етапи становлення звукової культури мовлення дітей; схарактеризовано методи, прийоми та засоби виховання звукової культури мовлення дітей раннього та дошкільного віку.

Звукова культура мовлення формується у процесі комунікації, в функціональній діяльності. У контексті роботи над звуковою культурою діти не тільки вчать фонетично правильній та чистій вимові звуків рідної мови, а й засвоюють лексичне та граматичне значень слів, складають словосполучення, речення, зв’язні висловлювання.

Звукова культура мовлення – це фонетично правильна і чиста вимова звуків рідної мови; орфоепічно правильна вимова слів і фраз за допомогою наголосу, інтонації, паузи і відповідного темпу, що відповідають нормам

літературної вимови; чітка дикція, розвинений фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, вміння контролювати силу голосу; інтонаційна виразність мовлення.

За А. Богуш, «звукова культура мовлення» – це полікомпонентне утворення, що включає чітку артикуляцію звуків, фонетичну та орфоепічну правильність мовлення, мовне дихання, силу голосу, темп мовлення, фонетичний слух засоби інтонаційної виразності.

Теоретичні засади вивчення звукової культури мовлення вивчає фонетика.

Фонетика (з гр. *phone* – «звук», «звучання») – це розділ мовознавства, в якому вивчають звуковий склад мови.

Об'єктом вивчення фонетики є вчення про звуки, їх артикуляційну, акустичну і функціональну характеристики, закономірності поєднання (сполучуваність), фонетичні процеси, а також наголос та інтонація.

Звук – це найкоротша частина мовленнєвого потоку. Фонема – найменша структурна одиниця звукової будови мови.

Звук людської мови – це явище матеріальне (фізичне); йому властиві ті ж самі ознаки, що і будь-якому звукові. Звуки мовлення розглядають у трьох аспектах: фізичному, фізіологічному і лінгвістичному (рис. 5.1).

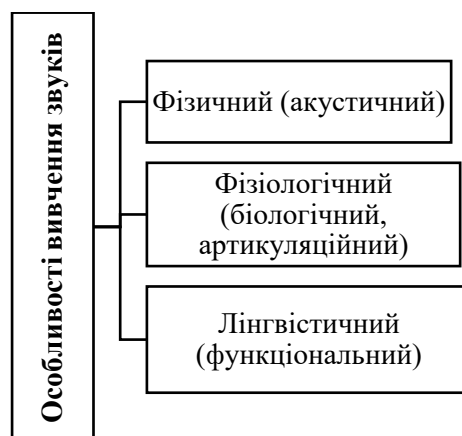

Рис. 5.1 Особливості вивчення звукової будови мови

Фізичний (акустичний) аспект звука – це його звучання, завдяки якому мовлення може передаватися і сприйматися. Зважаючи на фізичну природу

звука, його визначають як хвилі, які виникають внаслідок коливання. Акустика розрізняє в звуках силу, висоту, довготу, тембр. Сила звуку залежить від амплітуди коливань; висота – від частоти коливань; довгота – тривалості звучання; тембр – це звукове забарвлення, що виникає внаслідок накладання на основний тон додаткових тонів, що є вищими від основного.

Фізіологічний (біологічний, артикуляційний) аспект – це творення звуків. Звуки творяться у мовленнєвому апараті людини, що включає сукупність органів дихальної системи, гортанної та надгортанної порожнин. Умовно у мовленнєвому апараті виділяють нижній, середній і верхній шляхи творення звуків. Нижній – це легені, бронхи, трахея, діафрагма; середній – гортань; верхній – ротова, носова і глоткова порожнини. Органи мовлення поділяють на активні і пасивні (рис. 5.2)

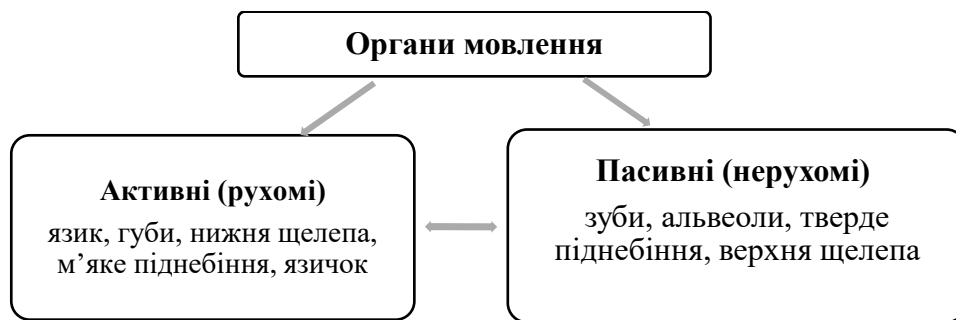

Рис. 5.2 Органи мовлення

Активні (рухомі) – язик, губи, нижня щелепа, м'яке піднебіння, язичок. У вимові будь-якого звука беруть участь всі активні органи. Правильність вимови дитиною того чи того звука залежить від положення органів мовлення, які беруть участь у його творенні. Активні органи мовлення відіграють провідну роль у творенні звуків. Пасивні (нерухомі) – зуби, альвеоли, тверде піднебіння, верхня щелепа; відіграють другорядну роль.

Лінгвістичний (функціональний) аспект – це функція звуків в мові, їх функціональне навантаження.

Звуки реалізуються в усному мовленні. Для їх передання на письмі використовують букви. Звук і буква не тотожні. Букви (літери) пишуть і читають; звуки – чують і вимовляють. Букви алфавіту не є точними відповідниками звуків. Звуки записують у квадратних дужках []. Звуки є голосні і приголосні, наголошені, ненаголошені, тверді і м'які, дзвінкі і глухі (рис. 5.3)

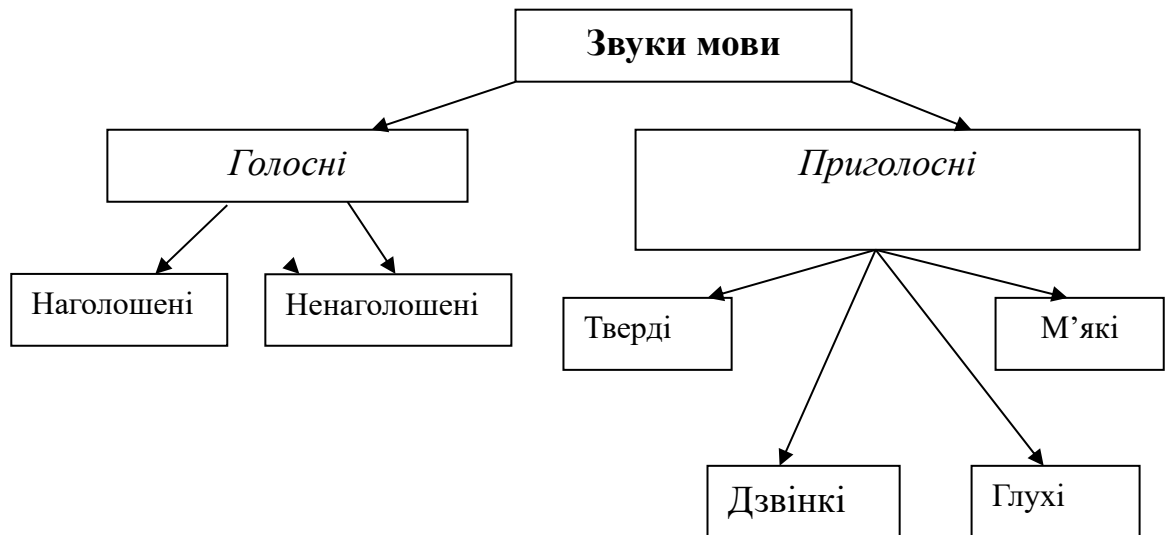

Рис. 5.3 Звуки мови

Чітку вимову дитиною звуків забезпечує дикція. Чітка дикція залежить від того, наскільки добре розвинений у дитини артикуляційний апарат.

Складники звукової культури мовлення представлено на рис. 5.4.

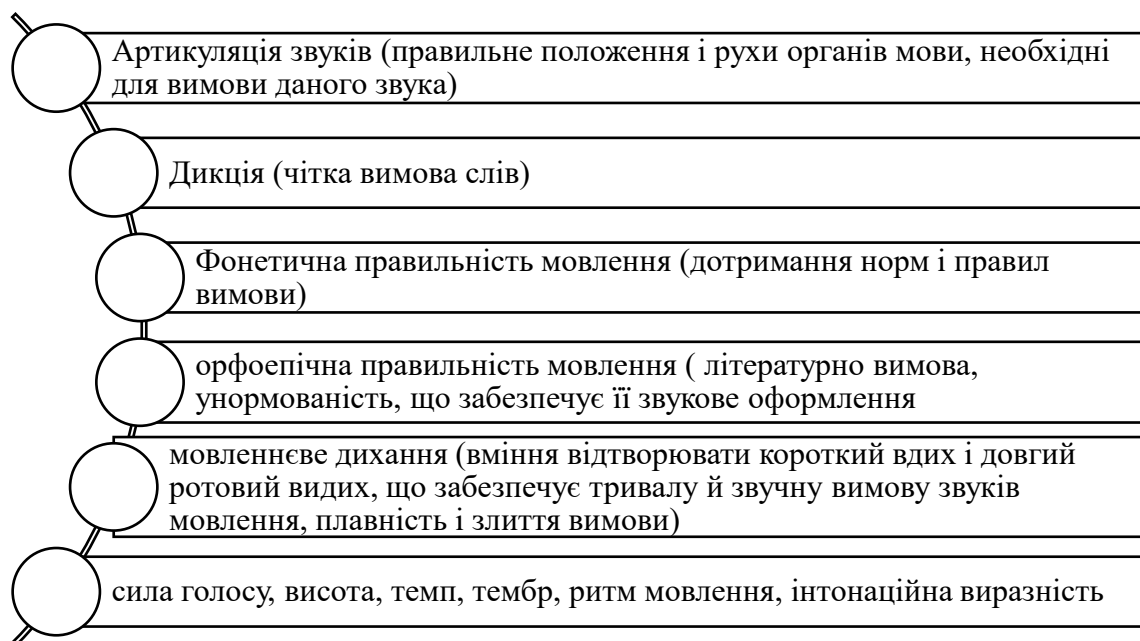

Рис. 5.4. Складники звукової культури мовлення

Формування звукової культури є основою розвитку мовлення дитини, що передбачає чітку артикуляцію звуків рідної мови, правильну вимову, сформоване мовленнєве дихання, гучність голосу, темп мовлення, засоби інтонаційної виразності.

5.2. Завдання і зміст виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

У Базовому компоненті дошкільної освіти, чинних програмах виховання і навчання дітей дошкільного віку («Українське дошкілля», «Дитина», «Впевнений старт» та ін.), зазначено, що основними завданнями вихователки в роботі з дітьми дошкільного віку щодо виховання у них звукової культури мовлення є: розвиток артикуляційного апарату, ознайомлення з його будовою, розвиток мовного дихання, фонематичного слуху, інтонаційна виразність мовлення, робота над усвідомленням звукового складу рідної мови (рис. 5.5)

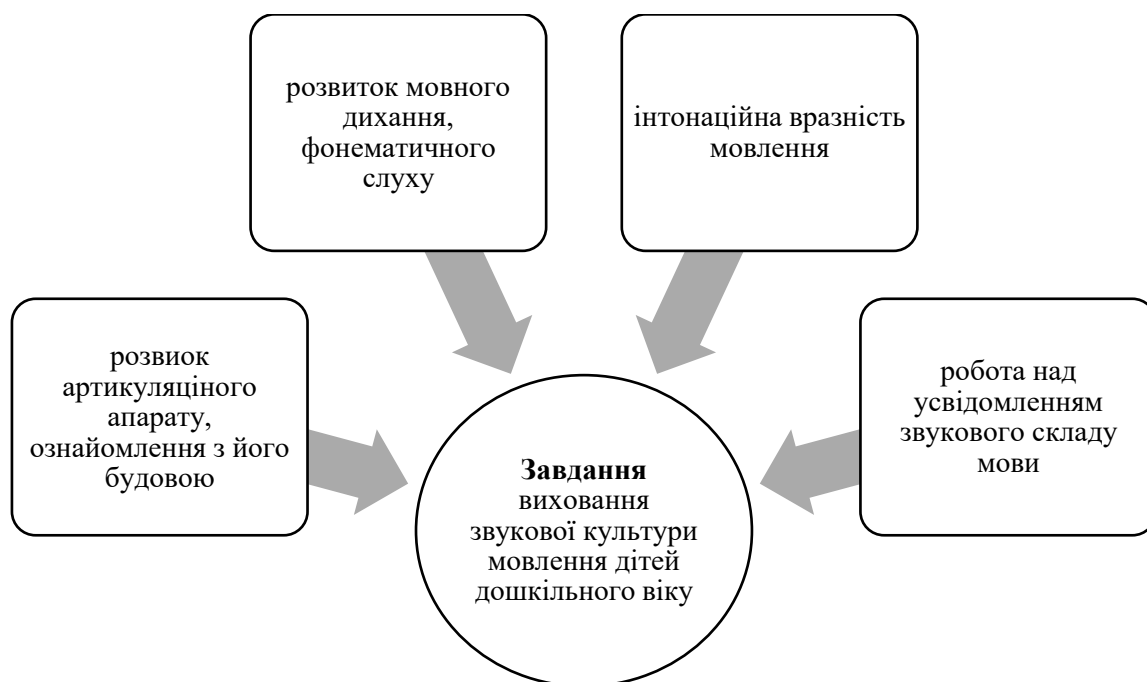

Рис. 5.5. Завдання виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

Завдання виховання звукової культури мовлення дітей взаємопов'язані між собою і спрямовані на забезпечення правильної фонетичної вимови.

У дошкільному віці діти зазвичай оволодівають вимовою всіх звуків рідної мови, хоча у деяких з них ще недостатньо сформований сонорний звук [р], окремі свистячі та шиплячі звуки. Причиною ускладнення є недосконалість мовленнєвого слуху, до складу якого входить:

- фізичний слух – полягає у здатності дітей сприймати мовлення в різних діапазонах гучності;
- фонематичний слух – ґрунтується на вмінні розрізняти і відтворювати всі звуки рідної мови;
- звуковисотний слух – полягає у здатності дитини відчувати різну висоту тону, мовний ритм, тональність;
- тембровий слух пов'язаний з відчуттям мовного тембру;
- почуття ритму – інтуїтивне відчуття наголосу в мовленні.

У дошкільній лінгводидактиці виділяють два напрями виховання звукової культури мовлення дітей:

1) розвиток мовленнєвого апарату (артикуляція, мовне дихання), формування правильної вимови звуків, слів, чіткої артикуляції;

2) розвиток сприйняття мови (слухова увага, мовний слух).

Проаналізуємо зміст чинних програм щодо завдань розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку (Таблиця 5.1).

Таблиця 5.1.

Зміст чинних програм щодо завдань розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

Назва освітньої програми		
Дитина (освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Науковий керівник проєкту В. О. Огнев'юк, 2020 р.)	Українське дошкілля (програма розвитку дитини дошкільного віку за О. І. Білан, 2022 р.)	Я у світі (програма розвитку дитини від народження до шести років. Науковий керівник О. Л. Кононко, 2019 р.)
4-ий рік життя		
Удосконалювати мовленнєвий слух, розвивати фонематичний слух, слухову увагу, мовленнєвий апарат, фонематичне сприймання. Вправляти у правильній та чіткій вимові звуків мови. Формувати вміння говорити з різною силою голосу, виразно, передаючи інтонації, запитання, повідомлення, здивування, радість, співчуття тощо	Розвивати мовленнєвий слух та моторику артикуляційного апарату; виробляти чітку дикцію під час вимови звуків; здійснювати підготовку до вимови складних щодо артикуляції звуків ([ш], [ж], [щ], [л]), вправляти загальне пом'якшення вимови; вчити користуватися засобами інтонаційної виразності мовлення (тон, тембр, темп, наголос, сила голосу); не допускати швидкого темпу мовлення	Оволодівати правильною вимовою голосних та більшості приголосних звуків; диференціювати звуки; вчити помічати і виправляти мовленнєві помилки; формувати правильну звуковимову; розвивати здібність володіти розповідною, питальною, окличною інтонацією.
5-ий рік життя		
Продовжувати роботу над розвитком умінь слухати й чути звуки	Розвивати мовленнєве дихання та фонематичне	Розвивати фонематичний слух, удосконалювати

природи, довкілля, державної мови; розрізняти ці звуки, наслідувати. Розвивати фонематичне сприймання, мовленнєве дихання, фонематичний слух: упізнавати слова близького звучання, добирати подібні слова, розрізняти значення слів (<i>день – пень</i>); правильно вживати наголос. Вправляти в уміння передавати за допомогою наголосу різний настрій. Закріплювати вміння говорити чітко, виразно, володіти силою голосу, темпом мовлення. Уточнювати, закріплювати правильне вимовляння звуків рідної мови (свистячих, шиплячих, сонорних), вимову збігу приголосних звуків. Розвивати вміння проспівувати голосні звуки; домагатися правильної вимови звукосполучень	сприймання звуків рідної мови; удосконалювати моторику артикуляційного апарату; інтонаційну виразність мовлення (тембр, темп, силу голосу, інтонацію, наголос); удосконалювати правильну вимову всіх звуків рідної мови. Ознайомлювати з поняттям «слово», вчити виокремлювати слово як самостійну смислову одиницю. Ознайомлювати зі звуковою будовою слів; визначати перший і останній звуки у слові, диференціювати поняття «звук», «слово»; розрізняти на слух тверді і м'які приголосні й голосні звуки. Вчити складати речення за допомогою наочності, називати слова у реченні	звуковимову, уміння правильно наголошувати склад у слові; розрізняти значення слів, що відрізняються окремими звуками. Формувати уявлення про звук, слово; вчити виокремлювати перший звук у слові, визначати місце звука у слові; правильно наголошувати склад у слові; розрізняти слова, які відрізняються одним звуком; використовувати засоби інтонаційної виразності, передавати в мовленні свої почуття, переживання, регулювати силу голосу; виховувати звукову культуру мовлення
6-ий рік життя		
Продовжувати розвивати мовленнєвий апарат; фонематичний слух, здатність відчувати і відтворювати у мовленні мелодику, тон чи темброве забарвлення.	Розвивати звукову виразність мовлення (силу голосу, тембр, темп, ритм, мелодику, навички використання різної інтонації, чітку дикцію). Удосконалювати артикуляцію звуків,	Формувати елементарне усвідомлення мовної дійсності (звук – слово – речення); розвивати фонематичне сприймання, вимовну та інтонаційну сторони мовлення. Вчити розрізняти голосні

Закріплювати правильну вимову звуків мови, продовжувати розвивати виразну дикцію; учити чітко розрізняти у вимовлянні та на слух свистячі й шиплячі, тверді й м'які, дзвінкі й глухі приголосні; регулювати силу голосу, швидкість вимови, удосконалювати звуковимову слів. Розвивати вміння правильно інтонувати різні типи речень, робити паузи, інтонаційно передавати різні почуття; правильно визначати наголос у словах, робити логічний наголос у реченні; виділяти голосом звертання та вставні слова; відчувати риму й римувати слова. Виховувати критичне ставлення до фонетичних помилок, прагнення до фонетичної правильності й виразності мовлення	диференціювати звуки подібні за звучанням; продовжувати ознайомлювати дітей зі словом, вправляти у вмінні виокремлювати слово як самостійну смислову одиницю із потоку слів; правильно визначати наголос. Ознайомлювати з реченням, вчити виокремлювати його з мовлення як смислову одиницю, складати речення, графічно його зображати. Ознайомлювати зі складовою будовою слова, вчити ділити слова на склади, працювати зі складовими схемами слів. Ознайомлювати зі звуковою будовою слів, здійснювати звуковий аналіз слів	голосні і приголосні звуки, інтонацію висловлювання; вловлювати римовані закінчення, добирати рими до поданих слів; вправляти у вимові звуків [р], [ш], [ж], [ч], [г] та звукосполучень [щ], [дж]; уміти правильно наголошувати слова; удосконалювати звукову культуру мовлення
--	---	--

Здійснений аналіз освітніх програм засвідчив, що провідним засвідчив, що основними освітніми завданнями, щодо формування у дітей звукової культури мовлення є: розвиток фонематичного слуху, удосконалення чіткої артикуляції звуків; розвиток здатності розрізняти значення слів, що відрізняються окремими фонемами; формування уявлення про звук; уміння

виокремлювати звук у слові за вказівкою педагога, визначати його місце у слові, розрізняти слова, які відрізняються одним звуком; правильно наголошувати слова, помічати і виправляти помилки у вимові звуків, виховувати звукову культуру мовлення,

5.3. Прийоми та методи виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

Успішне оволодіння дітьми дошкільного віку звуковою культурою мовлення неможливе без розвитку мовленнєвого і слухового аналізаторів. Задля цього необхідно розвивати у дітей:

- мовленнєвий (фонематичний) слух – здатність розрізняти, впізнавати і відтворювати звуки рідної мови;
- виробляти правильну дикцію – удосконалювати рухливість органів артикуляційного апарату, які забезпечують правильну і чітку вимову слів;
- розвивати мовне дихання –робити короткий вдих і довгий видих для забезпечення тривалої і гучної вимови звуків мови, плавності та злитості вимови.

Важливу роль у процесі формування звукової культури мовлення дітей дошкільного віку відіграють прийоми і методи навчання, серед яких вагому роль відіграє пояснювально-ілюстративний метод навчання, який доцільно поєднувати з використанням відеопрезентацій, таблиць, схем, малюнків створених педагогом у цифрових програмах Canva, PowerPoint; активно використовувати в роботі з дітьми метод евристичної бесіди.

У дошкільній лінгводидактиці ефективними *прийомами* виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку є:

- показ артикуляції звуків;
- імітація правильної звуковимови;
- зразок мовлення виховательки;
- доручення;
- ігрові прийоми.

Зауважимо, що розвиток слухового сприймання та фонематичного слуху з дітьми дошкільного віку слід розпочинати з пропедевтичної роботи, а саме, проведення різноманітних ігор та вправ на сприймання дітьми немовних звуків, як-от: слухання дзюрчання води, співу птахів, шурхоту листя під ногами, цокання годинника, та ін. Під час прогулянок, повсякденної діяльності з дітьми, необхідно звертати увагу на звуки, що їх оточують, використовувати дидактичні ігри на розвиток мовного слуху та мовної уваги, зокрема: «Відгадай що звучить?», «Звідки лунає звук», «Відлуння» та ін. Для вправляння дітей у фонематичному сприйманні мовних звуків корисними будуть такі дидактичні ігри, як: «Повтори», «Назви слово», «Ланцюжок» (вихователька пропонує дітям вибрати серед названих слів лише ті, які починаються на певний звук), «Знайди спільний звук у слові» (вихователька пропонує дітям визначити на слух однаковий звук в декількох різних словах: *жук, павук, сік*).

Для ефективної роботи у формуванні і вдосконаленні звуковимови важливо вчити дітей спостерігати за акустичними властивостями звуків, визначати їх місце і спосіб творення, коригувати діяльність органів мовлення. Елементарні відомості про акустичні властивості творення мовних звуків, необхідні дітям для правильного розуміння фонетичних явищ.

Кожен звук характеризується лише йому притаманною комбінацією як артикуляційних, так і акустичних ознак, знання яких необхідне педагогу для правильної організації роботи з дітьми щодо формування правильної звуковимови.

Залежно від того, що лежить в основі творення (голос чи шум), мовні звуки поділяють на голосні і приголосні, приголосні – на дзвінкі і глухі. Голосні розрізняються положенням язика, губ, м'якого піднебіння, а також тривалості звучання (довгі і короткі). **Голосні** звуки – це в основному музичні тони, їх можна проспівати. Вони утворюють внаслідок коливань голосових зв'язок; **приголосні** – переважно шуми; при творенні приголосних видихуване повітря зазнає перешкод. Різне звучання голосних і приголосних звуків

визначається тим, що порожнина рота може змінювати свою форму і об'єм завдяки наявності рухомих органів апарату артикуляції (губ, нижньої щелепи, язика, м'якого піднебіння), а також роботою гортані.

У процесі вивчення того чи того звука, вихователька демонструє дітям положення губ, зубів, язика; пояснює як проходить повітря, далі вимовляє звук повільно, артикулює його. Діти промовляють звук за вихователькою – спочатку ізольовано, потім повторюють його у звукосполученнях. Після цього грають дидактичні ігри спрямовані на закріплення виучуваного звука (див. Додаток Б). У підсумковій частині заняття можна прочитати дітям вірш, скоромовку, чистомовку, загадати загадку та ін.

Дітям дошкільного віку необхідно надати елементарні відомості про артикуляцію голосних та приголосних звуків використовуючи при цьому ігрові методи та прийоми навчання, цікаві історії та розповіді про голосні та приголосні звуки, будову мовленнєвого апарату (див. Додаток В, Додаток Д).

Для розвитку правильної звуковимови необхідно підготувати не лише артикуляційний, а й голосовий та дихальний апарати. Для цього у роботі з дітьми необхідно виконувати різномітні вправи, як-от: дмухати на ватні кульки, щоб вони котились по столу; кораблики, які плавають у мисці з водою; надувати кульки, грати на іграшкових музичних інструментах (сопілка, свищик) тощо. Корисними у роботі з дітьми в удосконаленні звукової культури мовлення є використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання (<https://learning.ua>, <https://learningapps.org>, <https://numo.mon.gov.ua/> та ін.). Приклади вправ із використанням ІКТ навчання подано у Додатку Г (див. Додаток Г). Ефективними методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні та рухливі ігри, вправи на артикуляцію звуків, розповіді зі звуконаслідуванням, імітація првилльної звуковимови, читання оповідань, розучування віршів, чистомовки, скоромовки, лічилки, розглядання картинок (для проведення звукового аналізу слова, який використовують у старшій групі для ознайомлення зі складом, реченням, наголосом), настільно-друковані ігри, в процесі яких удосконалюються всі компоненти звукової культури мовлення.

Для розвитку мовленнєвого дихання доцільно проводити дидактичні вправи на здування з долоні пелюсток, шматочків паперу, кульок з вати, суцвіть кульбаби та ін.

На виховання звукової культури дітей дошкільного віку можна запропонувати такі вправи: «Впіймай звук», «Хто краще чує», «Упізнай що це?», «зіпсований телефон та ін. Приклади вправ подано у Додатку Д (див. Додаток Д)

5.4. Типи занять з виховання звукової культури мовлення

У закладі дошкільної освіти з розділу «Виховання звукової культури мовлення» проводять заняття різних типів, зокрема: фронтальні (з усією групою дітей), групові (з підгрупами дітей), індивідуально-групові (4-8 дітей), індивідуальні (1-4 дітей).

На заняттях із виховання звукової культури мовлення дітей вирішуються такі освітні завдання (рис. 5.6)

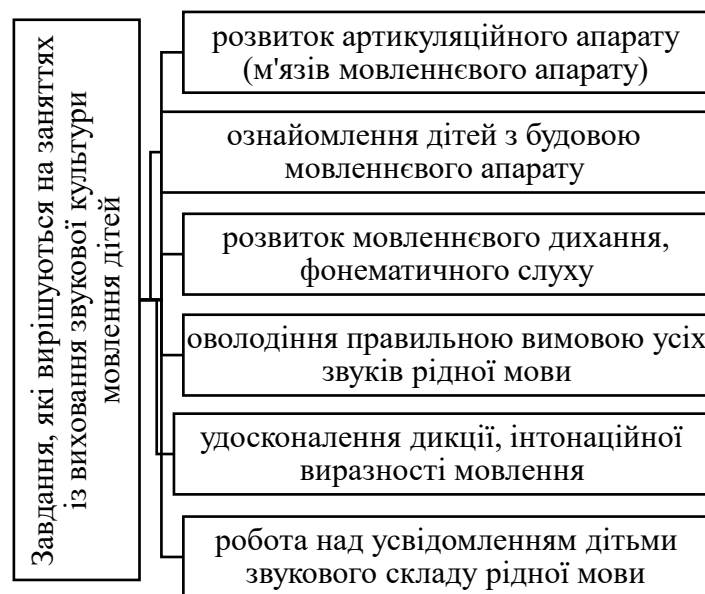

Рис. 5.6. Завдання, які вирішуються на заняттях із виховання звукової культури мовлення дітей

Завдання з виховання звукової культури мовлення плануються на комплексних (групових) заняттях, які проводяться двічі на місяць у всіх

вікових групах ЗДО. Заняття із звукової культури мовлення може поєднуватися із граматиною (або словникова робота), розвитком зв'язного мовлення, а може бути і цілком самостійним заняттям з розвитку мовлення.

Фронтальні тематичні заняття з виховання звукової культури мовлення проводять один раз на квартал наприкінці місяця (четвертий тиждень) в усіх вікових групах. Підсумкові фронтальні заняття проводять двічі на рік наприкінці першого півріччя (грудень – січень) і наприкінці року (травень – червень). На підсумкових заняттях нові завдання не плануються; їх мета – повторення засвоєного за півріччя матеріалу.

Індивідуально-групові заняття тематично-логопедичної спрямованості проводять з невеликою групою дітей (від 4 до 8) в усіх вікових групах: у молодшій – один раз на тиждень; у середній і старшій – два-три рази на місяць. На таких заняттях вихователька проводить роботу з дітьми, які мають однакові мовленнєві порушення, наприклад: не вимовляють один і той самий звук, не виразне мовлення, пом'якшені звуки, нечітка дикція, недорозвинений фонематичний слух та ін.

Індивідуальні заняття слід проводять з дітьми, які мають значні порушення у звуковимові. Вони плануються двічі-тричі на тиждень доки діти не оволодіють правильною вимовою звука. Тривалість індивідуального заняття 5~10 хв. Структура індивідуального заняття має таку саму структуру, як і групового:

1) Підготовка артикуляційного апарату, гімнастика язика, розвиток мовного дихання.

2) Вимова ізолюваного звука.

3) Закріплення звука в складах, в словах, фразах.

Наприкінці кожного кварталу проводяться підсумково-контрольні заняття, метою яких є визначення рівня сформованості у дітей знань та практичних умінь, проявів компетентності у діяльності.

На тематичних заняттях необхідно повторити матеріал, який діти вивчали на комплексних заняттях упродовж кварталу; вирішуються нові

завдання з виховання звукової культури мовлення залежно відповідно до освітньої програми та вікової групи.

Проілюструємо приклади планування освітніх завдань на заняттях з розвитку мовлення у різних вікових групах закладу дошкільної освіти

Молодша група. Звукова культура мовлення у складі комплексного заняття.

Завдання:

Зв'язне мовлення: продовжувати вчити дітей описувати іграшки, складати невеличкі зв'язні розповіді з 3 – 4 речень.

Граматика: закріплювати вживання дітьми іменників, утворювати від іменників – назви малят слова із пестливим суфіксом – тк (кошенятко, зайченятко, ведмежатко; вправляти у правильному вживанні відмінкових форм.

Звукова культура: вправляти у вимові звуків [д], [т], [л], промовляючи чистомовки, скоромовки; розвивати зосередженість, уважність, спостережливість

Середня група. Звукова культура мовлення у складі комплексного заняття.

Завдання:

Зв'язне мовлення: вчити склад розповідь за сюжетною картиною; відповідати повними реченнями.

Граматика: продовжувати вчити дітей узгоджувати іменники з прикметниками, відмінювати іменники в родовому відмінку однини і множини.

Звукова культура: вправляти у вимові звуків [с], [з], [ш], вчити розрізняти їх на слух, розвивати мовленнєвий апарат, фонематичний слух; відпрацьовувати навички інтонаційної виразності мовлення.

Старша група. Звукова культура мовлення у складі комплексного заняття.

Завдання:

Зв'язне мовлення: вчити дітей переказувати оповідання близько до тексту, висловлюючи своє ставлення до героїв твору; виявляти ініціативу у спілкуванні з дорослим, звертатися із запитаннями; формувати діалогічне та монологічне мовлення.

Граматика: вчити правильно вживати відмінкові закінчення; узгоджувати прикметники з іменниками в роді, числі, відмінку; вправляти у складанні складнопідрядних речень зі сполучниками (тому що, для того щоб, але).

Звукова культура: продовжувати вчити чітко вимовляти слова, правильно ставити наголос, визначати голосні і приголосні звуки у словах, її позицію у слові (на початку, в середині, кінці слова), робити звуковий аналіз слів, розвивати темп мовлення, фонематичний слух.

Приклад освітніх завдань тематичного заняття з виховання звукової культури мовлення у середній групі.

Завдання: продовжувати ознайомлювати дітей з будовою мовленнєвого апарату (рот, язик, зуби, губи); вправляти у вимові приголосного звук [г], розвивати артикуляційний апарат, мовне дихання, фонематичний слух; виховувати організованість, активність, позитивну мотивація до заняття.

Організація освітньої роботи з дітьми дошкільного віку на заняттях із розвитку мовлення під час вивчення розділу «Виховання звукової культури мовлення» має важливе значення для формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, яка включає фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники. У процесі планування занять, добору ефективних методів, прийомів, форм і засобів навчання вихователя має враховувати рівень підготовки дітей, їхні індивідуальні особливості та інтереси.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «звукова культура мовлення»
2. Що таке звук? Які є звуки?
3. У чому полягає різниця між звуком та фонемою?

4. Хто з учених досліджував проблему звукової культури мовлення дітей?
5. Який розділ мовознавства вивчає звуковий склад мови?
6. Які органи артикуляції беруть участь у творенні звуків?
7. Розкрийте зміст і завдання виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку.
8. Схарактеризуйте напрями виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку.
9. Визначте прийоми обстеження звуковимови дітей дошкільного віку.
10. Назвіть методи виховання звукової культури мовлення дітей.
11. Які завдання вирішуються на заняттях із виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку?
12. Доберіть дидактичні ігри та вправи для виховання звукової культури мовлення дітей 4-6 р. ж.

Тема 6. Завдання, зміст і методи словникової роботи з дітьми дошкільного віку

- 6.1. Особливості засвоєння слова в дошкільному віці
- 6.2. Завдання і зміст словникової роботи в різних вікових групах закладу дошкільної освіти
- 6.3. Методика розвитку словника дітей дошкільного віку
- 6.4. Принципи лексичної роботи з дітьми дошкільного віку

Ключові поняття: слово, лексичне значення слова, активний словник, пасивний словник, збагачення, уточнення, активізація словника, дидактичні ігри, вправи,

Література

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.
2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.
3. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 304 с.
4. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
5. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

7. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

8. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років . наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Допоміжна:

1. Богуш А. М., Руденко Ю. А. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Одеса : Поліграф, 2005. 254 с.

2. Горбунова Н. В. Технології розвитку словника дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. : РВВ КГУ, 2010. 46 с.

3. Горбунова Н. В. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку. *Гуманіт. Науки : наук.-практ. журн.* 2012. № 2. С. 46-52.

4. Дем'яненко С., Андреева Т. Сучасний підхід до лексично-мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку в довкіллі. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 58, Т. 1. URL: http://www.apnh-journal.in.ua/archive/58_2022/part_1/44.pdf

6.1. Особливості засвоєння слова в дошкільному віці

Проблема формування лексики у дітей дошкільного віку є однією з провідних у методиці навчання мови дітей дошкільного віку. Її дослідженню присвячено наукові праці Л. Алексєнко-Лемовської, І. Албул, Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горбунової, І. Гречишкіної, Н. Кирсти, К. Крутій, Н. Луцан, С. Макаренко, Ю. Руденко та ін.

Феномен «словникова робота», у сучасній дошкільній лінгводидактиці визначається як цілеспрямована педагогічна діяльність, що забезпечує ефективне засвоєння дитиною словникового складу рідної мови, поповнення активного словника дітей новими не знайомими для них словами.

Слово – це основна структурно-семантична одиниця мови, що забезпечує зміст спілкування. З погляду лінгвістики, характерними

властивостям слова є: фонетичне вираження, граматичне оформлення, семантична єдність (Рис. 6.1.)

Рис. 6.1. Властивості слова

Засвоєння дитиною рідної мови полягає в оволодінні її морфологічною системою і пов'язане з її активністю по відношенню до слова, мовлення, висловлювання. Збагачення активного словника дітей дошкільного віку відбувається за рахунок поповнення мовлення найбільш вживаними частинами мови, зокрема: іменниками, прикметниками, дієсловами. Інколи запас слів дитини випереджає формування у неї конкретних уявлень і лексичного значення слова. Дитина вживає слово не усвідомлюючи його значення, що породжує вербалізм (пустослів'я). Відтак, важливою проблемою є усвідомлення дитиною лексичного значення слова, без якого неможливе оволодіння мовою як засобом спілкування.

Слово позначає предмет, виконує номінативну та абстрактну функцію, виражає систему зв'язків і відношень, яка в ньому криється. Слова з'явилися як своєрідне позначення дійсності. Слова – це знаки мови, найменування, які допомагають розрізняти предмети і явища дійсності.

Засвоєння дитиною словника вирішує ряд завдань, зокрема:

- накопичення та уточнення уявлень про довколшній світ;
- формування понять;
- розвиток мислення, оскільки оволодіння дитиною лексичним значенням слова відбувається на основі аналізу, синтезу, узагальнення.

Отже, словникова робота з дітьми дошкільного віку має бути спрямована на:

- засвоєння лексичного складу рідної мови у поєднанні з усвідомленням слова як одиниці мови та мовлення. Збагачення словника полягає не в кількісному наповненні, а в якісному вдосконаленні, усвідомленні та засвоєнні значення слова рідної мови. Збагачення словника дітей відбувається у процесі ознайомлення з довкіллям, у різних видах дитячої діяльності, повсякденному житті, спілкуванні.

- підвищеній активності дітей до мовної дійсності.

Оволодіння дитиною словом – це цілеспрямований процес, який передбачає вміння користуватися лексичним багатством рідної мови, складати зв'язні, змістовні висловлення. Формування словника в дошкільному віці повинно відбуватися у тісному взаємозв'язку з розвитком зв'язного мовлення дітей, оскільки, з одного боку, в мові створюються умови для добору слів, які найбільше підходять за змістом для засвоєння лексики, а з іншого – точність і різноманітність словникового запасу є важливою умовою розвитку зв'язного мовлення.

Значення слова визначають на основі з'ясування трьох аспектів:

- 1) співвіднесення слова з предметом;
- 2) зв'язку слова з певним поняттям;
- 3) співвіднесеності слова з іншими лексичними одиницями всередині лексичної системи мови. Засвоїти значення слова означає опанувати всіма його аспектами.

Учені зазначають, що дошкільний вік – це період швидкого збагачення і накопичення словника. Перші свідомі слова з'являються вже наприкінці 1-го року життя дитини і налічують 10-12 слів. Розуміння мови дитиною першого року життя випереджає активне мовлення. Дитина вчиться оперувати словом. Цей процес відбувається за рахунок повідомлювальної функції, у процесі показу дорослим предметів і дій з ними; відтворювальної – дитина наслідує дії дорослого, повторює за ним окремі слова; продуктивної – вживає засвоєні нею

слова, словосполучення у власному мовленні. Словник збагачується словами, що означають назви предметів (іменники), дії з ними (дієслова), ознаки предметів (прикметники), а також словами на позначення просторово-часових категорій.

У віці від 1,5 – 2 років дитина переходить від пасивного накопичення слів до активного розширення словника, усвідомленого розуміння значення слів. Словник дітей налічує 300-400 слів. У цей період формується фразове мовлення, яке на початку складається з двох-трьох слів, але поступово збільшується та ускладнюється фраза. Мова стає повноцінним засобом спілкування.

На 3-му р. ж. відбувається найінтенсивніший розвиток словника. Кількісний склад словника зростає у чотири-п'ять разів і може сягати 1500 слів. Словник дітей поповнюється словами, що позначають предмети найближчого оточення, вказують на їх ознаки та дії з ними. У віці до чотирьох років кількість слів досягає 1900, у п'ять – 2000-2500, шість – сім років – 3500-4000 слів.

Якщо на початку становлення словника дитини переважали слова, що позначали дії, то в мовленні дитини 3-го віку дієслова становлять третину слів; перше місце посідають іменники. У мовленні дітей старшого дошкільного віку з'являється значно більше прикметників, прислівників, що пояснюється активним розвитком пізнавальної сфери, засвоєнням різноманітних характеристик предметів і явищ дійсності. Поряд із вербальним мовленням діти 5-го р. ж. активно використовують невербальні засоби виразності (рухи, міміку, жести); оволодівають номінативною лексикою, що зумовлено наочно-дійовим та образним мисленням

Отже, своєчасний розвиток активного словника дітей, різноманітність використовуваних у мовленні словосполучень і речень, образних слів і висловів, виразне оформлення зв'язних висловлювань є показником розвиненого мовлення дитини.

6.2. Завдання і зміст словникової роботи в різних вікових групах закладу дошкільної освіти

У чинних освітніх програмах для закладів дошкільної освіти («Дитина», «Українське дошкілля», «Я у світі») окреслено завдання і зміст словникової роботи дітей раннього та дошкільного віку.

Проаналізуємо зміст завдань розвитку словника дітей дошкільного віку у чинних програмах для закладів дошкільної освіти (Таблиця 6.2).

Таблиця 6.2.

Зміст чинних програм щодо завдань розвитку словника дітей дошкільного віку

Назва освітньої програми		
Дитина (освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Науковий керівник проекту В. О. Огнев'юк, 2020 р.)	Українське дошкілля (програма розвитку дитини дошкільного віку за О. І. Білан, 2022 р.)	Я у світі (програма розвитку дитини від народження до шести років. Науковий керівник О. Л. Кононко, 2019 р.)
4-ий рік життя		
Вчити розуміти значення та смислові відтінки слів, збагачувати словник дітей різними частинами мови пов'язаних з темами «Сім'я», «Дитячий садок», «Транспорт», «Одяг» тощо; вживати образні слова та вирази, порівняння. Вводити у словник узагальнюючі слова, слова, що означають якості та властивості предметів; синоніми, антоніми, спільнокореневі слова. Привчати до вживання ввічливих слів	Збагачувати словник новими словами, сприяти засвоєнню дітьми раніше невідомих слів і нових значень слів, які є в лексиці дітей. Забезпечувати засвоєння значень слів і їх доречне вживання відповідно до контексту висловлювання, ситуації, в якій відбувається спілкування; активізувати словник вживанням іменників, що означають назви частин деталей предметів, частин тіла людей, тварин; вживати узагальнюючі	Використовувати в мовленні всі частини мови, вживати у мовленні складні для вимови слова; правильне вживання теперішнього і минуло часу; наказову форму дієслів, ступені порівняння прикметників, використання займенників, абстрактні, узагальнювальні, збірні, часові та

	слова, образні вислови. Вчити культури мовлення	просторові поняття
5-ий рік життя		
Продовжувати збагачувати, уточнювати, активізувати словник дітей різними частинами мови відповідно до тем «Родина», «Наш дитячий садок», «Людина серед людей», «Україна – рідний край», «Вогонь і діти», «Тварини», «Рослини» тощо. Приділяти увагу правильному розумінню слів дітьми, точному вживанню їх за змістом. Поповнювати словниковий запас дітей словами – назвами предметів та явищ довкілля, дій, ознак, кількості; тварин жіночого роду, дитинчат, із пестливими суфіксами, за характерною ознакою; складними словами. Порівнюючи предмет виділяти і точно позначати їх ознаки і властивості. Збагачувати мовлення дітей словами з близьким та протилежним значенням; знайомити з багатозначними словами; використовувати узагальнюючі слова. Розвивати вміння групувати предмети за характерними ознаками, властивостями	Поповнювати та уточнювати словниковий запас, сприяти активізації слів у мовленні, особливо слів, що позначають якість та дію. Вчити правильно вживати слова відповідно до ситуації, Забезпечувати подолання розриву між активним і пасивним словником. Порівнюючи предмети, вчити визначати суттєві ознаки. Поповнювати словник присвійними пркметниками, абстрактними поняттями; іменниками зі здрібніло-пестливими суфіксами, іменниками спільного роду, іменниками, які мають лише однину чи множину, складними словами зі з'єднувальними голосними о, е. Збагачувати словник дієсловами з суфіксом -ну-; із префіксами про-, від-. Вводити в активний словник дієприкметники, прислівники з префіксом по-. Ознайомлювати з синонімами антонімами, омонімами, багатозначними словами; художньо-поетичними виразами	Збагачувати словник дітей різними частинами мови, образними художньо-поетичними виразами; використовувати в мовленні багатозначні, узагальнювальні слова, слова, що позначають абстрактні поняття; добирати антоніми, синоніми, класифікувати предмети за ознаками, властивостями, користуватися образними висловами. Вчити вживати слова, які позначають фізичні характеристики організму та особливості поведінки людини; заохочувати та підтримувати прояви словотворення; виховувати культуру спілкування, ввічливість
6-ий рік життя		

Продовжувати активізувати словник дітей різними частинами мови відповідно до тем «Родина», «Людина серед людей», «Наш дитячий садок», «Техніка навколо нас», «Свята», «Україна – рідний край», «Рослини», «Тварини» та ін. Поповнювати лексичний запас слів новими словами – назвами предметів, дій, якостей, властивостей; збагачувати кількісний склад лексики скоромовками, загадками, приказками; учити їх розуміти, пояснювати зміст; добирати слова з протилежним значенням (антоніми), близькі за значенням слова (синоніми), багатозначні слова (омоніми), образні порівняння. Вживати слова, що характеризують зовнішність, риси, поведінку, емоції, стани людей, тварин. Поповнювати словник узагальнюючими словами. Стимулювати образне вживання слів; практично ознайомити з деякими фразеологізмами; розвивати пізнавальний інтерес до незнайомих та малознайомих слів	Збагачувати кількісний склад лексики новими, раніше не відомими словами, збільшувати словниковий запас за рахунок засвоєння дітьми нових значень слів, що наявні в їхньому лексичному запасі. Сприяти якісному засвоєнню лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й у смислових відтінках слів і словосполучень, умінні узагальнювати. Забезпечувати активізацію словника – застосування дітьми слів у різних мовленнєвих ситуаціях. Розширювати запас слів за рахунок назв предметів, якостей, дій. Формувати вміння добирати слова з протилежним та подібним значенням, вчити осмислювати образні вислови в загадках. Збагачувати словник синонімічними іменниками, дієсловами недоконаного виду, активізувати вживання прикметників, прислівників, що характеризують зовнішність, риси поведінки тварин, людей, властивості предметів. Розширювати розуміння дітьми багатозначних слів, їх переносного значення	Спонукаючи дитину вживати всі частини мови, слова з абстрактним значенням, що характеризують взаємини людей, морально-етичні поняття, узагальнювальні поняття; добирати синоніми, антоніми, багатозначні слова, слова-омоніми, пояснювати переносне значення слів; проявляти інтерес до виконання лексичних вправ; пояснювати семантичні відтінки слів; використовувати в мовленні образні слова та вирази, порівняння, вживати прислів'я, приказки, фразеологічні звороти у нестимульованому мовленні. Розвивати прагнення до словотворчості
--	---	---

6.3. Методика розвитку словника дітей дошкільного віку

Робота над вивченням лексики (методика словникової роботи) з дітьми дошкільного віку полягає у:

- збагаченні словника дітей – засвоєнні нових, раніше не відомих слів чи нових значень слів;
- уточненні словника – введенні окремих слів у контекст, зіставлення близьких, або протилежних за значенням слів, засвоєння багатозначних та емоційно забарвлених слів;
- активізації словника – перенесенні якомога більшої кількості слів із пасивного словника у активний;
- усуненні не літературних слів (діалектизмів, жаргонізмів, просторічних слів, русизмів.

Методика роботи над вивченням лексики дітей дошкільного віку

Лексичний	Пояснення значення слів	Практико-зорінтований	Введення лексем у мовлення
• виявлення незнайомих слів; • уточнення; • з'ясування смислових відтінків слова	• показ предметів чи дій; • демонстрація малюнків, слайдів; • добір синонімів, антонімів, уведення слова в контекст; • пояснення значення слова	• виконання дітьми мовленнєвих та лексичних вправ і завдань запропонованих педагогом (добір слів із певним значенням, виділення слова із речення, введення слова в контекст та ін.)	• складання словосполечень, речень із вказаним словом; • заміна слова у реченні та ін.

Під час проведення занять вихователька звертає увагу дітей на образність мови українських народних казок, художніх творів, використання образних слів і виразів, епітетів, порівнянь; вчить дітей влучно добирати слова для побудови зв'язних висловлювань.

Активізацією словника в методиці називають переведення слів із пасивного словника дітей в активний, тобто вживання нових слів у власній мовленнєвій практиці. Форми активізації *словника*: складання словосполучень

і речень із заданими словами; використання лексики художніх та поетичних творів під час переказу, бесіди, розповіді та.

Робота над засвоєнням лексичного значення слова.

У сучасній методиці існує кілька способів і прийомів пояснення значення слів, які використовуються залежно від рівня інтелектуального розвитку дітей, віку, характеру пояснюваного слова. У таблиці 6.3. представлено способи і прийоми ознайомлення дітей дошкільного віку зі словом.

Таблиця 6.3.

Способи і прийоми ознайомлення дітей дошкільного віку зі словом

Способи	Прийоми
Демонстрація предмета чи малюнка	- показ натуральних предметів; - показ чучел, муляжів, макетів; - показ малюнків, слайдів, відео
Використання контексту	- самостійне пояснення значення слова дітьми; - конкретизація значення слова, поясненого дітьми не зовсім точно; - введення невідомого слова у контекст (словосполучення, речення)
Найпростіший словотворчий аналіз	- пояснення від якого і яким чином утворене слово (щоденний, водоспад, землероб та ін.).
Тлумачення слів (коротке пояснення використання словника)	- розтлумачення загального поняття на часткові (посуд – тарілка, горнятко; тканини – шовк, бавовна та ін.) - підведення часткових понять під загальні (яблуко, груша, слива – фрукти); - розгорнутий опис (колектив – це група людей, пов'язаних спільною працею, інтересами); - добір слів-синонімів; - добір антонімів; - пояснення шляхом перекладу з інших мов; - з'ясування значення слова за допомогою словника

Робота над усвідомленням прямого і переносного значення слова.

Вихователька повинна навчити дітей старшого дошкільного віку:

- розрізняти пряме і переносне значення слів;
- уживати слова з переносним значенням у мовленні.

Для цього використовуються вправи на вживання таких слів, де діти спостерігають за вживанням їх у реченнях, невеликих текстах, виділяють їх, пояснюють, підбирають синоніми, складають речення тощо.

З метою формування навичок самостійного вживання дітьми слів з прямим переносним значенням слід пропонувати вправи на заміну прямого значення слів синонімічними словами або виразами з переносним значенням і навпаки. Такі вправи збагачують словниковий запас дітей, виховують мовне чуття.

Розширенню і активізації словника дітей дошкільного віку сприяють спостереження за багатозначністю слів. У цій роботі передбачається усвідомлення дітьми того, що слово може мати не одне, а кілька значень:

- 1) земля – планета, що обертається навколо своєї осі;
- 2) верхній шар земної кори;
- 3) суша;
- 4) ґрунт для вирощування рослин;
- 5) країна, край, держава.

У роботі над багатозначністю слів корисними будуть вправи на порівняння значень: байка – тканина; байка – коротке алегоричне або повчальне оповідання.

Робота над синонімами. Робота над синонімами допомагає дітям тонше сприймати слово, бачити в ньому крім основного значення ще й різні відтінки, відтак, бути точнішими у слововживанні. У процесі роботи над синонімами необхідно сформувати у дітей старшого дошкільного віку такі вміння:

- розрізняти в мовленні близькі за значенням слова;
- вчити добирати синоніми до вказаних вихователькою слів;
- складати речення зі словами синонімічного ряду;
- замінювати в реченні те чи інше слово відповідним синонімом;
- вибирати із свого лексичного запасу (активного словника) найбільш влучний для висловлення власної думки синонім;
- пояснювати вибір того чи того слова з синонімічному ряду.

Робота над синонімами проводиться систематично і планово. Діти вчаться уникати повторення одних і тих самих слів, позбуваються одноманітності викладу думки.

Типи вправ:

1. Вправи на добір слів близьких за значенням (невеликі тексти, наприклад загадки), знаходження близьких за значенням слів (завірюха, метелиця, хурделиця та ін.).

2. Вправи на групування слів, близьких за значенням. Такі вправи допомагають дітям усвідомити синонімічні відношення між словами, їх синонімічну близькість.

3. Вправи на розташування синонімів за ступенем інтенсивності ознаки. Дітям пропонуються слова, які вони групують у порядку інтенсивності вияву (усміхатися, сміятися, реготати).

4. Вправи на вибір одного з поданих синонімів, тобто того слова, що найбільше підходить в даному контексті.

5. Вправи на заміну синонімів у реченні чи тексті, для усунення одноманітності викладу, стилістичного удосконалення висловлювання.

Отже, своєчасний розвиток словника – одне з важливих завдань підготовки дитини до шкільного навчання. Діти, які мають недостатній лексичний запас, відчують труднощі в навчанні й повноцінному спілкуванні. І навпаки, багатство словника свідчить про добре розвинене мовлення, духовно-емоційний й інтелектуальний розвиток дитини, її успішну адаптацію й соціалізацію.

6.4. Принципи лексичної роботи з дітьми дошкільного віку

Реалізація змісту, завдань, форм, методів та прийомів словникової роботи визначається принципами їх реалізації.

Принцип (від лат. *principium* – основа, начало) – це основне вихідне положення певної наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; основний

закон якої-небудь точної науки; основні вихідні вимоги до організації освітнього процесу.

Отже, принципи слугують основою здійснення освітнього процесу, відповідають за реалізацію теоретичних положень, визначають зміст навчання, основні вимоги до діяльності педагога.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці визначено ряд принципів словникової роботи, які представлено в Таблиці 6.4.

Схарактеризуємо їх.

Загальнодидактичні принципи: доступності, послідовності й систематичності навчання; урахування індивідуальних особливостей дітей; наочності; творчої активності. *методичні принципи дошкільної лінгводидактики та спеціальні принципи словникової роботи.* *Загальнометодичні принципи:* розуміння мовних значень (співвіднесення слова з предметом); розвиток чуття мови (практичне засвоєння дітьми літературних та орфоепічних норм рідної мови); збагачення мовлення, словника (поступове ускладнення змісту навчання, збагачення словника відповідно до зростаючих можливостей дітей, розвитку розумової діяльності); забезпечення впливу художньої літератури на мовленнєвий, лексичний, розвиток дітей.

Принципи словникової роботи

Принципи словникової роботи			
Загальнопедагогічні	Загальнометодичні	Частковометодичні	Спеціальні
- доступності навчання; - усвідомленості, послідовності й систематичності навчання; - наочності; - розвивального навчання; - урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей	- розуміння мовних значень (співвіднесення слова з реальним предметом); - розвиток чуття мови (засвоєння норм рідної мови); - поступове прискорення темпів збагачення мовлення, словника (поступове ускладнення змісту навчання мови, збагачення словника); - вплив художньої літератури на мовленнєвий, у тому числі лексичний розвиток дитини	- сенсорно-лінгвістичний (збагачення словника на основі сприйняття за участю різних аналізаторів); - активна мовленнєва діяльність; - комунікативна спрямованість навчання; - взаємозв'язок мови, мислення й мовлення	- єдності розвитку словника зі сприйманням, мисленням; - опора на вже наявний словник дітей під час введення нових слів; - взаємозв'язку видів діяльності; - тематичний принцип організації словникової роботи

Частковометодичні принципи: сенсорно-лінгвістичного розвитку дітей (збагачення словника відбувається на основі сприйняття (сенсорики) за допомогою залучення якомога більшої кількості аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, смакового тощо). В основі словникової роботи лежать чуттєвий досвід дитини (процеси відчуття, сприймання є джерелом знань про довкілля. Для того, щоб дитина засвоїла значення слова, вона повинна відчувати якості, властивості предметів, їх ознаки, побачити, доторкнутись, скуштувати, виконати різноманітні дії з предметами); забезпечення активної мовленнєвої діяльності (максимальна мовленнєва активність дітей у процесі опанування лексики); комунікативна спрямованість навчання; вирішення всіх завдань словникової роботи в єдності в процесі організації всієї життєдіяльності дітей;

взаємозв'язок мови, мислення й мовлення (процеси продумування, осмислення, обговорення, не можливі без інтелектуальних дій). *Спеціальні принципи словникової роботи*: розвиток словника в єдності з процесами сприймання, мисленням (реалізовується на основі попереднього знайомства дитини з означуванням предметом, об'єктом чи явищем, актуалізації цих знань у процесі мовленнєвого спілкування; опори на вже наявний у дітей словник у процесі введення нових слів; взаємозв'язку усіх видів діяльності.

Усі принципи взаємопов'язані та взаємозалежні один від одного, що сприяє організації освітнього процесу у вигляді певної дидактичної системи.

Лексичний розвиток дітей і формування словника у дітей дошкільного віку здійснюється систематично шляхом активного пізнання довколишнього світу та комунікації.

Основними методами лексичного розвитку дітей є:

- збагачення словникового запасу дітей;
- сприяння в засвоєнні дітьми значення слів та їх відтінків;
- активізація словникового запасу.

Окреслені методи можуть реалізовуватися у процесі проведення екскурсій, екскурсій-оглядів, спостережень за предметами, об'єктами чи явищами дійсності, читання художньої літератури, бесіди за змістом прочитаного, дидактичних ігор (з картинками, іграшками, предметами), у процесі виконання лексично та мовленнєво спрямованих вправ і завдань.

У міру розвитку психічних процесів (сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага) відбувається активне пізнання дитиною довколишнього світу, збагачується сенсорний досвід, розвивається мовлення, формується словник у кількісному та якісному аспектах.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «слово».
2. Розкрийте характерні властивості слова.
3. На що повинна спрямовуватися лексична робота з дітьми дошкільного віку.

4. Схарактеризуйте напрями словникової роботи з дітьми дошкільного віку.
5. Як Ви розумієте вислів «засвоїти значення слова»?
6. Схарактеризуйте завдання і зміст словникової роботи в різних вікових групах закладу дошкільної освіти
7. Розкрийте методику словникової роботи з дітьми дошкільного віку
8. Які Ви знаєте способи і прийоми ознайомлення дітей зі словом?
9. Розкрийте особливості роботи виховательки з дітьми щодо усвідомлення ними прямого і переносного значення слова, синонімами, багатозначними словами.
10. Які види роботи сприяють розширенню і активізації словника дітей дошкільного віку.
11. Схарактеризуйте принципи словникової роботи.

Тема 7. Методика формування граматичної правильності мовлення дітей дошкільного віку

7.1. Загальне поняття про граматичну будову мови.

7.2. Завдання і зміст роботи з формування граматичної правильності мовлення дітей дошкільного віку.

7.3. Особливості формування граматичної будови мови дітьми дошкільного віку.

7.4. Методи і прийоми формування граматичної правильності мовлення дітей.

7.5. Типові граматичні помилки в мовленні дітей дошкільного віку.

Ключові поняття: граматика, морфема, граматичне значення, речення, типи речень, синтаксис, граматично правильне мовлення, граматичні помилки.

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.

2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.

3. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 304 с.

4. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

5. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.

URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

7. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

8. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років . наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Допоміжна:

1. Євдокимова Н. Осінь проводжаємо, зиму зустрічаємо: тематичне заняття з розвитку мовлення (граматика) для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2015. № 11. С. 29-31.

2. Казанцева Л. І. Формування в дошкільників граматичних навичок українського мовлення на засадах комунікативної парадигми. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. 2015. № 2 (49). С. 53-62.

3. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. Енциклопедія, 2007. 854 с.

7.1. Загальне поняття про граматичну будову мови

Важливою умовою повноцінного мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку є формування граматичної будови мови (словозміни, синтаксичної структури речення), у процесі якої дитина повинна засвоїти складну систему граматичних правил та закономірностей, закріпити їх у власному мовленні. Розвиток морфологічної і синтаксичної будови мови відбувається у тісній взаємодії. Поява нових слів у мовленні дітей дошкільного віку призводить до ускладнення структури речення в усному мовленні, сприяє удосконаленню граматичної правильності мовлення, влучного вживання граматичних форм.

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, формування мовленнєвої компетентності передбачає оволодіння дитиною фонетикою, лексикою, граматикою, зв'язним мовленням.

Зауважимо, що поняття «граматика» (гр. *grammatikē technē*) – «мистецтво письма») має кілька значень (рис. 7.1.), зокрема, розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови, закономірності формотворення слів, структуру словосполучень та речень. Отже, грамати́ка в мовознавстві вживається в значенні граматичної будови мови та вченні про її будову.

Рис. 7.1 Граматична будова мови

Основними одиницями граматики є морфеми (мінімальні одиниці мови), слова, конструкції або речення.

Граматичне значення – це узагальнене, абстрактне значення, що виражає різноманітні відношення слова, що супроводжують його основний (лексичний) зміст. Кожне повнозначне слово має одне або кілька лексичних та граматичних значень. Граматичне значення слова організовує думку, а лексичне – наповнює її конкретним змістом. Логічні і граматичні значення слів пов’язані одні з одним.

Наприклад, слово сад: лексичне значення – ділянка землі, спеціально відведена для вирощування плодових дерев, кущів. Граматичне значення – називний відмінок, однина, чоловічий рід. Граматична категорія – узагальнене поняття, що об’єднує співвідносні граматичні значення, виражені різними мовними засобами. Поняття «граматична категорія» – ширше від поняття «граматичне значення». Наприклад, граматична категорія роду об’єднує в собі граматичні значення чоловічого, жіночого і середнього роду; категорія числа об’єднує граматичні значення однини і множини.

Діти дошкільного віку ознайомлюються з елементарними граматичними поняттями, які є базовими для свідомого оволодіння мовою. Так, у дошкільному віці діти одержують відомості про будову слова і роль морфеми, вчаться ставити питання до слів, знайомляться з граматичними категоріями (роду, числа, відмінка, часу, особи та ін.), ознайомлюються з різними видами і типами речень. Опанування дітьми дошкільного віку граматичними поняттями забезпечить успішну підготовку до навчання граматики в початковій школі.

7.2. Завдання і зміст роботи з формування граматичної правильності мовлення дітей

Назва освітньої програми		
Дитина (освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Науковий керівник проєкту В. О. Огнев'юк, 2020 р.)	Українське дошкілля (програма розвитку дитини дошкільного віку за О. І. Білан, 2022 р.)	Я у світі (програма розвитку дитини від народження до шести років. Науковий керівник О. Л. Кононко, 2019 р.)
4-ий рік життя		
Вчити дітей під час ігор граматично правильно узгоджувати слова у роді, числі, відмінку; змінювати назви знайомих іграшок, предметів, об'єктів, утворювати складні форми слів; вживати кличну форму імен та назв тварин; утворювати однину та множину іменників; вправляти у вживанні часу дієслів із займенниками ми, ви, вони; різних форм особових займенників я, ти, він, вона, вони (у мене, у нього, до неї, до них); іменників та прикметників за допомогою суфіксів пестливості; в утворенні	Розвивати розуміння граматичних форм, формувати вміння правильно вживати їх у мовленні; узгоджувати іменники з прикметниками в роді та числі, вживати прийменники: на, до, від, замість, по; правильно вживати іменники знахідного й орудного відмінків; вчити правильно будувати прості поширені речення зі сполучниками; складносурядні та складнопідрядні речення; вправляти у вживанні дієслів зі	Сприяти засвоєнню дитиною нових слів за допомогою префіксів (за, з, на); суфіксів, що виражають зменшеність, пестливість, чи збільшеність; активному суфіксальному словотворенню в ігровій формі. Вдосконалювати вміння дітей добирати однокореневі слова, правильно вживати рід та число іменників, закінчення родового та

прикметників із суфіксами -еньк-, - есеньк-. Учити правильно будувати речення (прості й складні) із сполучниками та без, вживати прийменники	змінami в основі; творенні дієслівних форм; вчити утворювати ступні порівняння прикметників; вправляти в узгодженні іменників із числівниками; сприяти в засвоєнні суфіксів - ник, -щик, -ець, -тель.	знахідного відмінків, кличну форму. Сприяти у набутті практичного досвіду дітей вживати в мовленні складнопідрядні, складносурядні, питальні речення, пряму мову.
5-ий рік життя		
Вправляти дітей у вживанні слів – назв предметів у різних граматичних формах. Учити утворювати складні форми слів: іменники чоловічого та середнього роду в родовому відмінку множини; звертати увагу на різні способи творення слів; слова – назви взуття у множині й однині: назви малят тварин, птахів; назви людей за характерною ознакою, фахом; утворення назв приміщень за їх призначенням; іменники з кількісними числівниками, збірними, порядковими; дієслова у різних особових формах із змінami звуків; дієслова у наказовій формі, прикметників вищого й найвищого ступенів, з посиленою ознакою. Стимулювати дітей до вживання різних типів речень (простих, складних), з однорідними членами, із сполучниками і, а, але, займенниками ви,	Вчити правильно вживати граматичні форми (рід, число, відмінок), відмінкові закінчення у словах; правильно будувати складнопідрядні речення; узгоджувати у реченні слова у роді, числі та відмінку; правильно вживати граматичні форми; утворювати нові форми іменників; правильно вживати іменник, що позначають назву істот без вказівки на стать; звертати увагу на різні способи творення слів; вправляти у правильному вживанні граматичних форм, що змінюють місце наголосу при зміні числа; вчити вживати наказову форму дієслів у різних особових формах; утворювати дієслова з різними префіксами пере-, об-, роз-; вправляти у правильному вживанні відмінкових форм	Засвоїти граматичні форми відмінкових закінчень; утворювати нові граматичні форми від інших частин мови за допомогою суфіксів, префіксів; виявляти ініціативу щодо мовленнєвих ігор з дорослими; засвоїти рід, кличну форму іменників, наказовий спосіб дієслів; будувати прості речення, складносурядні зі сполучними словами, речення з прямою мовою, використовувати у мовленні складносурядні речення зі вставними словами

наш, ваш, хто, що, чий, який; будувати речення за допомогою вихователя і самотійно	займенника; вчити утворювати ступені порівняння прикметників зі словами «багато», «небагато», «куди», «трохи»; із суфіксами - ісіньк, -есеньк	
6-ий рік життя		
Вправляти у вживанні складних форм знайомих слів; вживати різні форми слів для назви одних і тих самих об'єктів; утворювати назви малят тварин з пестливими суфіксами; назви тварин жіночого роду від іменників чоловічого роду і навпаки; ознайомлювати з назвами професій. Учити узгоджувати різні частини мови в роді, числі, відмінку; утворювати жартівливі слова; здогадуватися про зміст незнайомих слів. Учити самотійно будувати прості й складні речення зі сполучниками: а, але, то... то, адже, якщо, тому що та ін.; граматично правильно змінювати слова, вживати вставні слова та порівняльні звороти зі сполучниками (мов, немов); виховувати критичне ставлення до граматичних помилок	Вправляти у правильному вживанні іменників родового відмінка однини та множини, у творенні порівняльних ступенів прикметників; учити правильно узгоджувати іменники з прикметниками та займенниками; активізувати вміння будувати речення різного типу, поширені з однорідними членами речення, складносурядні та складнопідрядні; виховувати критичне ставлення до граматичних помилок у власному мовленні, потребу говорити правильно; утворювати нові слова за допомогою префіксів і суфіксів; закріплювати і вдосконалювати граматичні форми, які діти засвоїли на попередніх етапах	Оволодіти граматичною будовою мовлення: правильно вживати відмінкові закінчення, узгоджувати прикметники, дієприкметники, числівники з іменниками, числівниками в роді, числі, відмінку; правильно вживати кличну форму іменників. Утворювати нові слова за допомогою суфіксів, префіксів та складні граматичні форми, проявляти ініціативу в мовленнєвих іграх на словотворення. Використовувати в мовлення просі і складні речення зі сполучниками та сполучними словами, однорідними членами, прямою мовою

Отже, діти старшого дошкільного віку повинні оволодіти граматичною будовою рідною мови, правильно вживати граматичні форми, будувати

речення різних типів (прості, складні, складнопідрядні, складносурядні). Засвоєння дітьми граматичної будови мови відбувається упродовж всього дошкільного дитинства, у процесі систематичної роботи педагога з дітьми, використання ігрових методів і прийомів навчання, які сприяють підвищенню мовленнєвої активності, закріпленню й усвідомленню нового матеріалу.

7.3. Особливості формування граматично правильної мови дітей дошкільного віку

Дитина від народження до школи має оволодіти граматичною будовою мови, навчитись утворювати від однієї основи форми однини і множини теперішнього і минулого часу, відмінювати слова за відмінками та особами, вживати слова із суфіксами і без них, правильно вживати рід іменників, самостійно утворювати граматичні форми за аналогією, складносурядні та складнопідрядні речення, тобто засвоїти морфологічну і синтаксичну системи рідної мови.

Граматична правильність мовлення – це дотримання в процесі спілкування основних граматичних норм, сформульованих у вигляді правил. Це норми словотворення частин мови, відмінювання і дієвідмінювання слів, узгодження, побудови речень певної структури, а також норми керування, що засвоюються практично.

Становлення граматично правильної мови починається в переддошкільному віці.

Переддошкільний вік – це вік інтенсивного розвитку мовлення дитина. Дитина оволодіває словником, засвоює фонетичну та граматичну будову мови.

Формування граматичної будови мови дітей охоплює три періоди.

Перший період (від 1 року 3 місяців до 1 року 10 місяців) – це період речень, побудованих із слів-коренів, що застосовуються в одному незмінному вигляді.

Другий період (від 1 року 10 місяців до 3 років) – період засвоєння граматичної структури речення, формування граматичних категорій. Діти

засвоюють різні типи простого і складного речення.

Третій період (від 3р. до 7р.) – період засвоєння морфологічної системи мови.

Д. Ніколенко, визначає два періоди засвоєння граматичної будови мови дітей переддошкільного віку:

- пасивне засвоєння (після 6 місяців до 2 років);
- активне (мовлення дітей) (2-3 рік життя).

Перші однослівні речення в мовленні дитини з'являються в період між 1 р. 3 міс. і 1 р. 8 міс. Ці слова-речення мають ситуативний характер. Розуміти їх допомагає ситуація, в якій дитина вимовляє речення.

На *кінець другого року* життя з'являються перші двослівні речення, а потім – три і чотирислівні. У цей період у мовленні дитини зустрічаються перші складні речення без сполучників. Зв'язок між ними передається інтонаційно. Пізніше з'являються речення зі сполучниками та перші складнопідрядні речення.

На *кінець третього року* життя дитина оволодіває майже всіма видами складносурядних і складнопідрядних речень. Для того, щоб навчити дитину правильно будувати речення, необхідно вміти:

- по-різному змінювати одне й те саме слово;
- різні слова змінювати однаково.

Важливими етапами становлення граматичної будови є засвоєння дитиною закінчень рідної мови і оволодіння узгодженням і керуванням. Вживання закінчень можна помітити вже на початку 2-го р. ж. Так до 2 років дитина оволодіває *знахідним, родовим та називним відмінками*. Пізніше з'являються *давальний та орудний відмінки*.

На *кінець третього року* життя дитина оволодіває основними *відмінковими формами, засвоює суфікси зменшування, збільшування, ласкавості*.

Після трьох років діти засвоюють складні речення із сполучниками.

У дошкільному віці відбувається засвоєння *відмінкових форм, а також*

суфіксів. Діти досить легко засвоюють суфікси, що сприяє їх словотворенню. В 4-5 років у мові дітей з'являються складні слова із з'єднувальною голосною. На 4-5 р. ж. закінчується формування граматичних форм рідної мови, удосконалюється граматична правильність мовлення, що виявляється в критичному ставленні дитини до власного мовлення і мовлення оточуючих.

Формування у дітей граматично правильного мовлення за А. Богуш, вимагає дотримання таких шляхів:

- перевірка граматичної правильності мовлення дітей і запобігання помилкам. Педагог має знати найбільш типові помилки які допускають діти і звертати увагу на: особливості побудови речень (які речення переважають у мовленні дітей), порядок слів у реченні, вживання сполучників; відмінювання іменників, вживання роду і числа іменників, узгодження з іншими частинами мови, вживання дієслівних форм, узгодження числівників з іменниками, вживання прийменників у реченні;

- наслідування мовленнєвого зразка педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам літературної мови;

- використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті;

- розвиток слухової уваги;

- спільна робота закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Для перевірки дитячого мовлення необхідно дібрати матеріал, методи та прийоми, які б дали можливість педагогу виявляти особливості граматичної будови мови дітей. До них відносять:

- **Розповідь за сюжетними картинками.** Дає змогу простежити побудову речень. Картинки слід добирати таким чином, щоб дитина могла скласти речення різної складності, наприклад, з двох слів, трьох слів, багатослівні речення з прийменниками.

- **Читання невеликих оповідань та бесіда за їх змістом.** Вихователька читає оповідання і звертається до дітей з двома-трьома запитаннями.

- **Дидактичні ігри з картинками й іграшками** на зразок «Чого не

стало», які дають можливість перевірити вміння дітей відмінювати іменники, та гра «Що змінилось?» (на вживання прийменників).

- **Дидактичні вправи та діагностичні завдання** на ті частини мови, що потребують перевірки. Наприклад, запропонувати дітям скласти речення з вказаними педагогом словами

Розглянемо приклади діагностичних завдань.

Завдання. Мета: з'ясувати здатність дитини розрізняти граматичні форми однини й множини іменників. Перед дитиною розкладають картинки. На одних зображені одиничні предмети, на інших – ті самі предмети у кількості від двох і більше. Спочатку діти добирають картинки із зображенням предметів, назва яких у множині має наголос наприкінці слова. Наприклад: *гриб ~ гриби, стіл – столи, слон – слони, олівець – олівці, кіт -коти*. Даді картки із зображенням предметів з ненаголошеним закінченням у множині: *собака – собаки, лопата – лопати, кішка – кішки, корова -корови*.

Педагог пропонує показати, де собаки, а де собака; де гриб, а де гриби тощо.

Гра «Назви велике»

Мета: з'ясувати особливості вживання та розуміння дітьми іменників із суфіксом згрубілості *-иц-*, здатність до рефлексії під час самостійного творення слів за допомогою цього суфікса.

Матеріал: перша серія малюнків: маленький і великий слон; друга серія малюнків: маленький і великий лев; третя серія малюнків: мавпа, вовк, тигр, ведмідь, верблюд.

Індивідуально мовлення перевіряється в ранкові години, після денного сну і на прогулянці. Маючи загальну картину граматичних помилок, вихователька планує подальшу роботу щодо їх запобігання й виправлення.

Наступний шлях формування граматично правильного мовлення дітей – **наявність правильного зразка для наслідування**. Мовлення дітей залежить від мовлення виховательки, оскільки проводячи багато часу разом, діти наслідують його мовлення, інтонацію, правильність побудови речень,

наголоси. Не менш важливу роль у формуванні мовлення дитини відіграє й середовище в якому перебуває дитина, повсякденного мовленнєвого вправління.

7.4. Методи і прийоми формування граматичної правильності мовлення дітей дошкільного віку

Для формування граматичної правильності мовлення використовують такі *методи*: дидактичні ігри та вправи, розповіді з використанням слів, в яких діти допускають помилку, розповіді за картинками, переказування художніх творів, читання віршів, оповідань, складання дітьми розповідей із використанням групи слів на тему, запропоновану вихователькою, лінгвістичні казки та ін. *Найефективнішим методом* формування граматичної правильності мовлення є *дидактичні ігри*, спрямовані на формування вміння дітей відмінювати іменники множини в родовому («Чого не стало?», «Чого більше?») та називному відмінках («Що змінилось?», «Назви предмети», «Опиши картинку»); на відмінювання іменників однини і множини у знахідному відмінку («Що я бачив?», «Розкажи про картинку»); на вживання роду іменників («Плутанина», «Одягни ляльку», «Крамниця іграшок»); на вживання невідмінюваних іменників («На гостини», «Що я чув по радіо?»); на вживання дієслів за особами і дієслівних форм з чергуванням приголосних в основі («Що ми робимо?», «Що написано в листі?»); на узгодження числівників з іменниками («Що змінилось?», «Порахуй, скільки?»); на відмінювання іменників, що вживаються тільки в однині або множині («Кому що потрібно?», «Про що ми задумали?»); на правильне вживання прийменників («Сховай зайчика», «Що змінилося?», «Де ведмедик?»); на виправлення помилок, зумовлених двомовністю («Назви слово іншою мовою», «Що змінилось?», «Крамниця іграшок», «Про що ми задумали?»); на виправлення граматичних помилок («Так чи не так?», «Виправ ляльку» та ін.).

Крім дидактичних ігор доцільно використовувати *дидактичні вправи*, які доступні дітям старшого дошкільного віку. Кожна дидактична вправа

складається із запитання та відповіді.

У дошкільній педагогіці визначено такі педагогічні вимоги до дидактичних вправ, що використовуються в роботі з дітьми:

а) правильний добір дидактичних вправ відповідно до помилок, що трапляються в дитячому мовленні;

б) дидактична вправа повинна мати чітко визначену мету, основне навчальне завдання (наприклад, на засвоєння дітьми прийменників або дієслівних форм);

в) матеріал до дидактичної вправи слід добирати так, щоб діти мали можливість зіставляти правильні й неправильні форми, щоб у ньому були не лише ті граматичні форми, в яких діти допускають помилки, а й інші близькі граматичні форми, раніше засвоєні дітьми (*червоне яблуко, червоний прапорець, червона стрічка*);

г) кожна дидактична вправа має стимулювати дитячу думку, сприяти розвитку мислення;

д) будувати дидактичну вправу потрібно на знайомому дітям матеріалі, пов'язаному з їхнім життям, діяльністю;

е) у дидактичних вправах потрібно передбачити наочний матеріал;

є) дидактичні вправи слід проводити жваво, цікаво, емоційно, використовуючи ігрові прийоми.

Для формування граматичної правильності мовлення у старшому дошкільному віці використовують різні групи *дидактичних вправ*.

Вправи на словотворення – спрямовані формування у дітей інтересу до слова, розвиток критичного ставлення до мовлення, пошук серед різних варіантів слів граматично правильного. Наприклад вправи на:

- *утворення іменників за допомогою суфіксів* («Хто у нього мама?», «Хто вона (він)?», «Скажи одним словом»);

- *утворення ступенів порівняння прикметників* (Навесні тепло, а влітку... (тепліше). Вода холодна, а лід ... (холодніший);

- *утворення прикметників з двох слів* (Довгі вуха – довговухий. Карі очі -

кароокий);

- утворення дієприкметників. (Розбили тарілку. Як про неї сказати? (Розбита тарілка);

- утворення іменників від дієслів (вправи «Назви професію», «Хто це робить?»);

- утворення споріднених слів (Які слова можна утворити від слова ліс? - Лісний, лісник, лісовик, лісовичок).

Вправи на словозміну:

- відмінювання дієслівних форм (бігати – біжу, їздити – їжджу, просити – прошу – просимо та ін.);

- узгодження числівників і прикметників з іменниками (Червоний олівець. Про що ще можна сказати червоний? (Червона квітка, червоний помідор, червоний м'яч, та ін.);

- відмінювання іменників (Качка кличе кого? Каченят);

- відмінювання займенників (У мене лялька. Як сказати, що має Оксана? (У неї лялька), Про Юрка? (У нього лялька), Про них? (У них лялька.);

- вживання часу дієслів (Що я (ти, він, вони, ми) роблю?, Що я (ти, він, вони, ми) робитимуть? Що я (ти, він, вони, ми) робив? Що я (ти, він, вони, ми) зроблю? Що було влітку? Що буде взимку?);

Дидактичні вправи з картинками: «Знайди маму», «Чиї дітки?», «Чий хвіст?», «У кого хвіст?», «Де що лежить?», «З ким розмовляє хлопчик?»; вправи на вживання невідмінюваних іменників (пюре, піаніно, радіо).

Одним із методів формування граматичної будови мовлення є розповіді, складені вихователем. У них мають бути слова, в яких діти найчастіше допускають граматичні помилки.

Для активізації й закріплення граматичних форм використовують метод переказування художніх творів.

7.5. Типові граматичні помилки в мовленні дітей дошкільного віку

Засвоєння дітьми граматичної будови мови – складний і тривалий

процес, на якому (це закономірно) неминучі помилки.

До **найтиповіших помилок** можна віднести:

1) помилки у словотворенні: це створення нових слів дітьми за аналогією до раніше засвоєних;

2) помилки у словозміні: неправильне закінчення іменників множини в називному відмінку (*вікни, дерева*); відмінювання невідмінюваних іменників (*на піаніні, радіва, у кіні*); неправильні родові закінчення (*мій шапка, червона плаття, моя олівця*), неправильні дієслівні форми (*бігу, біжуть, їхаю, носю*), неправильні форми дієприкметників (*розірвата, списата, змальовата*); трапляються помилки в формах іменників, що мають тільки множину (*дверю зачини*), та у вживанні збірних іменників (*одна сметанка*).

Іноді діти вживають іменники однини в множині (*мої шоколади*). Певні труднощі для них становить відмінювання іменників із чергування приголосних в основі (*окі, вуші*).

Синтаксичні помилки: неправильний порядок слів у реченні у відповідь на запитання. *Наприклад:*

- *Скільки прапорців зображено на картині?*

- *П'ять.*

- *Дай повну відповідь.*

- *На картині прапорців зображено п'ять.*

Ці помилки притаманні дітям дошкільного віку, і їх дуже важко виправляти в школі. Основною причиною їх є необґрунтовані вимоги педагогів давати «повну» відповідь, адже на запитання: «Яка зараз пора року?» дорослий відповість: «Зараз весна». Ніхто в повсякденному спілкуванні не будує шаблонних фраз типу «Зараз у нас весна».

Звичайно, дітей потрібно вчити будувати повні поширені речення. Цьому завданню підпорядковані спеціальні види занять з розвитку зв'язного мовлення (описування іграшок, предметів, картинок; розповіді за картинками, перекази художніх оповідань, самостійні творчі розповіді дітей, складання листів тощо). На всіх інших заняттях немає потреби вимагати від дітей повторення запитань у їхній відповіді. Якщо вихователька жадає відповіді-речення, то слід допомогти дитині додатковими запитаннями, зразком своєї

мови, підказкою.

До **синтаксичних помилок** належить і неправильна побудова складнопідрядних речень із сполучниками: «Тому, що не пішла в дитячий садок, що я хвора». Такі помилки закономірні, адже діти тільки починають оволодівати синтаксичною будовою рідної мови.

Граматичні помилки у дитячому мовленні можна пояснити впливом неправильного мовлення людей, що оточують дитину, педагогічною занедбаністю та недостатнім засвоєнням граматичної будови мови. Культура дитячого мовлення є невід'ємною частиною загальної підготовки дітей до школи. Тому вихователі ЗДО повинні докласти зусиль, щоб звести граматичні помилки дітей до мінімуму.

Питання для самоконтролю

1. Які завдання відповідно до БКДО вкладено у зміст поняття «формування мовленнєвої компетентності дитини»?
2. Що включає поняття «граматика»
3. Розкрийте зміст поняття «граматична правильність мовлення»
4. Що таке граматичне значення слова?
5. З якими граматичними поняттями ознайомлюються діти дошкільного віку?
6. Розкрийте зміст і завдання роботи з формування граматичної правильності мовлення дітей 4-го, 5-го та 6-го року життя.
7. Схарактеризуйте періоди становлення граматичної правильної мови у дітей дошкільного віку.
8. У чому полягають труднощі навчання дітей граматичній правильності мовлення?
9. Схарактеризуйте шляхи досягнення граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку.
10. Перелічіть методи формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку.
11. Доберіть дидактичні ігри та вправи для формування граматичної правильності мовлення у дітей дошкільного віку.

Тема 8. Теорія і методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку

- 8.1. Поняття «зв'язне мовлення». Види мовлення.
- 8.2. Завдання розвитку діалогічного мовлення. Методи та прийоми розвитку діалогічного мовлення.
- 8.3. Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення. Види бесід.
- 8.4. Завдання розвитку монологічного мовлення дітей. Методи та прийоми навчання дітей монологічного мовлення.
- 8.5. Переказ літературних творів. Види переказу. Прийоми навчання дітей переказу літературних творів.
- 8.6. Поняття розповіді. Види розповідей. Прийоми навчання дітей розповідей. Описова й сюжетна розповідь. Творчі розповіді.
- 8.7. Методика навчання дітей дошкільного віку опису картин, предметів, іграшок.

Ключові поняття: зв'язне мовлення, види мовлення, діалог, монолог, розповідь, види розповідей, переказ, прийоми навчання, методи навчання

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.
2. Богуш А. М., Гавиш Н. В. Розвиток мовлення дітей п'ятого року життя. Київ : Генеза, 2017. 184 с.
3. Богуш А. М., Гавиш Н. В. Розвиток мовлення дітей четвертого року життя : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2019. 104 с.
4. Богуш А. М., Гавиш Н. В. Запрошуємо до розмови. Розповідання за сюжетними картинками : навч.-метод. комплект для дітей старш. дошк. віку : метод. посіб. та 16 картин, 2-ге вид. Київ : Генеза, 2014. 48 с.

5. Богуш А., Гавриш Н. Вчимося розповідати. Складання розповідей за серіями сюжетних картин на основі літературних творів : навч.-метод. посіб. Київ : МЦФЕР Україна, 2013. 32 с.

6. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.

7. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 304 с.

8. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

9. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

10. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

11. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

12. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років. наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Допоміжна:

1. Словник-довідник з української лінгводидактики. 2-ге вид., доповн. та переробл. / за заг. ред. проф. М. Пентилюк. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 172 с.

2. Усі ігри в закладі дошкільної освіти /авт.-упоряд. А. В. Доценко, О. О. Забашта, Н. О. Лобанова, А. С. Остапенко. Харків : Вид. група «Основа», 2021. 271 с.

3. Федорова М. А. Навчання дітей дошкільного віку складанню сюжетної розповіді. *Modern science: innovations and prospects*. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 274-280.

4. Шелестова Л. Навчаємо дитину бачити світ у картинах художників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 4, С. 10-14.

8.1. Поняття «зв'язне мовлення». Види мовлення

Розвиток зв'язного мовлення є важливим завданням в опануванні дитиною дошкільного віку рідною мовою. У зв'язному мовленні відображена основна функція мови й мовлення – комунікативна, що реалізується у діалозі й монологі.

Навчання зв'язного мовлення є і методом, і засобом практичного опанування дитиною рідної мови. За допомогою добре розвиненого зв'язного мовлення дитина вчиться висловлювати свою думку, встановлювати контакт з оточенням, бере участь у різних видах діяльності.

Феномен «зв'язне мовлення» сучасна лінгводидактика розглядає різнобічно: як процес створення зв'язного висловлювання та як продукт мовлення (текст, дискурс).

Зв'язне мовлення – це єдине смислове й структурне ціле, що складається з логічно пов'язаних між собою частин, має відносну самостійність і завершеність. До комунікативних ознак зв'язного мовлення відносять: точність, доречність, багатство мовлення, виразність (рис. 8.1).

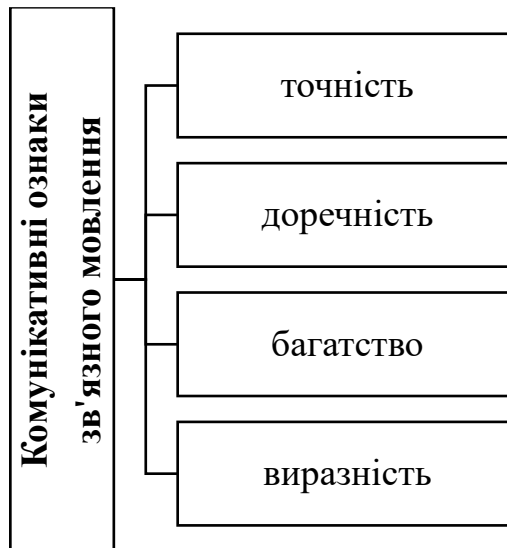

Рис. 8.1. Комунікативні ознаки зв'язного мовлення

Процес породження зв'язного висловлювання включає такі етапи:

1. Орієнтування дитини в умовах спілкування;
2. Планування викладу матеріалу;
3. Добір засобів мовленнєвої виразності;
4. Забезпечення зворотного зв'язку.

Зв'язне мовлення дитини дошкільного віку виступає у двох формах: ситуативній та контекстній.

Ситуативна форма мовлення породжується ситуаціями, які сприймаються дітьми і є найбільш природною формою спілкування, у процесі якої діти опановують навичками вміння орієнтуватися в ситуації, вести діалог, збагачують свій лексичний запас, використовують формули мовленнєвого етикету. Характерною рисою ситуативного мовлення є розмовний характер, як за граматичним оформленням так і за функціональним призначенням. Структура оволодіння мовленням дітьми дошкільного віку представлена на рис. 8.2

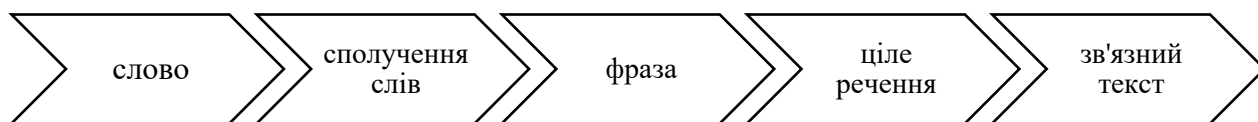

Рис. 8.2. Структура оволодіння мовленням дітьми

Контекстна форма зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку формується завдяки збільшеному колу спілкування, розширення пізнавальних потреб та інтересів дітей. Контекстна мова вимагає детального опису ситуації, щоб бути зрозумілою для співрозмовника без її сприймання. Так, переказ дітьми оповідань, казок, складання самостійних розповідей, не можуть бути зрозумілими без зв'язного викладу матеріалу. Контекстна мова не витісняє ситуативну, вони співіснують одна з одною залежно від умов і характеру спілкування. Протягом дошкільного віку у дітей знижуються показники ситуативної мови і з'являються риси контекстної.

Зв'язне мовлення реалізується у письмовій та усній формах, які виступають у формі діалогу чи монологу (рис. 8.3.)

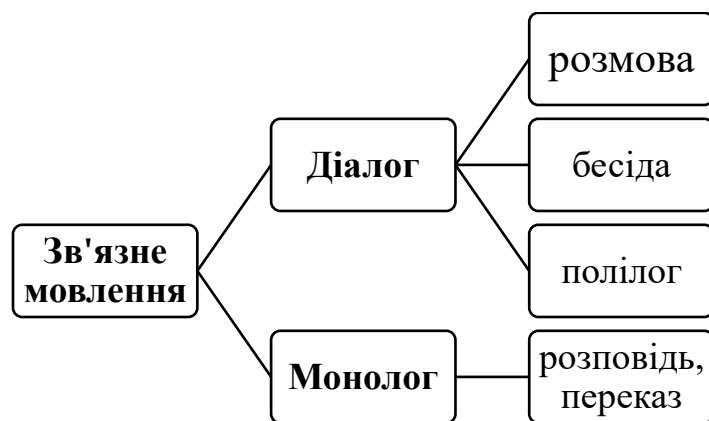

Рис. 8.3. Структура зв'язного мовлення

Діалог – одна з форм мовлення, що означає розмову між двома або кількома особами і характеризується короткими висловлюваннями, використанням неповних і номінативних речень, а також відносною простотою синтаксичної будови його частин і розмовною лексикою. Зв'язність діалогу забезпечується двома співрозмовниками, які відповідають на

запитання один одного. Зауважимо, що діалогічне мовлення є первинною формою спілкування дитини дошкільного віку, що полягає в обміні думками, враженнями. Завдяки діалогу, дитина вільно й невимушено вступає в розмову, підтримує запропонований діалог. У діалогічному мовленні використовуються неповні речення, полегшені синтаксичні конструкції, звертання, вигуки. Діти пропускають фрази, які можна домислити за ситуацією, емоційно доповнюють речення за допомогою засобів невербального спілкування. Зв'язність діалогу залежить від умінь співрозмовників. Через діалогічне мовлення починає формуватися монологічне мовлення.

Монологічне мовлення – це мовлення однієї людини, що виступає у формі розповіді, повідомлення, переказу тощо. Особливістю монологічного мовлення є те, що воно, на відміну від діалогу, не є стихійним, а організованим і потребує підготовки мовця до висловлювання. Монологічне мовлення є композиційно складним, безперервним. Йому притаманна завершеність думки, логіка та послідовність викладу матеріалу, правильна постановка логічного наголосу у фразах, дотримання граматичних норм, розгорнуті речення, використання засобів виразності мовлення.

За М. Вашуленко, монолог – це тривалий, послідовний виклад думок однією особою. Монолог не розрахований на мовну реакцію слухачів, але звернений безпосередньо до них. Він потребує детальної підготовки: що включає попереднє продумування, чітке планування, словесне оформлення. Монологічне мовлення дітей шестирічного віку, на думку вченого, носить не лише комунікативний характер, а й діловий і вольовий.

Існують різні види монологу, зокрема:

- опис – це повідомлення про факти дійсності, що існують одночасно;
- розповідь – це повідомлення про факти, які відбуваються в певній послідовності;
- міркування – повідомлення про факти дійсності, що існують у причинно-наслідкових зв'язках.

Діти можуть оволодіти монологічним мовленням лише тоді, коли оволодіють граматичною будовою мови. Отже, монологічне мовлення потребує спеціального навчання та вправлення. Перехід дитини до фази мовленнєвого висловлювання, тісно пов'язаний із внутрішнім мовленням.

Внутрішнє мовлення – це мовлення, що спрямоване на розуміння того, на що спрямована наша свідомість, тобто це мовлення в думках, яке відбувається без участі органів мовлення. Воно позбавлене чітких граматичних форм, уривчасте, непослідовне. М. Вашуленко внутрішнє мовлення називає розмовою із самим собою. Внутрішнє мовлення формується значно пізніше ніж зовнішнє.

Зовнішнє мовлення – це мовлення для інших. Воно розраховане на сприймання слухачами. Зовнішнє мовлення поділяється на чотири види: слухання, говоріння, читання і письмо. У дошкільному віці діти оволодівають лише двома видами зовнішнього мовлення: слухання і говоріння.

Слухання – це сприймання усного мовлення та його розуміння дітьми.

Говоріння – це вираження думки дитиною за допомогою слів в усній формі. Розрізняють два види усного мовлення: діалог і монолог.

Отже, у зв'язному мовленні проявляються всі мовні вміння і навички дитини, мовлення стає основним засобом спілкування.

8.2. Завдання розвитку діалогічного мовлення. Методи та прийоми розвитку діалогічного мовлення

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти, чинних програм, основним завданням освітнього напрямку «Мовлення дитини» є здатність дитини висловлюватися за допомогою вербальних та невербальних засобів виразності. Змістове наповнення освітнього напрямку «Мовлення дитини» представлено в освітніх програмах. У Таблицю 8.1 представлено завдання розвитку у дітей діалогічного мовлення.

Таблиця 8.1.

Назва освітньої програми		
Дитина (освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Науковий керівник проєкту В. О. Огнев'юк, 2020 р.)	Українське дошкілля (програма розвитку дитини дошкільного віку за О. І. Білан, 2022 р.)	Я у світі (програма розвитку дитини від народження до шести років. Науковий керівник О. Л. Кононко, 2019 р.)
4-ий рік життя		
Будувати відповідь адекватну до поставленого запитання; вчити ставити запитання дорослим та одноліткам на запропоновану тему	Вчити висловлювати прохання і бажання словом, відповідати на запитання дорослого (Хто це?, Що робить?, Який?, Яка?). Розвивати ініціативне мовлення дитини; звертатися до дорослого із різними запитаннями, формувати вміння ставити запитання	За допомогою дорослого оволодівати навичками діалогічного мовлення, підтримувати розмову, висловлювати бажання, власну думку; звертатися із запитаннями (Чому?) та відповідати на них
5-ий рік життя		
Формувати вміння будувати діалог в уявних сюжетних ситуаціях та в іграх як мовними, так і немовними засобами, вчити самостійно будувати відповідь на запитання різного типу (констатації, причинно-наслідкові), вживати ввічливі слова у розмові	Вчити дітей вступати з дорослим у невимушену розмову та будувати діалог з допомогою дорослих. Привчати вільно спілкуватися з дорослими і ровесниками, відповідати на запитання і ставити їх; підтримувати бажання дітей розповідати, вступати у розмову, відповідати на запитання, вести колективний діалог, використовувати засоби інтонаційної виразності	Вступати в розмову з іншими дітьми, дорослими, підтримувати діалог у межах ситуації; вдосконалювати уміння відповідати на запитання
6-ий рік життя		
Розвивати вміння будувати різні форми діалогу; чітко відповідати на запитання,	Вчити дітей вступати з дорослими у невимушену розмову а будувати діалог з допомогою дорослих; вчити вільно	Будувати діалог у стимульованому мовленні на запропоновану тему, підтримувати розмову,

спонукати звертатися із запитаннями, виявляти ініціативу в діалогах, полілогах; вчити відтворювати діалог дійових осіб в рухливих іграх, зі співом та діалогами, вступати в діалог, використовувати засоби невербальної комунікації	висловлюватися, відповідати на запитання і ставити запитання; вести колективний діалог (трое – п'ятеро дітей), застосовувати засоби інтонаційної виразності	використовувати слова ввічливості
---	---	-----------------------------------

Отже, завдання з розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку спрямовані на формування у дітей умінь, необхідних для спілкування, створення власних висловлювань, реплік, запитань та відповідей на них, уміння слухати і розуміти співрозмовника, використовувати засоби мовленнєвої виразності, володіти культурою мовленнєвого спілкування.

Методи та прийоми розвитку діалогічного мовлення

Методика роботи з розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку повинна включати вправи і завдання, спрямовані на залучення дітей до активних форм спілкування. Методики розвитку діалогічного мовлення представлено на рис. 8.4.

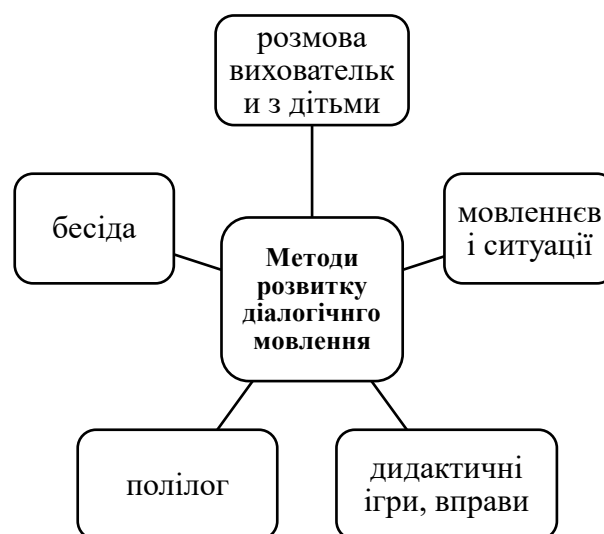

Рис. 8.4. Методи розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку

Основними методами розвитку діалогічного мовлення дітей є: розмова виховательки з дітьми, мовленнєві ситуації, дидактичні ігри, вправи, полілог, бесіда.

Опишемо їх.

Провідним методом розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку є розмова виховательки з дітьми. Вона є найбільш поширеною формою мовленнєвого спілкування з дітьми як у повсякденному житті так і на спеціально організованих заняттях. Означений метод сприяє невимушеному залученню дітей до діалогу. Тематика і зміст розмов виховательки з дітьми визначається програмовими завданнями, і залежить від вікових та індивідуальних особливостей дітей. Розмова може бути індивідуальною та колективною. Вихователька упродовж дня спілкується з дітьми, організовуючи розмову з будь-якого приводу. Для стимулювання дітей до розмови необхідно створити довірливу, спокійну, невимушену атмосферу у групі, враховувати інтереси дітей, їх вподобання, настрої, життєвий досвід, рівень мовленнєвого розвитку. Розмова повинна стимулювати дітей до обміну думками, враженнями, відповідей на запитання виховательки, пояснень тощо. У ході розмови, вихователька вчить дітей висловлювати свої думки за допомогою слова, влучно добирати слова, відповідати на запитання дорослого, стежити за правильністю свого мовлення, та мовлення однолітків.

Мовленнєві ситуації спрямовані на розвиток умінь дітей домовлятися, ставити запитання співрозмовнику, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, доводити та обґрунтовувати свою думку. Зауважимо, що феномен «мовленнєва ситуація», у Словник-довіднику з української лінгводидактики, визначено як сукупність позалінгвістичних чинників, що зумовлює потребу у висловлюванні. Мовленнєві ситуації стимулюють мовленнєву активність дітей, сприяють позитивній мотивації до вивчення рідної мови. Складниками мовленнєвої ситуації є: наявність адресанта (співрозмовника), мотив, мета та місце спілкування. Використовуючи мовленнєву ситуацію, дитина складає

уявлювальний діалог з улюбленим літературним героєм та розігрує його, виражає своє ставлення до нього.

Ефективним методом розвитку діалогічного мовлення дітей є ігри (дидактичні, сюжетні, словесні, театралізовані та ін.) та вправи. Збагаченню ігрових сюжетів сприяють тематичні бесіди, прогулянки, екскурсії, читання творів художньої літератури, розгляд картин, ілюстрацій тощо. Наприклад, у дидактичній грі «Розмова по телефону», педагог вчить дітей відповідати на поставлені запитання, вести діалог, підтримувати розмову, використовувати форми мовленнєвого етикету.

Різновидом діалогічного мовлення є полілог – це організована, цілеспрямована розмова багатьох осіб (виховательки з дітьми), з певної теми, яка складається із запитань і відповідей. Полілог – це ефективний словесний метод навчання, у процесі якого, діти спільно із вихователкою шукають відповіді на поставлені запитання, висловлюють свої думки, вчаться ставити запитання і відповідати на них.

8.3. Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення. Види бесід

Провідним методом розвитку діалогічного мовлення дітей дошкільного віку на заняттях є бесіда. Бесіда – це організована, цілеспрямована розмова виховательки з дітьми з певної теми, яка складається із запитань і відповідей; це основний діалогічний метод навчання дітей присвячений якому-небудь одному питанню.

За А. Богуш, бесіда – це спеціально організований словесний метод навчання. Бесіда є важливою частиною будь-якого заняття (вступна бесіда, пояснювальна, узагальнююча бесіда, бесіда-супровід будь-якої діяльності тощо). Учена класифікувала бесіду за такими видами:

- на підставі основного засобу (картина, літературний твір) побудови бесіди;

- залежно від мети та методу (вступна, супроводжувальна, заключна, узагальнювальна бесіда);

- відповідно до змісту (пізнавальні та етичні бесіди).

Бесіда відбувається у формі запитань та відповідей. Структура бесіди та логіка побудови запитань залежить від теми, змісту, вікових особливостей дітей і включає такі елементи, як початок, основна та заключна частини.

На початку бесіди вихователька активізує увагу дітей, викликає в уяві яскраві образи, емоції пов'язані з темою бесіди, створює позитивний емоційний настрій, мотивує та налаштовує дітей до обговорення винесених питань. Розпочати бесіду можна по-різному, наприклад, із зачитування вірша, загадування загадки, розгляду картини, іграшки, звернення до досвіду дітей, постановки проблемного запитання та ін.

Основна частина бесіди складається з кількох логічно завершених етапів, кожний з яких має закінчуватися узагальненням педагога щодо основних позицій, думок, що були висловлені, обґрунтування висновків. У бесіді використовують такі прийоми, як: вказівки, що визначають порядок, правила, послідовність висловлювань та привертають увагу дітей до основних аспектів; узагальнення – прийом систематизації та уточнення знань.

Успіх і результативність бесіди залежить від методично правильного добору запитань. Запитання є репродуктивні, які констатують факти (що? хто? який? куди?), евристичні – пошукові, проблемні (вимагають від дітей логічних узагальнень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між предметами і явищами: для чого? чому? чим схожі?); основні, які вихователька готує заздалегідь; допоміжні (навідні, підказуючі), які виникають у ході бесіди.

Заклучна частина бесіди спрямована на підсумок результатів обговорення, аналіз та оцінку відповідей дітей, ігрову діяльність та виконання вправ і завдань, спрямованих на вдосконалення практичних умінь та навичок дітей.

Доцільно використовувати бесіди на різні теми, пов'язані з життям дитини в сім'ї, дитячому садку, з відносинами із друзями, використовуючи при

цьому різноманітні мовленнєві засоби, формули мовленнєвого етикету. У такий спосіб у дітей будуть закріплюватися вміння використання норм і правил вживання мовленнєвого етикету, необхідного для виховання культури спілкування.

У процесі формування діалогічного мовлення дітей, доцільними будуть вправи такого змісту: доповнити і продовжити розпочату вихователькою чи дітьми розмову; розіграти діалог улюблених героїв твору; створення діалог за аналогією до поданого зразка (зі зміною ситуації); доповнити пропущені репліки діалогу; скласти діалог за картинкою, ілюстрацією та ін.

Отже, розвиток діалогічного мовлення у дітей дошкільного віку відбувається у вільному мовленнєвому спілкуванні і на спеціальних заняттях. Від сформованості у дітей діалогічних умінь, залежить розвиток монологічного зв'язного мовлення.

8.4. Завдання розвитку монологічного мовлення дітей. Методи та прийоми навчання дітей монологічного мовлення

Завдання розвитку монологічного мовлення дітей дошкільного віку представлено у Таблиці 8.2.

Таблиця 8.2.

Завдання розвитку монологічного мовлення дітей дошкільного віку

Назва освітньої програми		
Дитина (освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Науковий керівник проекту В. О. Огнев'юк, 2020 р.)	Українське дошкілля (програма розвитку дитини дошкільного віку за О. І. Білан, 2022 р.)	Я у світі (програма розвитку дитини від народження до шести років. Науковий керівник О. Л. Кононко, 2019 р.)
4-ий рік життя		
Розвивати вміння слухати та розуміти розповідь дорослих,	Формувати вміння розповідати за добре знайомою картиною; вчити описувати картинку,	Дитина здатна підтримувати розмову,

художній твір; вчити переказувати зміст добре знайомих літературних творів за допомогою навідних запитань дорослого відтворюючи послідовність подій, передаючи мову персонажів. Вчити будувати короткі (з 2-3 речень) описові та сюжетні розповіді про іграшки, тварин, за дидактичними картинами з допомогою запитань виховательки та спільного мовлення	іграшку, предмет; навчати дітей складати розповіді за змістом картини; формувати уявлення про структуру описового та сюжетного висловлювання; стимулювати дітей супроводжувати свої дії словами; створювати ситуації, які б вимагали від дитини короткого пояснення (про будову іграшки, виконання дії)	висловлювати бажання, власну думку. Із допомогою дорослого починає складати описові розповіді про іграшки, овочі, фрукти; розповіді з власного досвіду та за змістом сюжетних картин; переказує за допомогою запитань добре відомі їй казки
---	---	---

5-ий рік життя

Продовжувати вчити дітей уважно слухати, розуміти й переказувати відомі та вперше почуті невеликі казки та оповідання: виразно передавати зміст, називати імена персонажів, відтворювати пряму мову, стежити за послідовністю відтворення подій; вчити складати невеликі загадки – описи предметів та іграшок, описувати добре знайомі сюжетні та предметні картини; складати розповіді про іграшку за	Вчити дітей складати описові розповіді спільно з педагогом про іграшки, предмети, зовнішність людини, тварини та порівняльний опис двох іграшок (предметів, картинок). Вчити зв'язно розповідати за новою картиною (за допомогою виховательки, за планом); складати сюжетні розповіді про знайомі іграшки, а з другого півріччя – про нові іграшки (з допомогою виховательки, за її планом); складати розповіді з 3-4 речень, спираючись на життєві враження (з допомогою педагога) а з другого півріччя складати загадки про предмети, явища. Учити дітей використовувати у розповіді елементи опису дійових осіб, природи, діалоги героїв, дотримуватися послідовності	Використовувати у мовленні ввічливі слова (вітання, прощання, звертання та ін.) без нагадування виховательки, застосовувати засоби інтонаційної виразності, у тактовній формі виявляти незгоду, відмову. Мовлення дитини стає зрозуміле із контексту, однак їй ще складно добирати слова, тему та сюжет власного висловлювання. Вона часто
--	--	--

запитаннями педагога та самотійно; описувати її якості та властивості; називати найбільш характерні ознаки	розповіді; розуміти композиційну структуру розповіді; розвивати пояснювальне мовлення. Вчити переказувати за ролями, частинами, за допомогою розгорнутого словесного плану, добірки ілюстрацій до тексту казки чи оповідання, розміщених послідовно	порушує логіку у висловлюваннях: переважає формальний зв'язок між реченнями в тексті. Вихователька вдосконалює вміння дитини складати за зразком різні види розповідей; переказувати казки
6-ий рік життя		
Розвивати інтерес і бажання розповідати за власною ініціативою та за пропозицією виховательки: самотійно, зв'язно, послідовно, зрозуміло для інших ділитися власним досвідом про події, знайомий предмет, людей, тварин, за якими спостерігають, описувати їх з пам'яті, усвідомлено переказувати казки, оповідання без допомоги педагога, давати характеристику вчинків персонажів, самотійно складати описові та сюжетні розповіді за дидактичною картинкою, придумувати події,	Учити дітей логічно та послідовно будувати розповідь без повторів, пауз, жестів; виокремлювати в розповіді початок, середину, кінцівку; придумувати назву розповіді. Учити складати сюжетну розповідь за серією картинок (ілюстрацій), за картинкою, порівняльний опис двох картинок, іграшок, предметів; описові розповіді за предметом, іграшкою, картиною, за змістом пейзажної картини, з пам'яті. Вчити будувати описові розповіді за планом виховательки та на запропоновану тему; дотримуватися описової структури; складати описові загадки про іграшки, овочі, фрукти, тварин; учити аналізувати назву картин та пропонувати свою назву; складати розповіді про окремі частини, блоки, деталі картини з ініціативи дітей; учити складати творчу розповідь: за поданим початком (закінченням); за опорними словами; на	Забезпечити володіння дитини навичками мовленнєвої культури; за допомогою мовленнєвих засобів та форм заявляти про себе; проявляти індивідуальність, творчу активність, інтонаційну виразність; використовувати у спілкуванні словесні, мімічні, пантомімічні засоби; розповідати про щось, когось, передавати суттєве у розповіді, спираючись на особистий досвід. Складати описові, творчі розповіді, переказувати відомі художні тексти, оцінювати

що передують тим, які відтворені на картинках, чи є продовженням їх змісту, спонукати до словесної творчості; вживати у мовленні мовні та позамовні засоби виразності; прищеплювати навички пояснювального мовлення	запропоновану тему; розповіді-міркування, казки. Вчити складати розповіді-міркування дотримуючись структури (теза, доведення, висновок) вживаючи причинно-наслідкові сполучники (тому що, через те що, оскільки, адже), та прислівники, що означають доведення (по-перше, по-друге, внаслідок, загалом). Вчити складати розповіді з досвіду; складати листи; привчати аналізувати власні розповіді та розповіді ровесників; розвивати вміння переказувати знайомий і новий тексти, використовуючи повний, за частинами і творчий вид переказу; переводити мову персонажів у непряму мову; вчити переказувати за планом виховательки, самостійно, продовжувати переказ інших дітей	прослухані розповіді
---	---	----------------------

Отже, завдання розвитку монологічного мовлення дітей дошкільного віку полягає в умінні складати зв'язні самостійні висловлювання за змістом сюжетних картин, художніх творів; описувати предмети, іграшки, картини; розповідати про події з власного досвіду, складати творчі розповіді, переказувати знайомі художні твори, оволодіти різними типами висловлювань.

Методи та прийоми навчання дітей монологічного мовлення

Для розвитку у дітей дошкільного віку монологічного мовлення в арсеналі дошкільної лінгводидактики є чимало методичних засобів, як-от: комунікативні доручення, розмови вихователя з дітьми, бесіди, створення проблемних ситуацій; розповіді з власного досвіду, складання листів літературному герою; розігрування діалогів; словесні та дидактичні ігри, ігри-драматизації, проведення свят та розваг, моделювання комунікативно-мовленнєвих ситуацій та ін.

Методи та прийоми розвитку монологічного мовлення дітей дошкільного віку наведено у Таблиці 8.3.

Таблиця 8.3.

Методи та прийоми розвитку монологічного мовлення дітей дошкільного віку

Методи навчання дітей монологічного мовлення	Прийоми навчання дітей монологічного мовлення
- дидактичні ігри та вправи; - ігри драматизації; - моделювання ситуацій; - бесіда з дітьми; - переказ літературних творів; - самостійне складання розповідей дітьми	- зразок розповіді виховательки; - складання розповіді за планом виховательки; - колективне складання розповіді; - складання розповіді за поданим початком, кінцівкою, опорними словами, сюжетними малюнками, з власного досвіду; - складання розповіді за частинами; - продовження розповіді виховательки; - оцінювання розповідей

Монологічному мовленню властиві такі комунікативні ознаки: змістовність, логічність, точність, лексичне багатство, виразність, чистота, правильність мовлення, доцільність, ясність, емоційність (рис. 8.5).

Рис. 8.5. Комунікативні ознаки монологічного мовлення

Схарактеризуємо їх.

Змістовність монологу полягає в розкритті теми, ідеї, що досягається завдяки фактичному матеріалу, про які йде мова у висловлюванні. Для досягнення змістовності висловлювань дітей, необхідно пропонувати їм говорити тільки про те, що їм добре знайоме. Зміст для побудови висловлювань діти черпають з творів художньої літератури, екскурсій, спостережень, власних роздумів, переживань, тощо.

Логічність мовлення – це послідовність викладу думок, відсутність пауз, пропусків, повторів, наявність висновків. Досягненню послідовності та логічності зв'язних монологічних висловлювань забезпечують вправи на побудову логічних ланцюжків між подіями, про які йде мова, складання плану виловлювання за сюжетними картинками, ілюстраціями.

Точність мовлення – це вміння дитини добирати відповідні слова і будувати речення так, щоб найточніше передати зміст висловлювання. Точність мовлення забезпечується вичерпаністю і недвозначністю змісту; вимагає багатства мовних засобів. Саме точністю мовлення пояснюється важливість проведення словникової роботи з дітьми, використання ігор та вправ на добір дітьми влучних слів, порівнянь, епітетів, метафор у реченнях.

Виразність мовлення – це не тільки дотримання розділових знаків, інтонації, а й уміння дитини яскраво, стисло і переконливо передати думку і вплинути на співрозмовника у процесі спілкування. Характерними ознаками виразного мовлення є уміння дітей спілкуватися невимушено, точно, володіти інтонаційною виразністю, багатством словника.

Чистота мовлення – це уникнення в мовленні слів-паразитів, діалектизмів, жаргонізмів, просторічних слів які засмічують мовлення.

Правильність мовлення – це дотримання норм літературної мови в усному висловлюванні (орфоепічних, лексичних, фразеологічних, словотвірних, граматичних, стилістичних).

Емоційність мовлення пов'язана з його виразністю. Кожне слово, крім лексичного значення, має емоційне забарвлення. Висловлена думка

підкріплюється почуттями автора і спрямовується до почуттів співрозмовника, впливає на розум, спонукає до зміни думок, поглядів, настроїв.

Схарактеризовані ознаки монологічного висловлювання є критеріями оцінювання зв'язних висловлювань дітей дошкільного віку.

8.5. Переказ літературних творів. Види переказу. Прийоми навчання дітей переказу літературних творів

У дошкільній лінгводидактиці розрізняють такі основні типи монологічних висловлювань, як: переказ, розповідь, опис, повідомлення, міркування (роздум), переконання, пояснення. Опишемо їх.

Переказ – це один із видів роботи з текстом, який передбачає відтворення змісту прослуханого або прочитаного тексту. Переказ розвиває в дітей логічне мислення, збагачує словниковий запас, сприяє засвоєнню граматичної будови мови, розвиває усне мовлення, тренує пам'ять, слугує підготовчим етапом до створення дітьми власних мовленнєвих висловлювань. Він спрямований на навчання дітей осмислювати зміст почутого тексту, продумувати виклад та послідовність висловлювання матеріалу, граматично правильного його оформлення. Отже, переказ слугує зразком високої художньої майстерності, на основі якої діти вчаться створювати самостійні висловлювання, збагачують словник образними словами та виразами, засвоюють граматичну будову мови, складають тексти різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Процес переказування залежить від сприймання дітьми змісту прочитаного (прослуханого) тексту. Чим яскравіше та образніше сприймається текст, тим його легше переказати.

У процесі навчання дітей переказу художніх творів необхідно дотримуватися структури переказу (рис. 8.6.).

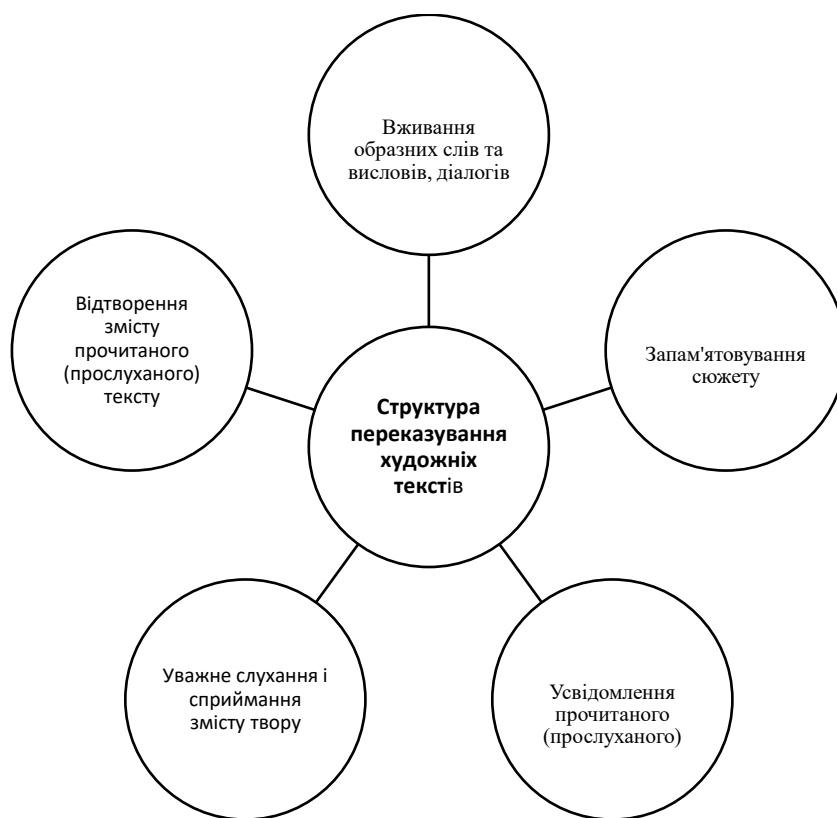

Рис. 8.6. Структура переказування художніх текстів дітьми дошкільного віку

Навчання дітей переказу потребує попередньої роботи виховательки з дітьми, яка полягає в ознайомленні дітей з художнім твором, проведенні бесіди за змістом прочитаного, розгляд ілюстрацій. Добираючи твір для переказу необхідно враховувати його обсяг. Він має бути невеликим, з простим, зрозумілим та легко відтворюваним динамічним сюжетом, чіткою композиційною структурою, яскравою, виразною мовою.

Заняття з навчання дітей переказу художніх творів — одне з найскладніших з-поміж інших мовленнєвих занять, оскільки один і той самий текст діти мають прослухати кілька разів, що може зробити його одноманітним на не цікавим. Задля уникнення означеного, на занятті необхідно використовувати різні способи переказу, що внесе пожвавлення та сприятиме активізації мовленнєвої діяльності дітей. Відповідно до методики, заняття з навчання дітей переказувати художні твори проводять середній (друге півріччя) та старшій групах.

Є такі види **переказу**:

- *повний (цілісний) переказ* – одна дитина переказує самостійно весь текст. Такий вид переказу доцільно застосовувати, коли текст короткий;

- *переказ за частинами (командами)* – полягає в тому, що вихователька або діти створюють команди, члени якої домовляються між собою, хто яку частину переказуватиме. У процесі такого переказу задіяно більше дітей; вони уважно слухають висловлювання однолітків;

- *колективний переказ* – діти по черзі промовляють текст твору. Обсяг переказу визначає вихователька. Це може бути речення, продовження думки мовця, епізод. Під час колективного переказу діти вчаться стежити за мовленням інших дітей, продовжувати розповідь;

- *творчий переказ* – використовується з дітьми старшого дошкільного віку, коли діти вже мають певний досвід складання текстів, зв'язних висловлювань. Такий спосіб переказу передбачає не дослівне відтворення тексту, а виконання творчих завдань, наприклад переказ від першої особи (від імені героя), придумування нового початку, закінчення, окремих епізодів, про які в тексті лише згадується, введення нових персонажів та ін.

Розглянемо методику проведення занять із переказу художніх творів залежно від дидактичної мети.

У молодшій групі на початку заняття-бесіди вихователька пропонує дітям пригадати основні події, головних героїв добре знайомої казки чи оповідання з якими вони знайомилися на попередніх заняттях. Наочним матеріалом слугують ілюстрації, сюжетні картинки, настільний театр, запитання виховательки за змістом художнього твору. Запитання слід ставити в такій послідовності, щоб вони допомогли дитині пригадати послідовність подій, окремі фрагменти тексту (пісеньки, діалоги тощо). Запитання повинні містити спонукальні слова, як-от: «Розкажіть...», «Пригадайте, якими словами...».

Проілюструємо на прикладі запитань до казки «Рукавичка» (середня група)

– Діти, пригадайте, хто першим прибіг до рукавички? Як її звали? Мишка-шкряботушка: лапками шкребе. Ось чому її так назвали.

- Розкажіть, як прийшла Жабка-скрекотушка. Стрибає... І запитує... А мишка відповідає... Тоді жабка просить... І стали...

- Далі хто прибіг? Чому на Зайчика кажуть «побігайчик»? Так, бо в нього довгі лапки, він швидко стрибає.

- Пригадайте, як просилася в рукавичку Лисичка, що вона говорила? А звірі їй відповідали...

- Хто величезний прийшов до рукавички? Покажіть, як він ревів.

- Хто знайшов рукавичку?

З дітьми молодшої групи використовують спільний і відтворювальний перекази, що полягають у спільній розповіді казки виховательки та дітей (вихователька починає фразу, а діти її продовжують).

У середній групі занятті з переказу проводять на комплексних мовленнєвих заняттях. У вступній частині заняття вихователька повідомляє мету заняття, мотивує до сприймання змісту художнього твору. Вимоги до запитань залишаються такими самими, як і в молодшій групі, ускладнюються лише художні тексти. Педагог включає в бесіду запитання щодо характеру, настрою, стану персонажів, стимулює до вживання у процесі переказу засобів мовленнєвої виразності. Обов'язковими є вказівки щодо *вимог до переказу*, а саме: нічого не забувати та не додавати від себе; переказувати голосно, щоб усім добре було чути; наслідувати голоси літературних героїв; не думати довго над побудовою реченням, не робити довгих пауз.

Дітям середнього дошкільного віку для навчання переказу пропонують розгорнутий словесний план (добірка ілюстрацій до тексту казки (оповідання), які діти у супроводі виховательки послідовно розміщують). План є перехідним етапом до самостійного переказування дітьми художніх творів.

У старшому дошкільному віці крім добре знайомих дітям казок, оповідань, використовують і незнайомі тексти для переказу. Відтак, вони мають відповідати таким вимогам: бути невеликими за обсягом, з простим,

легко відтворюваним сюжетом, яскравою, виразною мовою, позбавлені незнайомих та важких для вимови слів.

Структура заняття складається з таких етапів:

✓ вихователька пропонує дітям послухати оповідання чи казку, налаштовує їх на уважне сприймання тексту та виконання певних завдань (виділення в тексті специфічних дій, знаходження образних слів, висловів), далі виразно читає текст;

✓ бесіда за змістом художнього тексту з використанням наочності для усвідомлення дітьми теми, ідеї, сюжетної лінії;

✓ повторне читання тексту для кращого усвідомлення, запам'ятовування, та переказування;

✓ коротка бесіда за змістом, що має на меті привернути увагу дітей до характеристик персонажів, засобів інтонаційної виразності;

✓ колективне складання плану переказу;

✓ переказування дітьми;

✓ оцінка та аналіз переказу дітьми. У молодших групах аналіз дитячих переказів здійснює вихователька, у старшій групі до аналізу залучаються всі діти.

У процесі навчання дітей переказувати художні твори доцільно використовувати такі методи і прийоми роботи, як:

- розгляд картин, ілюстрацій, предметів, про які йде мова у творі;
- виконання лексико-граматичних вправ за матеріалами художнього твору;
- використання загадок, прислів'їв, приказок, віршів, що сприяють розумінню змісту художнього твору;
- спостереження за явищами природи, звернення до особистого досвіду дітей.

Добір методів і прийомів здійснюється з урахуванням вікової групи, виду переказу та розвитку зв'язного мовлення дітей.

8.6. Поняття розповіді. Види розповідей. Прийоми навчання дітей розповідей. Описова й сюжетна розповідь. Творчі розповіді

Монологічне мовлення включає в себе різні види розповідей дітей.

Розповідь – це мовлення одного мовця, інші – слухачі, вони не беруть участі в розповіді. Навчаючи дітей розповіді, вихователька вчить їх зв'язно, логічно, послідовно, правильно побудованими реченнями розповідати про свої враження, обмірковувати зміст розповіді, послідовність думок. Дитячі розповіді різні за тематикою (Рис. 8.7).

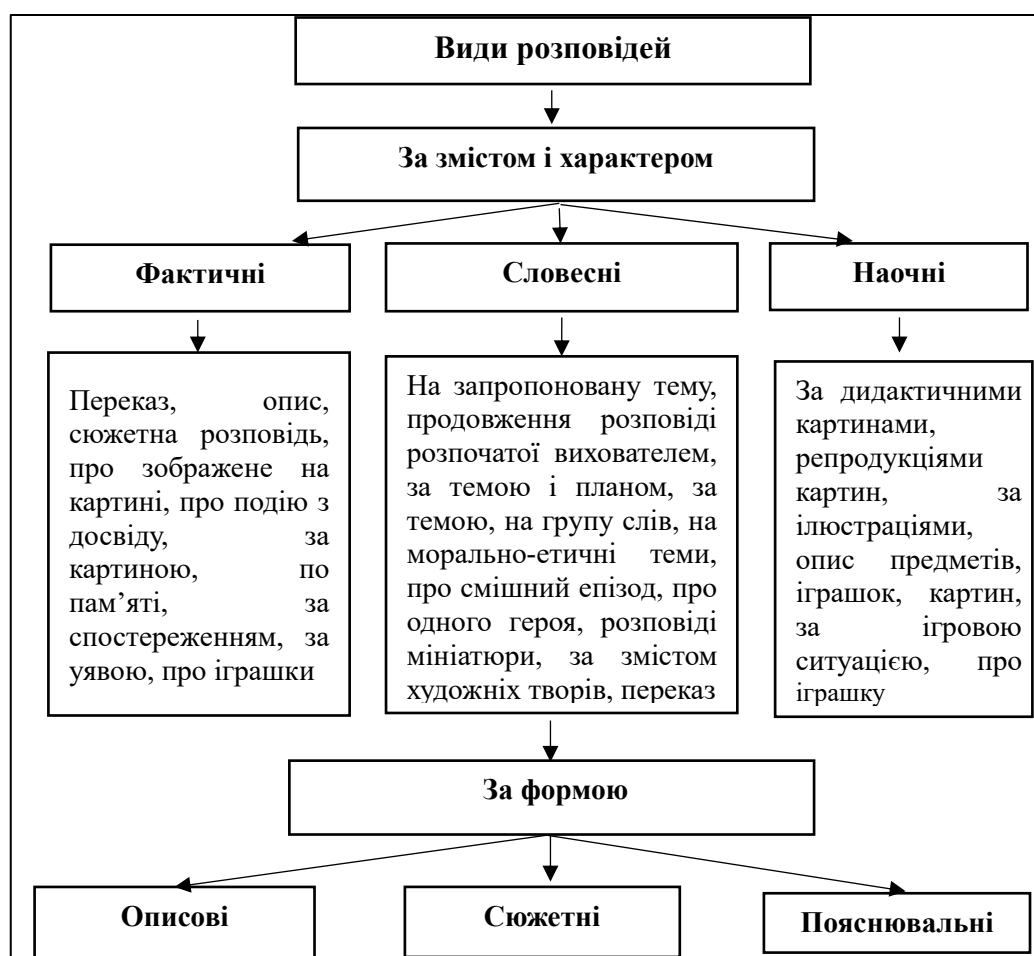

Рис. 8.7. Види дитячих розповідей

За *змістом* розповіді поділяються на фактичні та творчі. Зміст тем для розповідей діти беруть з довколишнього світу.

Фактичні розповіді – це відтворення дитиною подій, що були наявні в її житті.

Творчі розповіді – це розповіді, в яких діти на основі власного досвіду, вражень і переживань вигадують нові образи, події. Продуктом такої розповіді є самостійно складене, логічно завершене висловлювання творчого змісту.

За *формою* розповіді поділяють на описові, сюжетні, пояснювальні, розповіді – інструкції.

Описова розповідь – це виклад характерних ознак якоїсь події, особи, іграшки, предмета в певній послідовності та логічності.

Сюжетна розповідь – це виклад якихось подій, що змінюються в часовій послідовності при наявності діючих осіб.

Пояснювальна розповідь – це послідовний виклад наступних дій; словесне висловлювання, що передуює наступній діяльності.

Розповідь-інструкція – це безпосередня словесна вказівка до діяльності (А. Богуш).

Прийоми навчання дітей розповіді подано у Таблиці 8.4.

Таблиця 8.4

Прийоми навчання дітей розповіді

Приєм	Характеристика
Спільна розповідь	Побудова виховательки з дитиною спільних коротких висловлювань, де вихователька починає фразу, а дитина завершує її..
Зразок розповіді педагога	Послідовний виклад подій чи опис предмета, явища доступний для наслідування дітьми як за змістом так і за формою.
План розповіді	Це 2-3 запитання, спрямована відтворення дітьми послідовного змісту розповіді
Складання розповіді за частинами або колективне складання розповіді	Використовується педагогом у процесі складання розповіді за картиною, яку умовно можна поділити на частини, підтеми; написанні листа літературному герою
Моделювання	Використовується з дітьми старшого дошкільного віку. Модель слугує зображенням структури тексту, згодом як орієнтир для самостійного складання розповіді
Запитання педагога	Пропонуються на кінці розповіді для її уточнення та доповнення
Оцінка розповіді	Спрямована на те, щоб діти наслідували розповіді однолітків схвалені педагогом, уникали помилок

Доцільність використання вихователькою прийомів навчання дітей розповіді залежить від виду розповіді, визначених завдань, сформованості мовлення дітей, пізнавальної активності.

Методика навчання описових розповідей

Описова розповідь – це виклад характерних ознак предмета або явища. Діти дошкільного віку складають описові розповіді фактичного характеру. Вони описують картини, предмети, іграшки. Так, на початку розповіді дитина називає предмет, а вже потім розкриває його характерні ознаки, призначення тощо. Опис характеризується фіксацією зорових спостережень на предметі, вмінням дитини об'єктивно та зв'язно викласти текст, використовувати у мовленні прикметники, іменники-означення тощо.

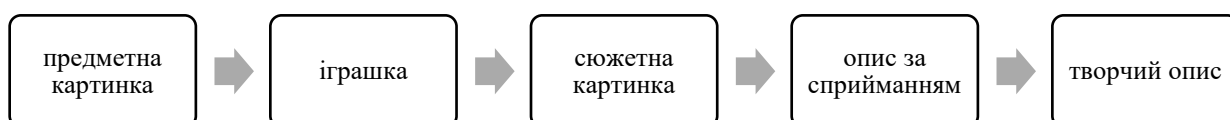
У розповіді-описі присутні як тимчасові так і постійні ознаки. Тимчасові ознаки – це ті, які спостерігаються в даний момент. Постійні – вказують на властивості певного предмету, явища та характеризують зовнішні риси (форму, колір очей, зовнішність) і внутрішні якості (захоплення, емоції).

Різновидами описових розповідей є порівняльна і пояснювальна розповіді. У закладі дошкільної освіти дітей вчать описувати два предмети з контрастними ознаками, а також пояснювальні розповіді з елементами розмірковування, доведення, у супроводі показу названих дій. Наприклад, дитина може пояснити товаришу як використовувати той чи той предмет, іграшку; пояснити правила та хід гри.

Описова розповідь може бути і вигаданою. Наприклад, дитина може розповісти про те, яку б іграшку вона хотіла мати; щоб вона з нею робила; яку картину хотіла б намалювати для своєї мами, подруги та ін.

Ефективність навчання описової розповіді залежить від дотримання низки умов, а саме:

- послідовне введення об'єктів і видів опису:

- формування у дітей елементарних знань про структуру і функції тексту опису, а саме: визначити, тему опису (кого, чи яке явище будеш описувати); визначити головну думку тексту; дібрати заголовок; підібрати слова, якими можна описати предмет чи явище; визначити власне ставлення до того, що описується.

- поетапний розвиток розумових умінь, що забезпечують загальну структурну оформленість тексту.

У методиці навчання дітей дошкільного віку складати розповіді описи виділяють такі етапи роботи, як:

- активізація вражень дітей, отриманих під час прогулянки, екскурсії, які є близькими до зображеного на картині;

- розгляд картини, звернення до досвіду дітей у процесі порівняння, зіставлення фактів, подій;

- лексична робота з активізації словника, добір слів, образних виразів, необхідних для опису. На цьому етапі слід використовувати зразки опису окремих фрагментів, читання віршів;

- зразок розповіді-опису виховательки.

Структура розповіді-опису подана на рис. 8.8.

Рис. 8.8. Структура розповіді-опису

Відповідно до програмових завдань діти середньої групи складають короткі розповіді-описи за поданим зразком та запитаннями виховательки. У старшій групі складають розповіді за планом виховательки та самостійні розповіді. Діти молодшого та середнього дошкільного віку вчаться описувати предмети споглядаючи їх, у старшій групі – складають розповіді по пам'яті, наприклад: описують свою іграшку, домашню тварину тощо. Педагог оцінює розповіді дітей, відзначає повноту опису, його послідовність, художність, оригінальність.

Сюжетна розповідь

Сюжетна розповідь – це такий вид монологічного мовлення, в якому повідомляється про події, явища, що розгортаються у часі. Сюжетній розповіді притаманні такі характерні особливості:

- динамічність (дійсність сприймається в процесі зміни і розвитку);
- послідовність подій;
- інтонація розповідання;
- наявність композиційної структури (вступ, основна частина, висновок).

Структура сюжетної розповіді подана на рис. 8.9.

Рис. 8.9. Структура сюжетної розповіді

Формування у дітей уміння складати сюжетні розповіді започатковується під час роботи над творами художньої літератури. Діти

звертають увагу на назву твору, вчаться встановлюват зв'язок між назвою твору та його змістом, виділяють основну думку твору. Цьому допомагають запитання виховательки: «Чому оповідання (казка) так називається?», «Про кого (про що?) йде мова в оповіданні (казці)», «Яка тема розкривається в оповіданні?», «Чим закінчилося оповідання?» та ін.

Творча розповідь

У дошкільній лінгводидактиці виокремлено декілька видів творчих розповідей, зокрема: складання розповідей на тему запропоновану вихователькою; за літературним зразком; за планом; за вказівкою виховательки; складання кінцівки розповіді до початкої розповіді педагогом; складання розповідей мініатюр; розповіді на морально-етичні теми; за опорними словами (Рис. 8.10).

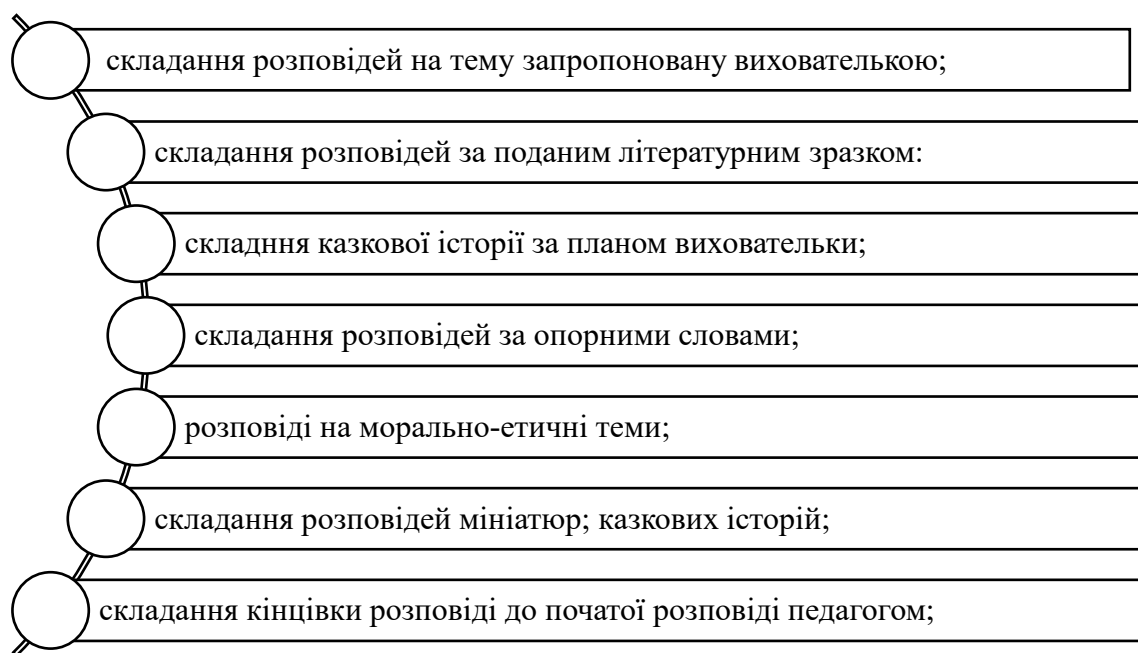

Рис.8.10. Види творчих розповідей

У дошкільному віці необхідно вчити дітей самостійно складати прості розповіді, в змісті і формі яких повинні проявлятися самостійність і творча активність дітей, формувати вміння розповідати, обдумуючи свої думки, звертаючись до слухачів, а також вміння виступати перед незнайомою аудиторією, що сприяє удосконаленню мовлення, розвиває винахідливість, навички поведінки в колективі. В ході розвитку монологічного мовлення дітей

вчать логічно і послідовно будувати розповідь без повторів, пауз, придумувати назву до тексту, вживати різноманітні художньо-поетичні вирази, приказки, фразеологічні звороти, звертання, вигуки, вставні слова, пряму мову. Вчать складати описові розповіді за змістом картин та на задану тему; будувати розповіді з власного досвіду; творчі розповіді за опорними словами, продовження історії, розпочатої вихователем; переказувати оповідання та казки близько до текст. Розповідання сприяє розвиткові мислення і виразності мовлення. У розповіді дитина вчиться мислити і висловлювати думки логічно, послідовно. Вона розповідає про те, що бачила, чула чи переживала так, щоб її зрозуміли слухачі. Щоб розповідь була зрозумілою, необхідно володіти словниковим запасом, вміти граматично правильно будувати речення, логічно і послідовно будувати свій задум. Творча розповідь вимагає від дитини досить великого запасу знань і розвиненої культури мовлення.

8.7. Методика навчання дітей дошкільного віку опису картин, предметів, іграшок

В основі розповідання за картиною лежить опосередковане сприймання дитиною довколишнього світу. Картина розширює і поглиблює уявлення дітей про природні та суспільні явища, впливає на їх емоційний стан, вчить співвідносити слово з уявленням про предмет, логічно і послідовно викладати свої думки, розвиває пам'ять, уяву, мислення, спонукає до самостійності, ініціативності, творчості.

У процесі формування у дітей умінь описувати картини і складати за ними розповіді використовують спеціально розроблені серії сюжетних картин, до відбору яких висуваються певні вимоги (рис. 8.11).

Рис. 8.11. Вимоги до відбору картин

Розповідь за картиною – це складна розумова діяльність дітей, що потребує вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати предмети.

Розвивати у дітей перші естетичні смаки, відчуття прекрасного, уміння сприймати та розуміти зміст картини необхідно з раннього віку. Перші естетичні переживання дитини пов’язані із задоволенням, які вона отримує від споглядання картини. Дитина прагне все розглянути, обстежити, висловити свої враження, від побаченого. Ефективність навчання розповідання залежить від розуміння дітьми сюжету картини, який повинен відповідати досвіду, почуттям, переживанням дітей, враховувати їх вікові особливості.

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) важливими чинниками, що впливають на сприймання дітьми сюжетних картин є:

- рівень художньо-естетичного сприймання;
- життєвий та художній досвід дітей;
- доступність для розуміння змісту і тематики картин;
- методично правильно-організований процес розглядання.

Структура заняття з навчання дітей розповіді за змістом сюжетних картин подана на рис. 8.12.

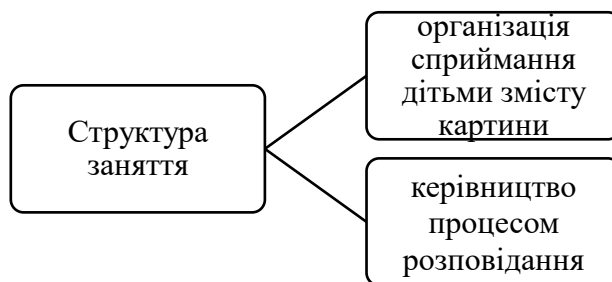

Рис. 8.12. Структура заняття з навчання дітей розповіді за змістом сюжетних картин

Характер сприймання картини залежить від вікових особливостей дітей. Так, з дітьми молодшого дошкільного віку здійснюється колективний розгляд картини, формується здатність помічати в ній основне, забезпечується розвиток різних типів монологічного мовлення (розповідь-опис, міркування) за змістом картини.

Структура заняття у молодшій групі включає такі елементи:

1. Вступна бесіда виховательки – покликана виявити рівень знань дітей про те, що зображено на картині, їх уявлення, емоційний настрій перед сприйманням картини. Запитання виховательки повинні бути чіткими та зрозумілими для дітей, спонукати їх до розгорнутої відповіді.

Наприклад, запитання до сюжетної картини «Кішка з кошенятами»: хто намальований на картині? Що робить руде кошеня? Яка кішка-мама? Що вона робить? та ін. Ефективними прийомами, що стимулюють відповіді дітей є: уточнення, поради, підказка.

2. Розповідь педагога про зображення на картині. Вона може супроводжуватися художнім словом (читання оповідання, віршів, загадки та ін.), використанням ігрових прийомів.

У середній групі (5-ий р. ж.), картини стають складнішими за змістом. Діти складають самостійні розповіді-описи за зразком та запитаннями виховательки; спільно з вихователькою складають сюжетні оповідання за

змістом картини з 5-6 речень. Метою вступної бесіди на занятті є актуалізація знань дітей, потрібних для обговорення картинки, звернення до досвіду дітей, вирішення проблемної ситуації, яка має бути близької до тієї, що зображена на картині, лексико-граматичні вправи. Спочатку діти розповідають за запитаннями виховательки або разом з вихователькою, визначають характерні ознаки картини. Наприкінці заняття вихователька подає зразок-розповіді, діти повторюють її. Після того, як діти навчаться складати розповіді за зразком, вчаться складати самостійні розповіді, розповіді за планом виховательки та серією сюжетних картин.

У старшому дошкільному віці сприймання дітьми змісту картини можна розпочати з аналізу її назви. Наприклад, розгляд дітьми картини «Теплий осінній день», можна розпочати із запитання: Як Ви вважаєте, чому саме так художник назвав картину? Як, можна назвати її по іншому? Чому?». Такі запитання спонукають дитину до цілісного сприймання картини, а вже потім більш детально розглядають її, аналізують. Зміст, тематика картин, що пропонується дітям старшої групи носить більш пізнавальний та естетичний характер. У вступній бесіді вихователька може провести узагальнюючу бесіду з дітьми про життя тварин, працю людей в природі, пори року, налаштувати дітей на сприймання картини. Звернення до власного досвіду дітей під час розгляду картини, участь у полілозі, активізує розумову та мовленнєву діяльність дітей, спонукає до вияву ініціативи, творчості. Ефективними прийомами в роботі з дітьми є проблемні запитання, що передбачають вміння дітей аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розмірковувати. Ефективними прийомами сприймання дітьми змісту сюжетної картини, крім запитань є:

- ігрові та логічні, творчі завдання;
- уявні діалоги, які допомагають дитині увійти в ситуацію, образ, зображений на картині;
- розповідь від імені одного з персонажів картини та ін.

Зауважимо, що діти відчують певні труднощі у процесі виконання творчих завдань, складання віртуальних діалогів. Тому доцільно на початкових етапах запропонувати їм колективне сюжетоскладання. Командний метод (4-5 осіб) – це один із найефективніших способів навчання дітей складати розповіді. Він активізує діяльність дітей, допомагає засвоїти структуру розповіді, забезпечує високу мовленнєву активність дітей на занятті, стимулює до творчості.

А. Яценко розробила методичні рекомендації щодо навчання дітей творчих розповідей, як-от:

- виокремлення об'єктів, зображених на картині;
- визначення зв'язків і взаємодії між об'єктами;
- опис картини за допомогою різних аналізаторів;
- опис картини засобами прямої та символічної аналогії;
- створення оповідань-фантазій із використанням прийому переміщення в часі;
- складання оповідань від імені героя.

Заохочення дітей до виконання творчих завдань сприятиме мовленнєво-творчій діяльності дітей, спонукатиме до пошуку найбільш точних і влучних образних засобів виразності, сприятиме емоційному зближенню дітей з героями подій, зображених на картині.

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) пропонують п'ять способів презентації сюжетних картин. Розглянемо їх.

Перший спосіб – передбачає послідовний розгляд картин дітьми, із яких відкрита на початку заняття лише перша. Перед тим, як відкрити наступну картину, вихователька пропонує дітям подумати, що на ній може бути зображено. Після того, як версії дітей вичерпані, вихователька демонструє картину. Такий спосіб розгляду картини стимулює зацікавленість дітей, підвищує інтерес до заняття, дозволяє більш тривалий час концентрувати увагу, сприймання. До кожної картини вихователька добирає запитання, мовленнєві вправи та ігри на розвиток зв'язного мовлення, творчі завдання.

За кожною картиною, яка по черзі відкривається педагогом, діти складають розповідь, обсяг якої поступово збільшується (спочатку за змістом першої картинки, згодом – першої та другої; далі – першої, другої, третьої).

Другий спосіб – полягає в одночасному поданні дітям усіх картинок, які вони повинні самостійно розмістити в логічній послідовності. Заняття продовжується детальним розглядом дітьми кожної картини, постановкою запитань, складанням розповідей.

Третій спосіб – три перші картинки закриті, остання – відкрита. У першій частині заняття робота педагога з дітьми спрямована на висунення колективних творчих припущень дітей щодо початку розповіді. У другій частині заняття вихователька послідовно відкриває картини і діти складають розповіді.

Особливість *четвертого способу* полягає у тому, що на початку заняття вихователька відкриває першу та останню картини. Після фантазувань дітей про зміст середніх картинок, послідовно розглядаються всі картини та складаються розповіді за ними.

П'ятий спосіб – полягає у демонстрації сюжетних картинок через одну.

А. Яценко розробила методичні рекомендації щодо навчання дітей творчих розповідей (рис. 8.13).

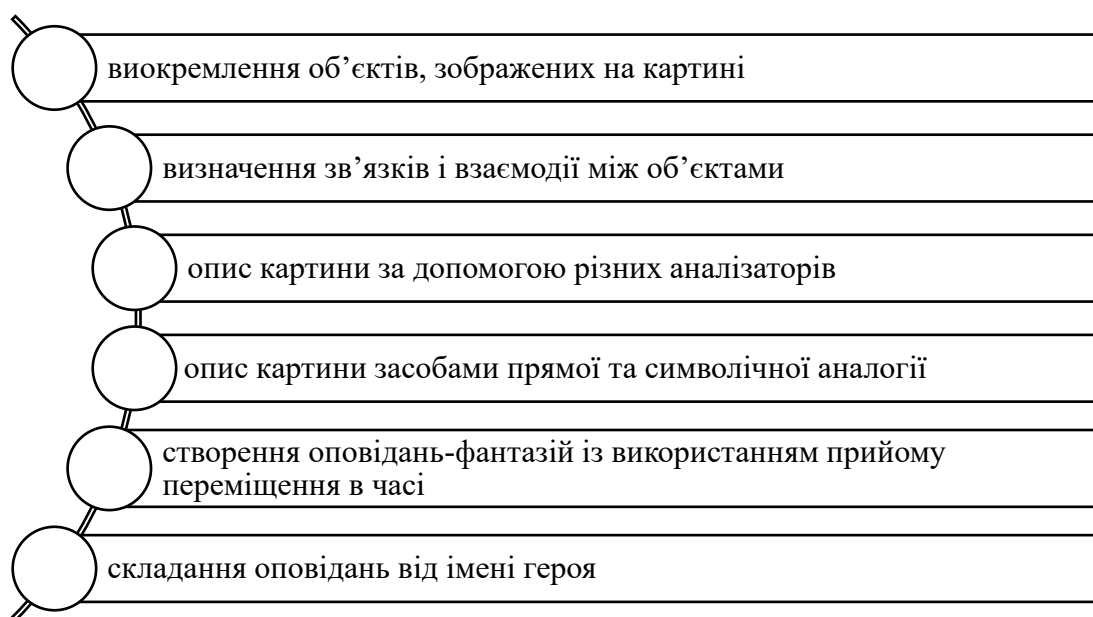

Рис. 8.13. Методичні рекомендації щодо навчання дітей творчих розповідей

Заохочення дітей до виконання творчих завдань сприятиме мовленнєво-творчій діяльності дітей, спонукатиме до пошуку найбільш точних і влучних образних засобів виразності, сприятиме емоційному зближенню дітей з героями подій, зображених на картині.

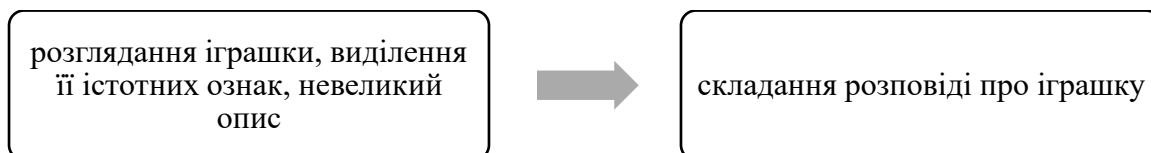
Одну і ту ж картину в роботі з дітьми можна використовувати декілька разів, проте необхідно ускладнювати завдання, вчити бачити на картині не лише основне, а й деталі, передавати фон, пейзаж, стан природи, настрій; вводити у розповідь невеликі описи які вони спостерігали під час екскурсій, прогулянок тощо.

Отже, навчання дітей складати розповіді за сюжетними картинками – це цілеспрямована, поетапна робота виховательки з дітьми, що забезпечує формування у дітей умінь сприймати сюжет картини, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, поєднувати змістові частини висловлювання. Ефективність навчання дітей опису картини, залежить від дотримання педагогом ряду методичних вимог, зокрема, правильного доборі картини, постановкою запитань, вибором методів і прийомів навчання. Виконання творчих завдань, складання діалогів, вихід за межі зображуваного сприяє створенню оригінальних сюжетних ліній, розвиває інтелектуальну й мовленнєву активність дітей.

Крім опису сюжетних картин, діти дошкільного віку вчаться складати розповіді за іграшкою, набором іграшок, предметів.

Розповідь за однією іграшкою – це складний вид розповіді, оскільки іграшка лише називає головного героя, а інших героїв, сюжет, динаміку розвитку подій діти визначають самостійно.

Іграшки добирають таким чином, щоб дітям було нескладно придумати сюжет, це може бути лисичка, зайчик, білочка, їжачок та ін. Методика навчання дітей складати сюжетну розповідь включає два етапи:

У процесі роботи з дітьми, вихователька пропонує дітям роздивитися іграшки, які стоять на столі (наприклад: «Діти, подивіться, які у мене іграшки. Що це за іграшки?». По кожній іграшці вихователька задає запитання, які допомагають дітям побудувати сюжет розповіді: Хто це? (Зайчик). Який він? (опис зовнішнього вигляду). Як його звати? А це хто? (Жабка). Яка вона? Завдання: давайте складемо казку «Про пригоди Зайчика-сіроманчика». Діти складають розповіді. Вихователька задає питання, які визначають сюжет розповіді: куди міг піти Зайчик? Кого він зустрів по дорозі? Яка пригода трапилось із Зайчиком-сіроманчиком? Хто допоміг Зайчику-сіроманчику? Діти пропонують різні варіанти відповідей, відбувається бесіда, обговорення сюжетних ліній і різних напрямів розвитку подій.

Навчання описуванню іграшок і предметів проводиться в усіх групах закладу дошкільної освіти. У молодшій і середній групах ЗДО діти складають розповіді за зразком виховательки та за планом, у старшій групі – самостійні розповіді. В середній групі зразок розповіді доцільно давати на кожному занятті. Зразок розповіді виховательки подається після розгляду іграшки. Він повинен містити пряму мову, образні слова та вирази, елементи опису.

Описування іграшок, предметів, розвиває у дітей вміння виділяти істотні ознаки предметів, описувати їх, визначати спільне і відмінне в предметах у процесі їх порівняння, добирати для опису образні засоби виразності.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття «зв'язне мовлення».
2. Перелічіть комунікативні ознаки зв'язного мовлення.
3. Які етапи включає процес породження зв'язного висловлювання?
4. Розкрийте форми зв'язного мовлення.
5. Схарактеризуйте методи навчання дітей діалогічного мовлення.
6. Розкрийте завдання розвитку діалогічного мовлення відповідно до чинних програм.
7. Продемонструйте на конкретному прикладі *фрагмент конспекту заняття) методику формування в дітей умінь будувати діалог.

8. Схарактеризуйте методи та прийоми розвитку діалогічного мовлення.
9. Дайте класифікацію бесід. Визначте її структуру.
10. Розкрийте методику проведення бесіди з дітьми дошкільного віку.
11. Розкрийте завдання розвитку монологічного мовлення дітей.
12. Схарактеризуйте методи та прийоми навчання дітей монологічного мовлення.
13. Назвіть комунікативні ознаки монологічного мовлення, дайте їм характеристику.
14. Що таке переказ? Якими видами переказу оволодівають діти дошкільного віку?
15. Розкрийте прийоми навчання дітей переказу літературних творів.
16. Які види роботи сприяють навчанню дітей переказувати художні твори.
17. Схарактеризуйте прийоми навчання дітей розповіді.
18. Розкрийте методику навчання дітей складати описові та сюжетні розповіді.
19. Обґрунтуйте, якими вміннями повинні оволодіти діти дошкільного віку в процесі побудови творчих розповідей.
20. Якими видами розповідей оволодівають діти дошкільного віку.
21. Схарактеризуйте вимоги до відбору картин.
22. Розкрийте методику роботи над картиною.

Розділ III. Ознайомлення дітей дошкільного віку з елементами грамоти в ЗДО

Тема 9. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку до навчання в школі. Зміст і завдання навчання дітей елементів грамоти в закладі дошкільної освіти

9.1. Сутність мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку до навчання в школі

9.2. Змістовий аспект мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

9.3. Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти

9.4. Методика навчання дітей старшого дошкільного віку читати

9.5. Підготовка руки дитини до письма

Ключові поняття: мовленнєва підготовка, компоненти мовленнєвої готовності, мовна особистість, аналітико-синтетичний метод, навчання грамоти, читання, письмо, методи навчання письма, фонематичний слух, фонематичне сприймання, звуковий аналіз слів, слово, речення.

Література

Основна:

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.

2. Богуш А. Готуємо руку дитини до письма : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.

3. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.

4. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Перші кроки грамоти : передшкільний вік : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 424 с.

5. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 304 с.

6. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

7. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.

8. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

9. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.

10. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років . наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Допоміжна:

1. Білан О. І. Цоба Л. Н. Навчання елементів грамоти. Львів : Ліга Прес, 201. 188 с.

2. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНУ АПН України, 2003.

3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Нова українська школа НУШ. Київ : Освіта, 2018. 400 с.

4. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 222 с.

5. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2000. 88 с.

6. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов. Одеса, 2008. 272 с.

9.1. Сутність мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку до навчання в школі

Проблема мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку до навчання в школі включає поняття «мовленнєва компетентність», яка є однією з провідних характеристик особистості дитини. Завдання мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі зумовлене потребою виховання компетентної особистості, здатної вільно висловлювати свої думки за допомогою вербальних та невербальних засобів комунікації.

Компоненти мовленнєвої готовності дітей до навчання в школі подано на рис. 9.1.

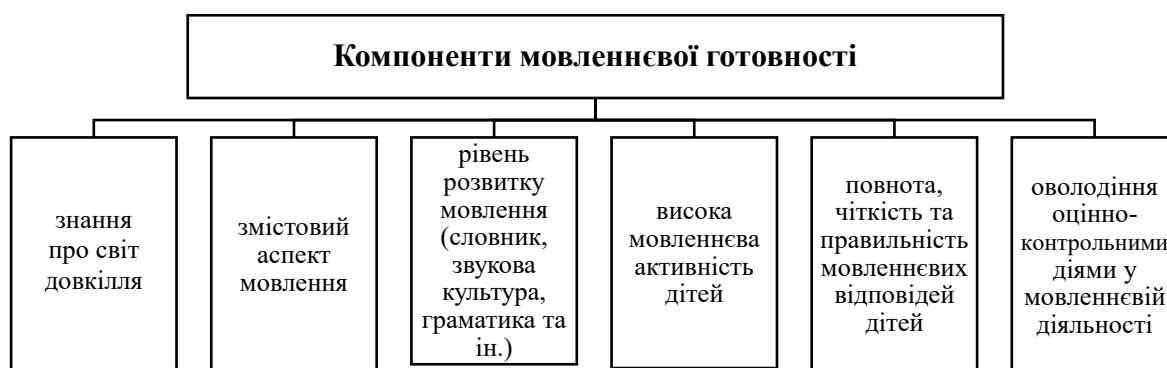

Рис. 9.1. Компоненти мовленнєвої готовності дітей до навчання в школі

Особистість відображає себе в мові і через мову. Мова не є вродженою, вона формується у процесі навчання, виховання та розвитку дитини. Залежно від того, наскільки усвідомлено людина ставиться до мови, наскільки розуміє її важливість в особистісному становленні, залежить формування її як високультурної мовної особистості.

Проблемі становлення мовної особистості дитини дошкільного та молодшого шкільного віку присвячені праці А. Богуш, Л. Варзацької,

М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Горошкіної, К. Крутій, Л. Мацько, М. Пентиліук, Т. Піроженко, О. Трифонові, Н. Шиліної та ін. Учені неодностайні у трактуванні поняття «мовна особистість». Так, у Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів, «мовна особистість» розглядається як поєднання в особі мовця мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, невимушеного здійснення мовної діяльності.

На думку А. Богуш, мовна особистість – це носій як національно-мовленнєвої так і загальнолюдської культури, що володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується мовою, адекватно застосовує набуті знання, мовленнєві вміння й навички у процесі комунікації.

За М. Пентиліук, мовна особистість – це людина, яка не тільки знає мову, а й використовує її у повсякденному спілкуванні; дбає про її збагачення й розвиток.

Учені (С. Єрмоленко, Л. Мацько) феномен «мовна особистість» розглядають на рівні носія мови, який не лише репродукує мовну діяльність, володіє лінгвістичними знаннями, а той, у кого виробились навички активної роботи зі словом.

Отже, мовна особистість формується в мовному середовищі, у процесі пізнання довкілля, культури та звичаїв народу, набуття лінгвістичних знань необхідних для комунікації. Мова універсальна за своєю природою і безмежна в можливостях. Її виникнення і розвиток спричинений потребами спілкування, життєдіяльності дитини. Мотиви спілкування забезпечують формування мовної особистості дитини.

9.2. Змістовий аспект мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

У Базовому компоненті дошкільної освіти, чинних освітніх програмах («Українське дошкілля», «Я у Світі», «Дитина», «Освіта і піклування / Education & Care» та ін.), мовленнєвий розвиток виділено в самостійний освітній напрям «Мовлення дитини», який передбачає засвоєння дитиною

культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовленням у різних життєвих ситуаціях.

Зміст освітнього напрямку «Мовлення дитини» включає: звукову культуру мовлення, словникову роботу, граматичну правильність мовлення, зв'язне мовлення (діалогічне і монологічне), культуру спілкування, засвоєння елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Таким чином, робота з дітьми спрямовується не на вирішення окремих завдань мовленнєвого розвитку, а на формування мовленнєвої компетентності дитини, як однієї з ключових компетентностей, що забезпечує становлення й розвиток мовленнєвої особистості. У Документі зазначено, що оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування є найвагомішим досягненням в дошкільному віці.

Планування завдань за освітнім напрямом «Мовлення дитини» здійснюється у кожній віковій групі із врахуванням вікових особливостей дітей за такими напрямками: звукова культура мовлення (фонетична компетенція), словникова робота (лексична компетенція), граматична правильність мовлення (граматична компетенція), зв'язне діалогічне і монологічне мовлення (діалогічна і монологічна компетенції). У процесі планування занять із розвитку зв'язного мовлення в ЗДО, на комплексному занятті необхідно вирішувати завдання не менш як із 3-х напрямів роботи, а саме: розвиток зв'язного мовлення, словникова робота, граматична правильність мовлення, звукова культура мовлення – чергуючи їх між собою. Основна мета занять із розвитку мовлення – це формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності, що передбачає вміння дітей будувати різні типи мовленнєвих висловлювань.

9.3. Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти

Підготовка дітей дошкільного віку до навчання елементів грамоти є одним із найскладніших завдань у роботі з дітьми дошкільного віку.

Відповідно до завдань програми, діти старшого дошкільного віку повинні правильно вживати такі поняття, як: «звук», «склад», «слово», «речення», розрізняти і характеризувати голосні і приголосні звуки, тверді і м'які, ставити наголос у слові, робити звуковий аналіз слів тощо. Навчання дітей дошкільного віку елементів грамоти включає роботу над звуковимовою; розвиток фонематичного слуху; удосконалення лексико-граматичної будови мовлення; розвиток зв'язного мовлення. Жоден із вищезазначених процесів не відбувається без участі в ньому звука, як найменшої одиниці мови. Відтак, не випадково, у процесі навчання дітей дошкільного віку елементів грамоти аналітико-синтетичні дії пов'язані зі звуком, буква вводиться на позначення звука. Для усвідомлення дітьми поняття «звук як одиниця мовлення», дитина має оволодіти такими вміннями: виділяти звук у слові; чути і впізнавати виучувані звуки, порівнювати їх, розуміти, що від зміни звука в слові, змінюється його лексичне значення.

Характерні особливості сучасного методу навчання грамоти подано на рис. 9.2. (рис. 9.2)

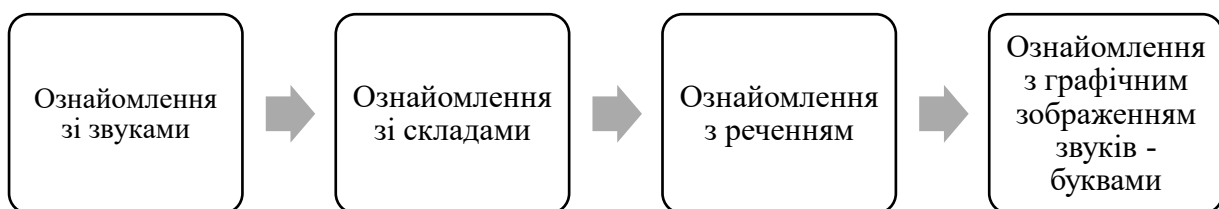

Рис. 9.2. Особливості сучасного методу навчання грамоти

Опишемо їх.

Перший етап – ознайомлення дітей зі звуками. Звуки є мовні і немовні. Спочатку дітей ознайомлюють із немовними звуками які ми не вимовляємо, але чуємо в довкіллі. Дітям можна запропонувати послухати під час прогулянки які немовні звуки вони чують довкола себе. Ознайомлення дітей з мовними звуками розпочинається з голосних звуків, далі йде вивчення приголосних звуків (рис. 9.3).

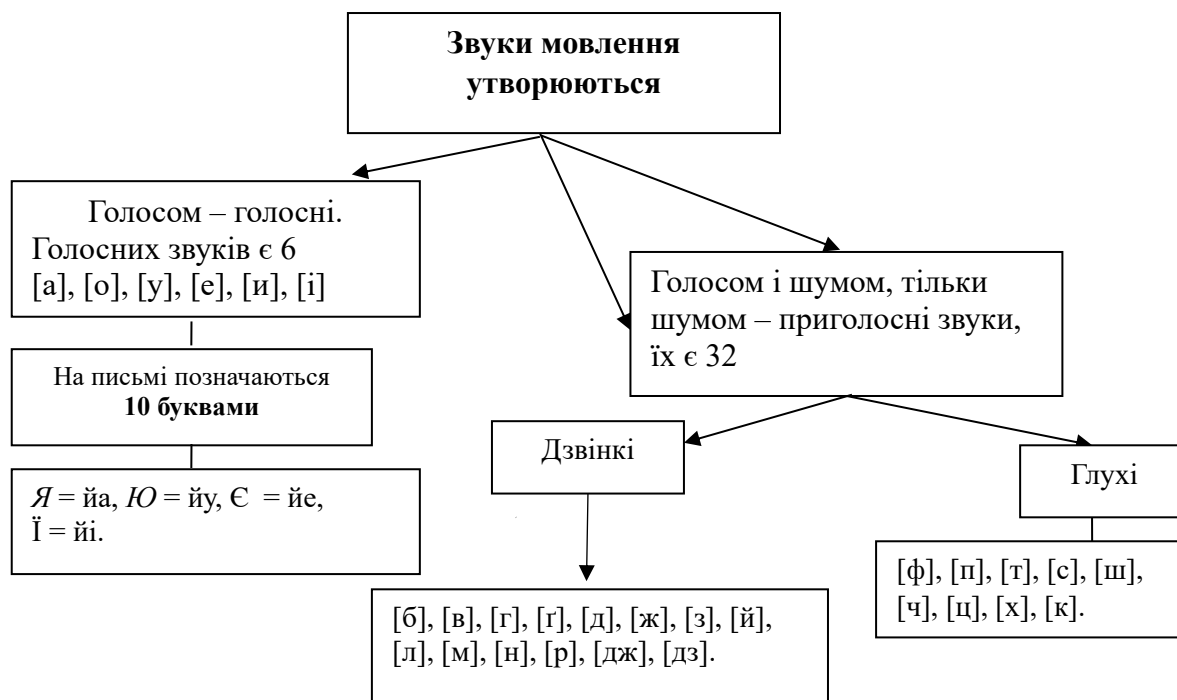

Рис. 9.3. Звуки мовлення

Вихователька звертає увагу дітей на творення звуків, повідомляє, що голосні творяться лише за допомогою голосу. Повітря вільно виходить через ротову порожнину (без перешкод), наш ротик відкритий, тому голосні позначають кружечком [•]. Приголосні звуки творяться за допомогою голосу та шуму або тільки шуму. Приголосні позначаються рисою [-]. Казка про приголосні звуки подана у Додатку Е (див. Додаток Е).

Далі вихователька працює з дітьми над уточненням артикуляції звуків [у, а, о], виділенням першого голосного звуку на початку слова. Діти вимовляють зазначені звуки, визначають їх кількість (наприклад: «ау», «уа»), послідовність розташування. Усі знання діти здобувають у процесі спостереження за артикуляційним апаратом (органами мовлення) під час вимови звуків, усвідомлення їх істотних ознак. Отже, для усвідомлення дітьми поняття «звук як одиниця мовлення», дитина має оволодіти такими вміннями:

- виділяти звук у слові;
- чути і впізнавати виучувані звуки,
- порівнювати звуки;
- розуміти, що від зміни звука в слові, змінюється його зміст.

Робота з удосконалення звуковимови включає:

- заучування скоромовок, чистомовок, лічилок;
- знайомство з органами артикуляції;
- спостереження за артикуляцією звуків, їх творенням;
- звуконаслідування;
- дидактичні ігри, вправи.

Свідченням усвідомленого оволодіння дітьми поняття «звук», є розвиток у них фонематичного слуху та фонематичного сприймання.

Прийоми розвитку фонематичного слуху (рис. 9.4).

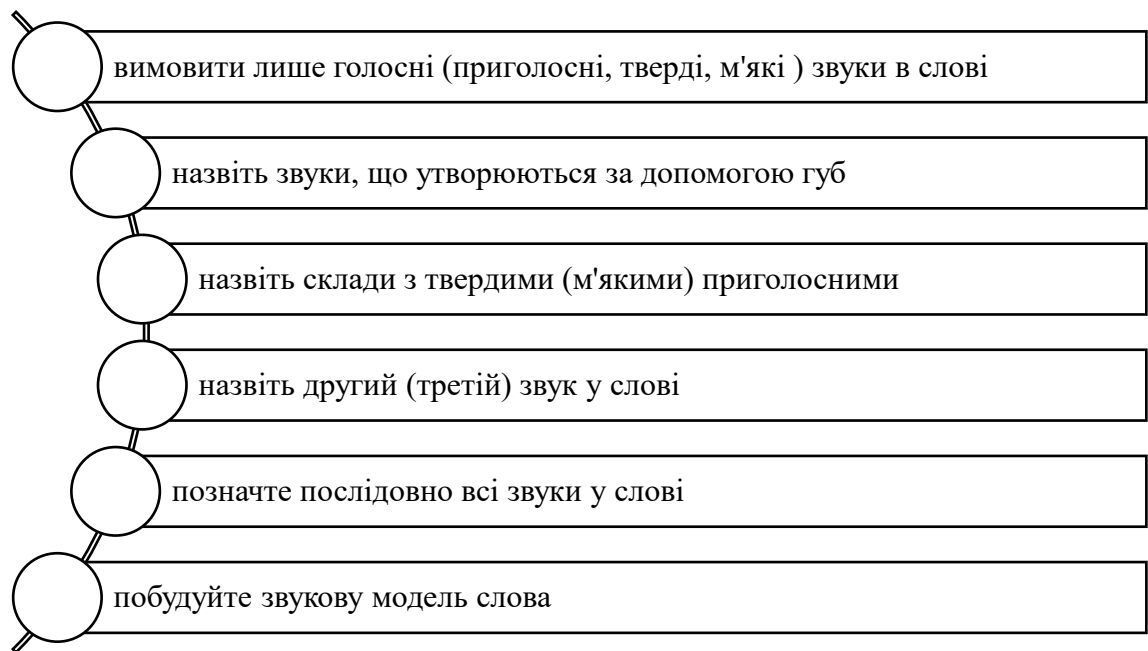

Рис. 9.4. Прийоми розвитку фонематичного слуху

Формування фонематичного слуху включає удосконалення звуковимови у дітей. Слово діти молодшого дошкільного віку сприймають цілісно, без поділу його на склади та звуки. Відтак, у старшому дошкільному віці діти виявляють неабиякий інтерес до звукової культури мовлення, починають помічати однакові звуки і склади в словах, добирати слова на заданий звук, вправляються у звуковимові. Завдання виховательки – підтримати й розвивати зацікавленість дітей до звукової культури рідної мови. Робота з дітьми має ґрунтуватися на грі, яка є провідною в дошкільному віці. Важливо, щоб у

процесі роботи з дітьми над важко засвоюваними звуками вони опиралися на елементарні знання про спосіб артикуляції заданого звука, спостерігали за артикулюванням окремих звуків. Отже, такі одиниці мови, як: звук, слово, речення, мають бути предметом уваги, спостереження й дослідження у роботі з дітьми.

Другий етап – ознайомлення зі складами.

У період навчання грамоти діти дошкільного віку ознайомлюються із складами. Вони ділять слова на склади орієнтуючись на голосні звуки у слові. Методично правильно на початковому етапі навчання грамоти орієнтувати дітей на відкритий склад як одиницю читання.

Склад – це кілька звуків (або один звук), які вимовляються одним поштовхом видихуваного повітря. Склад утворює голосний звук; він є основним у складі. Одиницею читання є злиття (склад). У сучасній методиці навчання грамоти діє принцип складового (позиційного) читання.

Ознайомлення дітей із словами та складами можна провести у такий спосіб (рис. 9.5).

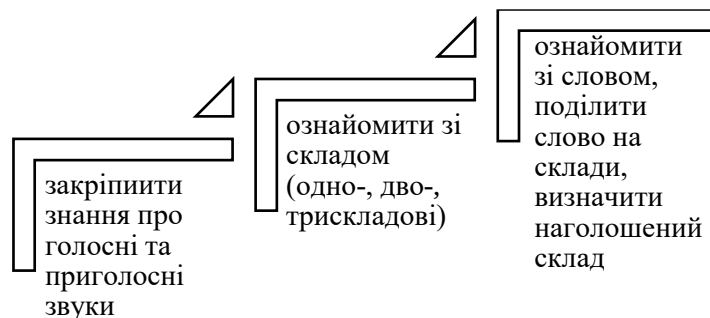

Рис. 9.5. Ознайомлення дітей із словами та складами

Третій етап – ознайомлення з реченням.

Діти старшого дошкільного віку засвоюють елементарні відомості про речення, а саме: наша мова складається з речень, речення – зі слів, у реченні може бути різна кількість слів. Словом ми називаємо, слово має лексичне

значення; у реченні щось повідомляємо. Слова об'єднуються в речення і вимовляються в реченні послідовно, одне за одним (рис. 9.6).

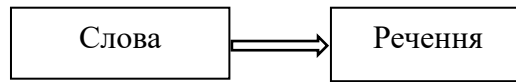

Рис. 9.6. Методика вивчення речення

Робота над реченням, як і над звуковим аналізом слів, проводиться протягом усього навчання дітей в ЗДО, на кожному занятті з грамоти і на окремих заняттях розвитку мовлення.

Речення – це мінімальна одиниця мовлення, яка являє собою граматично організоване поєднання слів (або одне слово), словосполучень і має певну смислову й інтонаційну завершеність (Рис. 9.7) Дітям дошкільного віку необхідно пояснити, що речення можна змінити за допомогою інтонації (питальні, окличні), не змінюючи слів.

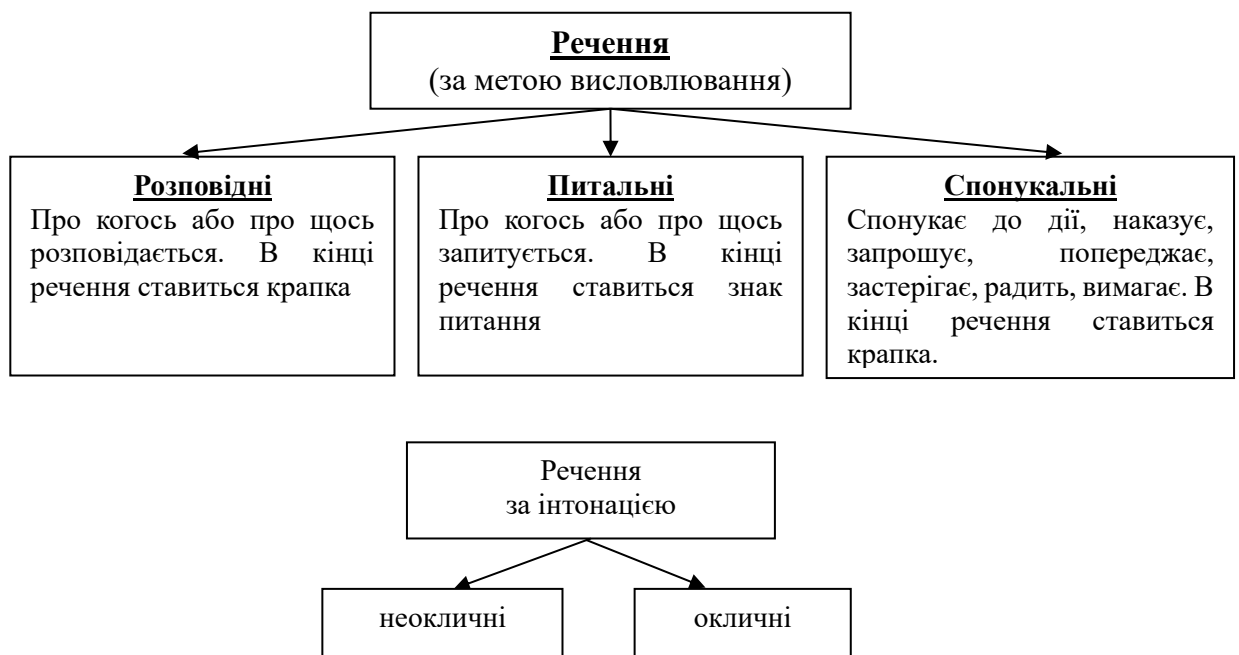

Рис. 9.7. Види речень

Основне завдання виховательки у процесі роботи з дітьми над реченням полягає в тому, щоб навчити їх граматично правильно висловлювати свою думку.

Прийоми ознайомлення дітей з реченням (рис. 9.8).

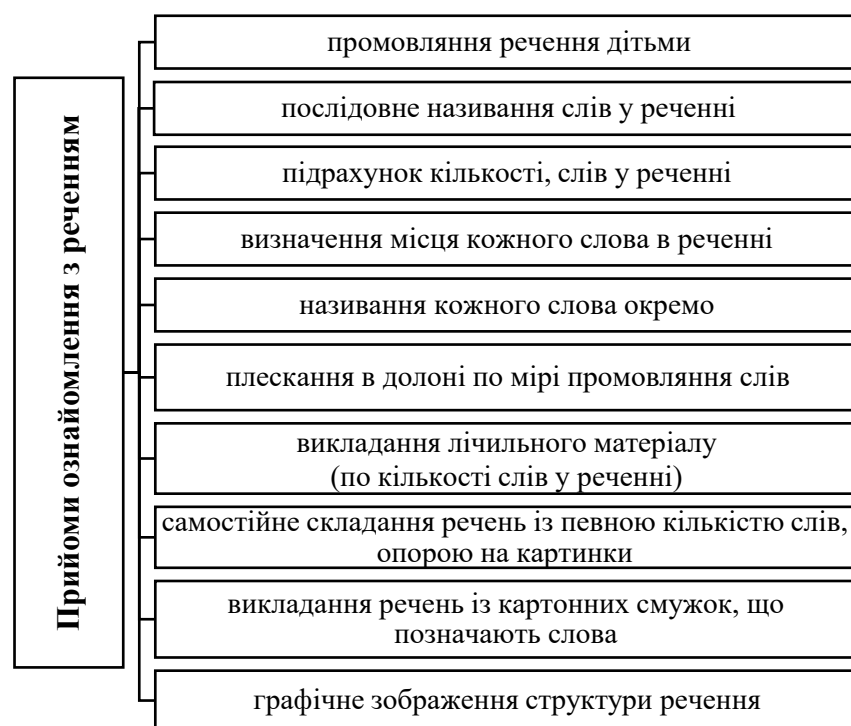

Рис. 9.8. Прийоми ознайомлення дітей із реченням

Четвертий етап – ознайомлення дітей із графічним зображенням звуків – буквами.

Ознайомлення з буквами відбувається після практичного засвоєння дітьми звукової системи рідної мови. У ЗДО діти дошкільного віку здійснюють звуковий та складовий аналіз слова.

Звуковий аналіз здійснюється лише на рівні звуків – діти сприймають слово на слух, вимовляють його. Артикулювання допомагає чітко розрізняти звуки, встановлювати їх послідовність у слові.

Складовий аналіз – діти визначають кількість складів у слові, наголошений склад, послідовно вимовляють звуки у слові, визначають кількість голосних та приголосних звуків, аналізують приголосні звуки з відповідною характеристикою (тверді-м'які), роблять звукові моделі слів, визначають наголошений склад.

Прийоми звукового аналізу подано на рис. 9.9

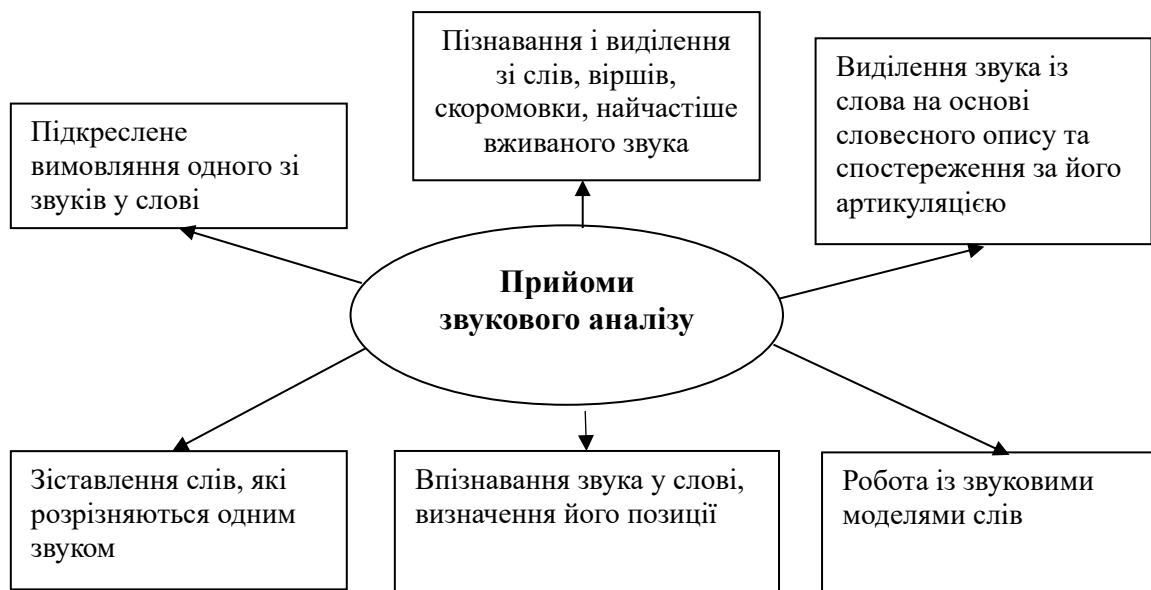

Рис. 9.9 Прийоми звукового аналізу

Навчання дітей здійснювати звуковий аналіз слів потребує таких розумових операцій, як: абстрагування, аналіз, порівняння, зіставлення, узагальнення.

9.4. Методика навчання дітей старшого дошкільного віку читати

Оволодіння дітьми старшого дошкільного віку навичками читання і письма вимагає аналітико-синтетичних умінь (аналізу, порівняння, синтезу та узагальнення мовленнєвого матеріалу). В основі аналітико-синтетичного методу навчання грамоти лежить позиційний принцип читання, який полягає в тому, що проголошення приголосної фонемі відбувається з урахуванням наступної за нею – голосної. Для опанування дітьми злитого, складового навчання читати необхідно:

- розрізняти голосні і приголосні фонемі;
- знаходити їх у словах;
- орієнтуватися на голосну букву, визначати твердість (м'якість) попередньої приголосної фонемі;
- називати приголосні фонемі в поєднанні з усіма голосними.

- усвідомити принцип поєднання звуків у різних типах складів (відкриті, закриті);
- співвідносити звук і графічне буквенне зображення звука (літеру);
- автоматизувати процес плавного, поскладового читання. Для дитини дошкільного віку достатньо навчитися читати по складах.

На заняттях, у повсякденній дійсності доцільно давати дітям таблиці-тренажери для розчитування, за допомогою яких дитина відпрацьовує навичку читання різних типів складів. У завданнях на розчитування педагог зосереджує увагу дитини на зорове сприйняття та формування звукового образу складу як поєднання букв. Дитина запам'ятовує склад як певну цілісність. Приклади таблиць для розчитування подано у Додатку Е (див. Додаток Е).

9.5. Підготовка руки дитини до письма

Модернізація початкової та дошкільної ланок освіти висувають нові вимоги до організації освітнього процесу, удосконалення форм, методів і технологій навчання дітей дошкільного віку грамоти. Процес навчання письма дітей старшого дошкільного віку складається з цілого ряду вмінь, кожне з яких вимагає спеціальних вправ для їх відпрацювання з дітьми, а саме:

- вміння писати друковані букви з дотриманням правильного зображення всіх її елементів;
- виконувати звуковий аналіз слова, правильно встановлюючи послідовність у ньому звуків;
- переводити звукові образи в графічні.

Враховуючи складність для дітей 6-го року життя такого комплексу дій, слід окремі з них, наприклад звукобуквенний аналіз слова, запроваджувати як вправи підготовчого характеру із застосуванням розрізної азбуки, що є для дитини також однією з форм письма – графічного зображення складу, слова.

Таким чином, графічна навичка формується повільно і потребує тривалого часу та зусиль.

Розрізняють 5 методів навчання письма: копіювальний, тактовий, аналітико-синтетичний, лінійний та генетичний. Розглянемо особливості їх застосування.

Копіювальний метод полягає в тому, що педагог прописує олівцем контури букв у зошиті, а діти механічно обводять написане. Копіювальний метод використовують і на сучасному етапі у зошитах з друкованою основою, але оскільки обведення виконується механічно, тривала робота стомлює дітей. У зв'язку з цим копіювальний метод необхідно чергувати із самостійним написанням. Головне при копіюванні – це навчити дитину здійснювати правильні рухи руки під час письма. Копіювати можна через прозорий папір, кальку.

Тактовий метод – спрямований на вироблення в дітей ритмічного письма. Цим способом забезпечується поступовий перехід дітей від повільного письма до прискореного, активізується увага, виробляється однаковий темп письма.

Аналітико-синтетичний метод – посідає провідне місце у навчанні дітей грамоти, оскільки, усвідомлений характер письма полягає у:

- правильному співвідношенні звука і букви;
- дотриманні ряду графічних та орфографічних правил;
- використанні письма для передання своїх думок, почуттів, намірів.

Основу аналітико-синтетичного методу письма складають аналіз і синтез.

Лінійний метод навчання письма є основним. В основі методу закладено процес навчання письма по лініях графічної сітки, надрукованої в зошитах. Завдяки лініям графічної сітки дитина вчиться дотримуватися однакових проміжків між елементами та літерами, точних пропорцій, висоти й ширини літер, потрібного нахилу в процесі письма.

Генетичний метод має такі особливості:

- написанню букв передують вивчення назви та форми елементів;
- навчання написанню букв відбувається не за алфавітом, а за ступенем нарощення труднощів;

- вивчення здійснюється на основі генезису, тобто кожна літера утворюється, ускладнюючи попередню, оскільки додається якийсь новий елемент. Генетичний метод, сприяє закріпленню навичок написання вже вивчених елементів букв, які входять до складу нових, надає можливість дітям удосконалювати форми подібних літер.

Підготовка руки дитини до письма здійснюється упродовж усього перебування дитини у ЗДО і передбачає розвиток:

- п'ясті руки і дрібних м'язів пальців;
- координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя;
- окоміру (вміння визначати центр, середину, підпорядковувати рухи руки й очей контролю свідомості);
- просторових уявлень (зліва, справа, зверху, внизу, над і під лінією, між лініями);
- плавності, точності й ритму рухів.

Підготовчими вправами до навчання дітей писати друковані літери є такі:

- малювання простих предметів, їх штрихування;
- складання орнаментів, візерунків;
- написання прямих, похилих, ламаних, хвилястих, петельних ліній перервними і неперервними (у міру можливості) рухами руки;
- письмо елементів літер.

Для виконання означених завдань у ЗДО використовують зошити з друкованою основою, де подано зразки, матеріалів для різних видів мовного аналізу та розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Таким чином, підготовка руки дитини до письма є важливим аспектом мовленнєвого розвитку та навчання дітей елементів грамоти. Це вимагає від виховательки оволодіння цілим рядом професійних компетенцій, як-от: здатність організовувати діяльність дітей на заняттях, планувати освітній процес, здійснювати діагностику умінь дітей, застосовувати ефективні методи підготовки руки дитини до письма; пояснювати, зацікавлювати, використовувати ігрові технології у процесі навчання дітей письма.

Питання для самоконтролю

1. Визначте компоненти мовленнєвої готовності дітей до навчання в школі.
2. Дайте визначення поняттю «мовна особистість».
3. Розкрийте зміст освітнього напрямку «Мовлення дитини» за БКДО.
4. Які завдання необхідно вирішувати у процесі планування комплексних занять із розвитку зв'язного мовлення в ЗДО?
5. У чому полягає основна мета занять із розвитку мовлення?
6. Розкрийте характерні особливості сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти дітей дошкільного віку.
7. Обґрунтуйте методику навчання дітей дошкільного віку елементів грамоти.
8. Як сформувати в дітей старшого дошкільного віку поняття про голосні та приголосні звуки?
9. Розкрийте етапи роботи над удосконаленням звуковимови дітей дошкільного віку.
10. Схарактеризуйте прийоми розвитку фонематичного слуху дітей дошкільного віку.
11. Обґрунтуйте методику роботи з дітьми щодо здійснення звукового та звуко-буквеного аналізів слів. Що в них спільне, а що відмінне?
12. Доберіть вправи, які сприятимуть усвідомленню різниці між: звуком і буквою; голосними і приголосними звуками; твердими і м'якими.
13. Розкрийте завдання виховательки у процесі роботи з дітьми над реченням.
14. Схарактеризуйте прийоми ознайомлення дітей з реченням.
15. Опишіть методику роботи виховательки з дітьми, щодо навчання їх злитого, складового читання.
16. Якими вміннями мають опанувати діти старшого дошкільного віку у процесі навчання письма?
17. Розкрийте методи навчання письма.

18. Поясніть, у чому полягають труднощі навчання дітей письма.
19. Визначити основні завдання підготовки руки дитини дошкільного віку до письма.
20. Назвіть види вправ з підготовки руки дитини до письма.

Глосарій

Бесіда – це спеціально організований словесний метод навчання.

Виразність мовлення – це не тільки дотримання розділових знаків, інтонації, а й уміння дитини яскраво, стисло і переконливо передати думку і вплинути на співрозмовника у процесі спілкування.

Внутрішнє мовлення – це мовлення, що спрямоване на розуміння того, на що спрямована наша свідомість, тобто це мовлення в думках, яке відбувається без участі органів мовлення.

Говоріння – це вираження думки дитиною за допомогою слів в усній формі. Розрізняють два види усного мовлення: діалог і монолог.

Граматична правильність мовлення – це дотримання в процесі спілкування основних граматичних норм, сформульованих у вигляді правил. Це норми словотворення частин мови, відмінювання і дієвідмінювання слів, узгодження, побудови речень певної структури, а також норми керування, що засвоюються практично.

Граматичне значення – це узагальнене, абстрактне значення, що виражає різноманітні відношення слова, що супроводжують його основний (лексичний) зміст. Кожне повнозначне слово має одне або кілька лексичних та граматичних значень.

Дидактична (навчальна) гра мовленнєвого спрямування – це цілеспрямована організація дітей, що має на меті вирішення мовленнєвих завдань в ігровій формі. Структурними компонентами дидактичної гри є: дидактичне завдання, ігрові дії, ігрові правила, результат гри.

Дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) – це педагогічна наука, що визначає мету, завдання, зміст, методичні закономірності й принципи, форми і методи ефективного навчання дітей дошкільного віку рідної мови, засвоєння мовних та мовленнєвих умінь і навичок, що забезпечують формування мовленнєвої особистості дитини.

Екскурсія – спрямована на ознайомлення дітей із предметами і явищами природи, діяльністю людини у природі.

Експресивно-мотивна функція – полягає у вираженні почуттів та емоцій.

Емоційність мовлення пов'язана з його виразністю. Кожне слово, крім лексичного значення, має емоційне забарвлення.

Естетична або ейдологічна, функція полягає в тому, що мова є основою культури, засобом творення духовних і матеріальних цінностей.

Заняття – це форма організації діяльності дітей дошкільного віку, яка здійснюється у певному місці, з певною групою (підгрупою) дітей, за визначеною закладом дошкільної освіти програмою навчання, у встановлений відповідно до режиму дня час, у межах якого вихователя здійснює освітньо-пізнавальну діяльність дітей з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Зв'язне мовлення – це єдине смислове й структурне ціле, що складається з логічно пов'язаних між собою частин, має відносну самостійність і завершеність. До комунікативних ознак зв'язного мовлення відносять: точність, доречність, багатство мовлення, виразність.

Звук – це найкоротша частина мовленнєвого потоку.

Звукова культура мовлення – це фонетично правильна і чиста вимова звуків рідної мови; орфоепічно правильна вимова слів і фраз за допомогою наголосу, інтонації, паузи і відповідного темпу, що відповідають нормам літературної вимови; чітка дикція, розвинений фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, вміння контролювати силу голосу; інтонаційна виразність мовлення.

Зовнішнє мовлення – це мовлення для інших. Воно розраховане на сприймання слухачами. Зовнішнє мовлення поділяється на чотири види: слухання, говоріння, читання і письмо. У дошкільному віці діти оволодівають лише двома видами зовнішнього мовлення: слухання і говоріння.

Ігри-заняття слугують ефективною формою розвитку мовлення дітей раннього і молодшого дошкільного віку.

Імперативна, волюнтативна або функція впливу – покликана викликати реакцію співрозмовника (відповідь, жести, дії).

Інтегровані заняття – це заняття, які спрямовані на закріплення мовленнєвих знань та умінь дітей, збагачення пізнавального досвіду, ефективного вирішення мовленнєвих та розумових завдань педагог використовує матеріал із різних розділів програми, які підпорядковані одній меті і доповнюють одна одну.

Інтерактив – здатний до взаємодії, бесіди, діалогу.

Інформаційно-комунікаційні технології навчання (ІКТ)– це освітні технології, які використовують спеціальні способи, програмні й технічні засоби (кіно-, аудіо, відеозаписи; комп'ютери, телекомунікаційні мережі) і забезпечують та підтримують інформаційні й комунікаційні процеси, тобто процеси пошуку, збору, передання, збереження, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї.

Комбіновані заняття – складаються з кількох частин і розділів програми, не пов'язаних між собою. Наприклад, розвиток мовлення і музика; математика і малювання та ін.).

Компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, яким є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності; це своєрідний орієнтир, що спрямовує педагога на виховання мовної особистості дитини, яка володіє системою знань, комунікативних умінь і навичок, що покликані забезпечити високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Компетентність – це сформована система знань, що виявляється у практичному вмінні доречно до ситуації їх використовувати.

Компетенція – це соціально задані вимоги (норми) щодо набуття тими, хто навчається необхідних знань умінь і навичок в певній практичній діяльності.

Комплексні заняття – спрямовані на різнобічне розкриття сутності певної теми засобами різних видів діяльності, що послідовно змінюють один одного.

Комунікативна функція мови – полягає в основному призначенні мови – спілкуванні, обміні інформацією задовольняє потребу людини в іншій людині, забезпечує нерозривну єдність людини і мови.

Контрольні заняття – це заняття, що мають на меті перевірити рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок у дітей, виявити недоліки, провести своєчасну індивідуально-мовленнєву роботу з дітьми.

Культура мовлення – це дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усного й писемного мовлення, що полягає в його правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, орфографічних і пунктуаційних норм.

Лексична компетентність – це запас слів у межах певного вікового періоду, здатність дитини використовувати слова, правильно вживати образні вирази, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти. Одним із головних завдань мовленнєвого розвитку є словникова робота, у процесі якої формується лексична компетентність дошкільника.

Лінгводидактика – наука про теорію і практику навчання мови, впровадження нових технологій, що вивчає й розробляє ця наука.

Логічність мовлення – це послідовність викладу думок, відсутність пауз, пропусків, повторів, наявність висновків. Досягненню послідовності та логічності зв'язних монологічних висловлювань забезпечують вправи на побудову логічних ланцюжків між подіями, про які йде мова, складання плану виловлювання за сюжетними картинками, ілюстраціями.

Методи навчання – це способи спільної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на розв'язання завдань розвитку мовлення. У дошкільній педагогіці методи навчання класифікують за джерелом знань: наочні

(спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди, розгляд предметів, картин і картинок, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочністю), словесні (читання, розповідання художніх творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ. Словесні методи розвивають у дітей уміння розуміти зміст мови, застосовувати знання без опори на наочність), практичні (словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди і моделювання) Мета цих методів – навчити дітей на практиці застосовувати одержані знання; набути й удосконалити мовленнєві вміння та навички.

Мисленнєво-творча функція – функція формування і формулювання думки. Полягає в тому, що людина мислить за допомогою мовних засобів.

Міжпредметні заняття – це заняття, зміст яких об'єднує різні галузі знань і види діяльності. Інтегровані заняття – спрямоване на розкриття цілісної сутності певної теми засобами різних видів діяльності, які об'єднуються в широкому інформаційному полі заняття через взаємне проникнення та збагачення.

Мнемотехніка – технологія покращення засвоєння нової інформації через утворення асоціативних зв'язків.

Мовленнєва компетентність – це різновид комунікативної компетентності, що включає здатність дитини практично користуватися мовою, дотримуючись мовних правил у процесі спілкування.

Мовленнєва компетенція – це вміння дитини адекватно, доречно й практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, висловлювати свої думки, бажання, наміри, використовуючи як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи), інтонаційні засоби виразності мовлення.

Мовленнєве виховання – це виховання у дітей любові та поважного ставлення до рідної мови як до скарбниці нашого народу, дотримання культури мовлення.

Мовлення – це практичне користування мовою в конкретних ситуаціях і з наперед визначеною метою; це діяльність за допомогою мови, особлива психічна діяльність.

Мовна компетентність – це сформована система знань про мову та мовлення, що ґрунтується на мовній свідомості, ерудиції, мовному чутті, відповідає правилам мовної граматики, стилістики та виявляється у практичному вмінні доречно користуватися мовою загалом.

Мовна особистість – це носій як національно-мовленнєвої так і загальнолюдської культури, що володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується мовою, адекватно застосовує набуті знання, мовленнєві вміння й навички у процесі комунікації.

Мовотворча функція – спрямована на переосмислення лінгвістичного досвіду мовними засобами, породження нових концепцій та поглядів учених.

Моделювання – це наочно-практичний метод навчання, в основі якого закладено принцип заміни: реальний предмет дитина замінює іншим предметом, його зображенням, умовною позначкою.

Монолог – це тривалий, послідовний виклад думок однією особою.

Монологічне мовлення – це мовлення однієї людини, що виступає у формі розповіді, повідомлення, переказу тощо. Особливістю монологічного мовлення є те, що воно, на відміну від діалогу, не є стихійним, а організованим і потребує підготовки мовця до висловлювання.

Мультимедіа – це спеціальна інтерактивна технологія, яка за допомогою технічних і програмних засобів забезпечує роботу з комп'ютерною графікою, текстом, мовленнєвим супроводом, звуком, відео зображенням.

Навчання мови – це засвоєння й усвідомлення дітьми мовленнєвих норм та правил, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, стилістиці, та адекватне застосування знань про мовні норми у мовленнєвій діяльності.

Номінативна (епрезентативна) функція – позначення світу речей. Функція переплітається з когнітивною, так як все пізнане повинно мати своє ім'я.

Описова розповідь – це виклад характерних ознак предмета або явища. Діти дошкільного віку складають описові розповіді фактичного характеру.

Освітня технологія – це спосіб оптимального досягнення мети педагогами та дітьми з використанням відповідних методів.

Переказ – це один із видів роботи з текстом, який передбачає відтворення змісту прослуханого або прочитаного тексту.

Полілог – це організована, цілеспрямована розмова багатьох осіб (виховательки з дітьми), з певної теми, яка складається із запитань і відповідей.

Пояснювальна розповідь – це послідовний виклад наступних дій; словесне висловлювання, що передує наступній діяльності.

Правильність мовлення – це дотримання норм літературної мови в усному висловлюванні (орфоепічних, лексичних, фразеологічних, словотвірних, граматичних, стилістичних).

Прагматична функція мови – відображає ставлення мовця до його висловлювання.

Прийом – це елемент, складова частина методу. Поділяються на наочні, словесні, ігрові. Найважливішими є словесні прийоми: мовленнєвий зразок, запитання, пояснення, вказівка, оцінювання дитячого мовлення. Наочні прийоми: показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, артикуляція звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням. Ігрові прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів. Як ігрові прийоми можуть виступати елементи дидактичної гри, гри-інсценізації.

Принцип – це основне вихідне положення певної наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; основний закон якої-небудь точної науки; основні вихідні вимоги до організації освітнього процесу.

Принципи навчання – це вихідні теоретичні положення (правила, вимоги), керуючись якими вихователь добирає засоби, методи і прийоми навчання, передбачає його ефективність.

Речення – це мінімальна одиниця мовлення, яка являє собою граматично організоване поєднання слів (або одне слово), словосполучень і має певну смислову й інтонаційну завершеність.

Розвиток мовлення – цілеспрямоване формування у дітей певних мовленнєвих навичок і вмінь (правильної звуковимови, доречного добору або сполучення слів чи інших мовних і позамовних засобів, використання слів у відповідній граматичній формі тощо), які забезпечують функціонування процесу мовлення відповідно до мовних норм (А. Богуш, Н. Гавриш).

Розповідь – це мовлення одного мовця, інші – слухачі, вони не беруть участі в розповіді.

Розповідь за картиною – це складна розумова діяльність дітей, що потребує вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати предмети.

Синквейн – п'ятирядковий вірш без рим. Використовується для розвитку образного мовлення дітей.

Склад – це кілька звуків (або один звук), які вимовляються одним поштовхом видихуваного повітря. Склад утворює голосний звук; він є основним у складі.

Скрайбінг – це метод розповіді, пояснення, який супроводжується графічною ілюстрацією сказаного.

Слово – це основна структурно-семантична одиниця мови, що забезпечує зміст спілкування. З погляду лінгвістики, характерними властивостям слова є: фонетичне вираження, граматичне оформлення, семантична єдність.

Слухання – це сприймання усного мовлення та його розуміння дітьми.

Сторітеллінг – це технологія створення історій.

Сюжетна розповідь – це такий вид монологічного мовлення, в якому повідомляється про події, явища, що розгортаються у часі.

Творча розповідь – це розповіді, в яких діти на основі власного досвіду, вражень і переживань вигадують нові образи, події

Тематичні заняття – це заняття, які спрямовані на вирішення якогось одного мовленнєвого завдання (наприклад, або розвиток словника, або формування граматично правильного мовлення, або звукової культури тощо).

Технологія – це сукупність знань, відомостей про послідовність окремих операцій у процесі виробництва чогось; навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості; сукупність способів оброблення чи перероблення матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних операцій тощо.

Точність мовлення – це вміння дитини добирати відповідні слова і будувати речення так, щоб найточніше передати зміст висловлювання. Точність мовлення забезпечується вичерпаністю і недвозначністю змісту; вимагає багатства мовних засобів.

Фактична розповідь – це відтворення дитиною подій, що були наявні в її житті.

Фатична функція – встановлення доброзичливої атмосфери перед початком розмови.

Фонема – найменша структурна одиниця звукової будови мови.

Фонетика – це розділ мовознавства, в якому вивчають звуковий склад мови.

Форма навчання – це спеціально організована діяльність виховательки з дітьми, що відбувається в установленому порядку та режимі і залежить від кількості тих, кого навчають (індивідуальна, групова, колективна, фронтальна); часу (коли навчають), місця й порядку його проведення.

Чистота мовлення – це уникнення в мовленні слів-паразитів, діалектизмів, жаргонізмів, просторічних слів які засмічують мовлення.

Тестові завдання для підсумкового контролю знань

Дошкільна лінгводидактика

1. Дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) – це:

а) педагогічна наука, яка вивчає закономірності педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовлення у дітей дошкільного віку в дитячому садку

б) частина дошкільної педагогіки, яка розробляє єдину систему навчально-виховної роботи з розвитку мови, узагальнює передовий досвід дошкільних закладів, досвід кращих вихователів-новаторів і сім'ї, процес засвоєння дітьми дошкільного віку усної рідної мови

в) педагогічна наука, яка вивчає закономірності розвитку мови дітей на різних вікових етапах, специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок у дітей, форми, засоби, методи і прийоми навчання дітей рідної мови

г) правильна відповідь відсутня

2. Об'єктом української дошкільної лінгводидактики є:

а) мова

б) навчально-мовленнєва діяльність дітей у закладі дошкільної освіти, тобто організований, цілеспрямований процес використання мови з метою спілкування та планування діяльності

в) закономірності засвоєння дітьми мови

г) процес навчання

3. Предмет української дошкільної лінгводидактики – це:

а) закономірності опанування усним мовленням

б) мовленнєва діяльність

в) педагогічна діяльність, спрямована на формування мовленнєвих навичок дошкільників

г) процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства

4. Термін «лінгводидактика» ввів у науковий обіг:

- а) М. Шанський
- б) А. Богуш
- в) С. Гончаренко
- г) Т. Піроженко

5. Який центр відповідає за сприймання мовлення на слух, розуміння мовлення

- а) Брока і Дежеріна
- б) центр Брока
- в) центр Дежеріна
- г) центр Верніке

6. Знаки мови – це:

- а) речення
- б) морфеми (частини слова)
- в) словосполучення
- г) усі відповіді правильні

7. Провідною функцією мови є:

- а) комунікативна
- б) гносеологічна
- в) мисленнєво-творча
- г) естетична

8. До структури мовленнєвої діяльності входять:

- а) мовленнєві ситуації
- б) мовленнєві дії
- в) мовленнєві операції
- г) всі відповіді правильні

9. Є такі види мовленнєвої діяльності:

- а) читання і письмо
- б) говоріння
- в) слухання
- г) всі відповіді правильні

10. Засновником звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти є:

- а) К. Ушинський
- б) В. Сухомлинський
- в) А. Богуш
- г) Я. Коменський

12. Хто є автором першої в Україні концепції національного дитячого садка:

- а) С. Русова
- б) М. Монтесорі
- в) В. Сухомлинський
- г) А. Богуш

13. Основними засобами розвитку мовлення є:

- а) бесіда за змістом прочитаного твору

б) організація спілкування у різних видах діяльності, як-от: ознайомлення з художньою літературою; використання технічних засобів навчання; мовлення виховательки

в) мовлення виховательки

г) всі відповіді правильні

14. Види мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку

а) фонетична

б) лексична

в) діалогологічна

г) всі відповіді правильні

15. Провідною формою навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення є:

а) заняття різних видів і типів

б) ігрова діяльність

в) спілкування

г) повсякденне життя

16. Комплексні мовленнєві заняття проводять:

а) тричі на місяць

б) один раз на квартал

в) один раз на тиждень

г) правильна відповідь відсутня

17. На комплексному мовленнєвому занятті поєднано завдання з:

а) формування звукової культури мовлення

б) словникової роботи

в) граматики та розвитку зв'язного мовлення

г) усі відповіді правильні

18. Тематичне заняття зі зв'язного мовлення проводять:

- а) у старшій групі
- б) у всіх вікових групах
- в) у середній і старшій групах
- г) у молодшій групі

19. Типи мовленнєвих занять:

- а) групові
- б) індивідуальні
- в) індивідуально-групові
- г) усі відповіді правильні

20. Тематичне мовленнєве заняття присвячене:

- а) одному мовному розділу
- б) двом мовним розділам
- в) трьом мовним розділам
- г) правильна відповідь відсутня

21. Комбіновані заняття складаються:

- а) з кількох частин і розділів програми не пов'язаних між собою
- б) з декількох частин і розділів програми пов'язаних між собою
- в) з однієї частини
- г) з двох частин об'єднаних навколо однієї теми

22. Заняття з розвитку мови проводяться:

- а) один раз на тиждень

- б) два рази на тиждень
- в) три рази на тиждень
- г) один раз в квартал

23. Заняття з розвитку мови можуть бути:

- а) комплексні і тематичні
- б) контрольні
- в) спрямовані на вивчення певної теми
- г) всі відповіді правильні

24. До наочних методів навчання дітей рідної мови відносять:

- а) екскурсії-огляди
- б) розгляд предметів
- в) розгляд картин
- г) всі відповіді правильні

25. Яка з поданих інструкцій спрямована на словесну творчу активність дітей дошкільного віку

- а) придумай нову історію про...
- б) склади розповідь за картинкою
- в) розкажи про
- г) пригадай про

26. Який з прийомів розвитку мовлення не належить до словесних:

- а) показ
- б) запитання
- в) пояснення
- г) мовленнєвий зразок

27. До якого віку у дитини з'являються перші слова:

- а) до 1 року
- б) до 1,5 років
- в) до 6 місяців
- г) до 2 років

28. Які засоби спілкування є провідними у дітей від 0 до 6 місяців

- а) експресивно-мімічні (зосередження на обличчі дорослого, посмішка, жести й ін.)
- б) ігрові
- в) мовленнєві
- г) предметно-дієві

29. Розвиток зв'язного мовлення, зокрема, діалогічної форми, започатковується на:

- а) 2 році життя
- б) 3 році життя
- в) 4 році життя
- г) 5 році життя

30. Форма мовлення, за якої відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома або декількома особами

- а) зв'язне мовлення
- б) монолог
- в) діалог
- г) ситуативне мовлення

31. Для якого мовлення притаманна простота синтаксичних побудов, неповні речення, спонтанність:

- а) діалогічне мовлення
- в) монологічне мовлення
- г) зв'язне мовлення
- д) ситуативне мовлення

32. На якому році життя мовлення дитини розвивається швидкими темпами, словник налічує від 1000 до 1500 слів, присутні майже всі частини мовлення, активізується вживання дієслів і займенників

- а) третьому
- б) четвертому
- в) другому
- г) п'ятому

33. У якому віці дитина починає швидко встановлювати зв'язок між словом і предметом, вдосконалюється розуміння мовлення дорослих

- а) на початку 2-го року
- б) на початку 1-го року
- в) в кінці 3-го року
- г) на початку 3-го року

34. Пояснення, вказівка, запитання, мовленнєвий зразок, оцінка дитячої мови це:

- а) ігрові прийоми
- б) словесні прийоми
- в) практичні прийоми
- г) наочні прийоми

35. Показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, показ артикуляції звуків це:

- а) наочні прийоми

- б) словесні прийоми
- в) практичні прийоми
- г) ігрові прийоми

36. Дидактичні ігри, ігри-інсценівки, ігри-драматизації це:

- а) практичні методи
- б) наочні методи
- в) словесні методи
- г) правильна відповідь відсутня

37. Читання, розповідання художніх творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, перекази, це:

- а) практичні методи
- б) словесні методи
- в) наочні методи
- г) ігрові методи

38. Заняття, спрямовані на поглиблене вивчення конкретної теми, називають:

- а) тематичними
- б) комплексними
- в) фронтальними
- г) індивідуальними

39. Після 5 років у дитини переважає мовлення:

- а) контекстне
- б) ситуативне
- в) образне
- г) всі відповіді правильні

40. У чому полягає єдність мови і мислення:

- а) у зв'язку з єдністю законів природи і суспільства
- б) у зв'язку між поняттям і словом
- в) у зв'язку між предметами реальної дійсності
- г) всі відповіді правильні

Список використаних джерел

Основна література

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». За заг. ред. О. В. Низковської. ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.
2. Богуш А. Готуємо руку дитини до письма : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей п'ятого року життя. Київ : Генеза, 2017. 184 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей четвертого року життя : навч.-мнетод. посіб. Київ : Генеза, 2019. 104 с.
5. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Запрошуємо до розмови. Розповідання за сюжетними картинами : навч.-метод. комплект для дітей старш. дошк. віку : метод. посіб. та 16 картин, 2-ге вид. Київ : Генеза, 2014. 48 с.
6. Богуш А., Гавриш Н. Вчимося розповідати. Складання розповідей за серіями сюжетних картин на основі літературних творів : навч.-метод. посіб. Київ : МЦФЕР Україна, 2013. 32 с.
7. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2023. 344 с.
8. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку : навч.-метод. посіб. : до програми «Оберіг». Київ : Слово, 2016. с. 388
9. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Наук. кер. проєкту : В. О. Огнев'юк. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2020. 304 с.
10. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник : за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доп. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

11. Мороз-Рекотова Л. В. Навчання дошкільників грамоти: в схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2017. 234 с.
12. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
13. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.
14. Я у світі : програма розвитку дитини від народження до шести років . наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Додаткова література

1. Барна Х. В. Характеристика технології складання інтелектуальних карт в освітньому просторі дошкільного навчального закладу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70 (1). С. 131-134.
2. Березовська Л. І. Ігрові технології як засіб формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції: зб. мат. Міжнарод. наук.-практ. онлайн-конференції* (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 19-20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. 290 с. С. 162-165.
3. Березовська Л., Ватаман Ф. Удосконалення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Т 1. С. 235-241.
4. Білан О. І. Цоба Л. Н. Навчання елементів грамоти. Львів : Ліга Прес, 201. 188 с.

5. Бобровська Х. В., Самсонова О. О., Чорна Г. В. Методи і прийоми мнемотехніки як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*, 2022, Вип. 53. Т. 1. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/53/part_1/35.pdf
6. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид. Харків : Видавництво «Ранок», 2013.
7. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX ст.): монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2019. 328 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В., Саприкіна О. В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 408 с.
9. Богуш А. М., Шиліна Н. Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса: ПНУ АПН України, 2003.
10. Борова В. Є. Чинники звукової культури мовлення дошкільників. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. Вип. 6-7. С. 7-13.
11. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Нова українська школа НУШ Київ : Освіта, 2018. 400 с.
12. Гавриш Н. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. № 3, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/05/11/Dv_2021-03-Gavrysh.pdf
13. Гавриш Н. Інтегроване заняття : робота над помилками. *Дошкільне виховання*, 2018, №7. С.8-13.
14. Гавриш Н. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навч.-метод. посіб. Луганськ : «Альма-Матер», 2007. 496 с.
15. Гавриш Н., Васильєва С., Рагозіна В. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів : монографія за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС. ЛТД, 2021. 226 с.

16. Горбунова Н. В. Технології розвитку словника дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. : РВВ КГУ, 2010. 46 с.
17. Горбунова Н. В. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку. *Гуманіт. Науки : наук.-практ. журн.* 2012. № 2. С. 46-52.
18. Дем'яненко С., Андреева Т. Сучасний підхід до лексично-мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку в дошкільній школі. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 58, Т. 1. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/58_2022/part_1/44.pdf
19. Євдокимова Н. Осінь проводжаємо, зиму зустрічаємо: тематичне заняття з розвитку мовлення (граматика) для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання.* 2015. № 11. С. 29-31.
20. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 222 с.
21. Казанцева Л. І. Формування в дошкільників граматичних навичок українського мовлення на засадах комунікативної парадигми. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр.* № 2(49) травень 2015. С. 53.
22. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.
23. Козловська Л. Поліщук Н. Короткий тлумачний словник з інформатики та інформаційних систем для економістів. Київ, Видавництво КНЕУ. 2004. 60 с.
24. Короткова І. Веселі музики: тематичне заняття з розвитку мовлення (звукова культура) для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання.* 2015. № 10. С. 24- 25.
25. Логопедична робота у дитячому садку / упоряд. Г. М. Лисенко. Київ : Шк. світ, 2011. 120 с.

26. Луценко І. О. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. Київ: Світич, 2008. 203 с.
27. Луценко І. О. Дитина-дорослий: вчимося спілкуватись. Київ: Світич, 2008.
28. Максименко Д. С. Мовленнєвий і психічний розвиток дітей раннього віку. Видавництво : Центр учбової літератури, Київ, 2023, 192 с.
29. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
30. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.
31. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
32. Попова І. І. Діхтяренко С. В. Виховання звукової культури мовлення молодших дошкільників засобами методу кейс-технології. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57 Т. 2. С. 195-200.
33. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education & Care» / В. А. Воронов, К. В. Ковальчук, Н.В. Піканова та ін. Київ: ФОП В. Б. Ференець, 2021. 130 с.
34. Словник-довідник з української лінгводидактики. 2-ге вид., доповн. та переробл. / за заг. ред. проф. М. Пентилюк. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 172 с.
35. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2000. 88 с.
36. Сухар В. Л. Розвиток звукової культури мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Харків «Веста»: Видавництво «Ранок», 2008. 80 с.
37. Товкач І. Є. Індивідуалізація освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного віку за авторською методикою «розглядай та пізнавай» URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v4/i14/24.pdf>
38. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. Енциклопедія, 2007. 854 с.

39. Український тлумачний словник (тезаурус) 250000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. 1696 с.
40. Усі ігри в закладі дошкільної освіти /авт.-упоряд. А. В. Доценко, О. О. Забашта, Н. О. Лобанова, А. С. Остапенко. Харків : Вид. група «Основа», 2021. 271 с.
41. Федорова М. А. Навчання дітей дошкільного віку складанню сюжетної розповіді. *Modern science: innovations and prospects*. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 274-280.
42. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монгр. / А. М. Богущ, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов. Одеса, 2008. 272 с.
43. Шелестова Л. Навчаємо дитину бачити світ у картинах художників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 4, С. 10-14.

ДОДАТКИ

Додаток А

Планування

занять із розвитку мовлення впродовж одного місяця, кварталу

Тижні	Вид заняття	Структура заняття	Місяці кварталу		
			I	II	III
I	Комплексне	Зв'язне мовлення Граматика Словник			
II	Комплексне	Зв'язне мовлення Граматика 3. Звукова культура мовлення			
III	Комплексне	Зв'язне мовлення Словник 3. Звукова культура мовлення			
IV	Тематичне		Звукова культура (або зв'язне мовлення)	Словник	Граматика

Дидактичні ігри на закріплення виучуваного звука

Дидактична гра «Знайди картинку»

Мета: продовжувати вправляти дітей у правильній вимові звука [с], розвивати звукову культуру мовлення, увагу, виховувати інтерес до гри.

Матеріал: предметні картинки на звук [с].

Хід гри. Вихователька пропонує дітям розглянути картинки та викласти фішки на ті картинки, де є звук [с]. Діти промовляють слово зі звуком [с], визначають його позицію, роблять звукову модель слова.

Дидактична гра «Впіймай звук»

Мета: продовжувати вправляти дітей у чіткій вимові шиплячих звуків [ж], [ш], [ч]; розвивати звукову культуру мовлення, увагу, пам'ять, виховувати інтерес до гри.

Матеріал: предметні картинки

Хід гри: Вихователька повідомляє дітям, що вона буде називати різні слова, діти повинні уважно слухати, і коли почують у слові звуки [ж], [ш], [ч], повинні підняти прапорець. Далі діти обирають картинку і роблять звукову модель слова з означеними звуками.

Дидактична гра «Упізнай звук»

Мета: розвивати фонематичний слух дітей, активізувати словник, розвивати увагу.

Матеріал: предметні картинки

Хід гри: Вихователька пропонує дітям дібрати до запропонованого нею слова близьке за звучанням слово зі звуками [ш], [с], [з], [ц], [ж]. Коли дитина почує в слові необхідний звук, має плеснути у долоні (наприклад: суп-зуб, шапка-жабка та ін.).

Дидактична гра «Зміни звук у слові»

Мета: продовжувати знайомити дітей з паронімами (словами, схожими за звучанням), вчити розуміти значення слова в залежності від його звукового складу.

Матеріал предметні картинки до слів.

Хід гри: Діти працюють в командах. Кожна команда має по 10 картинок, з яких діти можуть утворити 5 груп слів. Підказкою слугують картинки. Наприклад: карта – парта, мак – рак, мити – лити, нора – гора, пора – кора сир – син та ін.). Команда яка першою виконає завдання здобуває перемогу. У процесі виконання завдань діти порівнюють слова, визначають кількість звуків у слові, доходять висновку, що лексичне значення слова може змінюватися першим звуком.

Вправи для артикуляційної гімнастики

Вправа «Лопатка»

Процедура виконання: усміхнутися, відкрити рот, широкий розслаблений язик злегка висунути із рота і покласти на верхню губу. Утримувати: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10.

Вправа «Голочка»

Процедура виконання: усміхнутися, висунути язик, зробити його вузьким. Утримувати: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10. Слідкувати, щоб кінчик не загинався.

Вправа «Голочка – Лопатка»

Процедура виконання: по чергово виконувати вправи «Голочка» та «Лопатка» (робити язичок то широким, то вузьким). Рахунок: 1-2.

Вправа «Годинник»

Процедура виконання: відкрити рот, губи розтягнути в посмішці, кінчиком вузького язика тягнутися то до правого, то до лівого вуха (в різні куточки язика). Рахунок: 1-2. Слідкувати, щоб щелепа і губи не рухались.

Вправа «Гойдалка»

Процедура виконання: відкрити рот і гострим кінчиком язика по чергово тягнутися то до підборіддя, то до носа. Рахунок: 1-2.

Вправа «Гірка»

Процедура виконання: відкрити рот, захвати кінчик язика за нижні зуби, а спинку язика підняти вгору. Показати круту гірку. Рахунок: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10.

Вправа «Трубочка»

Процедура виконання: висунути широкий язик, бокові краї язика загнути вгору. Подути в трубочку, що утворилась. Виконувати в повільному темпі. Рахунок: 1-2.

Вправа «Смачне варення»

Процедура виконання: відкрити рот, язиком облизати верхню губу, виконувати рух зверху вниз, ховаючи язик вглибину рота. Рахунок: 1-2.

Вправа «Проколи кульку»

Процедура виконання: рот закритий. Рухаючи язиком вліво-вправо, намагатись «проткнути» ним то ліву, то праву щоки. Рахунок: 1-2.

Вправа «Чистимо зубки»

Процедура виконання: відкрити рот і кінчиком язика «почистити» зуби з внутрішньої сторони верхнього і нижнього зубного ряду, виконуючи рухи зі сторони в сторону та зверху вниз. Рахунок: 1-2.

Вправа «Маляр»

Процедура виконання: відкрити рот, «побілити» язиком піднебіння, виконуючи повільні рухи від верхніх зубів у глиб рота і назад. Рахунок: 1-2.

Вправа «Коник»

Процедура виконання: відкрити рот, присмоктати язик до піднебіння і різко відірвати, клацнувши ним. Рахунок: 1-2.

Вправа «Грибочок»

Процедура виконання: присмоктати язик до піднебіння, широко відкрити рот. Спинка язика – це капелюшок гриба, а під'язикова вуздечка – ніжка.

Вправа «Злий пес»

Процедура виконання: висунути широкий, розслаблений язик і покусати його: спочатку тільки кінчик, потім від кінчика до середини і від середини до кінчика. Рахунок: 1-2.

Вправа «Гребінець»

Процедура виконання: висунути широкий і розслаблений язик. «Розчесати» його зубами від кінчика до серединки, а потім від серединки до кінчика. Рахунок: 1-2.

Казка про Веселий Язичок

З давніх-давен в одному чарівному будиночку Жив собі Веселий Язичок (*широко відрити рот, показати язик, порухати ним у роті*). Ти, мабуть, здогадався, що цей будиночок – рот. Двері у будиночку то відкриваються, то закриваються. Ось так (*по черзі відкривати і закривати ротик, ритмічно, в помірному темпі*). Кожного дня Язичок виходить з будиночка на прогулянку (*висунути язика*). І от одного разу Язичок вийшов погрітись на сонечку, приліг він на ганку (*покласти широкий язик «лопаткою» на нижній губі*). Раптом подув сильний вітер, Язичок здригнувся (*зробити вузький язик «голочкою»*), сховався в будиночок і зачинив за собою двері (*забрати язик та закрити рот*). Дуже любляв Язичок грати у футбол (*по черзі впиратись кінчиком язика то в ліву, то в праву щоки*), на барабані (*стукати кінчиком язика в зуби д-д-д*), гойдатись на гойдалці (*відкрити рот, кінчиком язика по черзі тягнутись до носа, потім до підборіддя*), їздити на конику (*«клацати» язиком, присмоктуючи та різко відриваючи його від піднебіння*). А коли награвся, Язичок йшов до свого будиночка відпочивати (*знову забрати язик та закрити рот*). Який слухняний у тебе Язичок!

**Ігри на вправляння дітей у правильні звуковимові з використанням
цифрових он-лайн платформ**

Вправа «Відкрий картинку»

Мета: вправляти дітей у правильній звуковимові свистячих звуків.

Процедура виконання. Вихователька пропонує дітям роздивитися картинки та назвати спочатку ті слова, у яких є звук [с] та натиснути на них. Далі віднайти картинки у яких є звук [ш]. Чітко вимовити слова з вказаними звуками. Назвати в якій позиції знаходиться звук: на початку, у середині чи в кінці слова. Умова: якщо дитина правильно виконала всі завдання, то вона відкривала картинку.

Виконання вправи пропонувалося дітьми на онлайн платформі LearningApps.org. Вправу можна використовувати на вправляння дітей у різних звуках.

Вправа «Голосні і приголосні звуки»

Мета: закріпити з дітьми голосні та приголосні звуки.

Процедура виконання. Вихователька пропонує дітям пригадати, які літери позначають голосні звуки, а які – приголосні. Чим відрізняються голосні звуки від приголосних. Далі дітям потрібно згрупувати голосні та приголосні літери у дві колонки.

Завдання виконується з дітьми на онлайн платформі LearningApps.org.

Вправа «Упізнай звук»

Мета: вправляти дітей в умінні співвідносити звук з буквою.

Процедура виконання. Вихователька пропонує дітям відкрити картинки, за якими приховані звуки та букви. Діти мають до кожної літери знайти звук, який вона позначає. Наприклад, літера «я» звук [йа], літера «ю» звук [йу], літера «є» звук [йе] та ін.

Завдання діти виконують індивідуально на онлайн платформі LearningApps.org.

Вправа «Зроби правильний вибір»

Мета: вправляти дітей у вмінні визначати губні приголосні звуки.

Процедура виконання. Вихователька роздає дитині картки із зображенням предметів у словах яких в різних позиціях (на початку, у середині, в кінці слова) зустрічаються губні приголосні звуки [б] та [п]. Дитина має обрати картки із зображенням предметів, у назві яких є звук [б] віддати хлопчику Богданчику, а картки із зображенням предметів, у назві яких є звук [п] віддати дівчинці Поліні. Дітям пропонувалися картки із зображенням паровоза, барабана, пірамідки, брязкальця, лопатки, пенала та ін. У ході виконання завдання дитина чітко мала вимовити слово та виокремити звук. Вправа виконувалася індивідуально з кожною дитиною на платформі LearningApps.org. Якщо дитина правильно співвідносила картинку, то засвічувався зелений колір, якщо ні – червоний.

Вправа «Впізнай звук»

Мета: продовжувати вчити дітей сприймати звуки на слух та співвідносити їх із тими тваринами, птахами, кому вони належать.

Процедура виконання. Вихователька пропонує дітям послухати у записі голоси птахів (горобця, синички, зозулі, дятла, соловейка та ін.), віднайти картинку пташки, голос якої дитина почула. Завдання виконувалося з дітьми індивідуально.

Джерело: Березовська Л., Ватаман Ф. Удосконалення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка». Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Т 1. С. 235-241.

Казка про голосні та приголосні звуки

Десь-колись, в одному замку жили брати-звуки. Жили вони в злагоді до тих пір, поки один із них не заявив:

- Брати, я найпотрібніший, найкорисніший звук для людей, а ви нікому не потрібні!

- Як так? Обурилися звуки і підняли шум і гам. Кожен став вихваляти себе:

- Я найголовніший, найкругліший, мене легко вимовляти, – сказав звук [О].

- Ні, я найважливіший, - заперечив звук [Ж]. – Хоча мене й важче вимовляти.

- А в мене довгий хвостик і я вмію гудіти, - загув звук [У].

Незабаром засперечалися й інші звуки. Вони сварилися до тих пір, поки не розбудили Фею Фонетику. Вона славилася своєю добротою, мудрістю і була відома завдяки своїм братам. Одні брати Феї були крикливі та галасливі: А, О, У, И, І, Е. Вона назвала їх голосними. А інші – тихі спокійні, які завжди згоджувалися з голосними. Фея назвала їх приголосними. Приголосні звуки не могли кричати і співати так як голосні, але також шуміли, пихтіли – п-п-п, шипіли –ш-ш-ш, свистіли – с-с-с.

Фонетика навела порядок у замку. Вона пояснила братам-звукам, що кожний із них необхідний і корисний. Із звуків складаються слова. Люди їх вимовляють, об'єднують у речення. За їх допомогою вони спілкуються між собою.

Казка про дзвінкі та глухі приголосні звуки

Одного разу, мудра Фея з країни «Фонетика» виявила у характерах своїх братів приголосних деякі відмінності. Так, одні з них мали дзвінкий голос, і Фея назвала їх дзвінкими приголосними звуками [В, Л, Л', М, Н, Н', Й, Р, Р', Б, Д, Д', З, З', Ж, ДЖ, ДЗ, ДЗ', Г, Г'], інші такого голосу не мали, вони створювали лише шум, і Фея назвала їх глухими приголосними звуками [Ф, П, Т, Т', С, С', Ш, Ч, Ц, Ц', Х, К].

Самотньо було вукам, і вони захотіли об'єднатись у пари: дзвінкі-глухі. Довго думали: «Як це зробити?» і на допомогу їм прийшла добра Фея. Вона запропонувала дзвінким приголосним вимовити своє ім'я без голосу, пошепки, але щоб усім було чути. А глухі звуки мали дослухатись і впізнати, кого з Вас викликають до пари. Звуки так і зробили.

Першим почувся шепіт дзвінкого приголосного звука Б, і всі почули його глуху пару – звук П. Далі без голосу вимовив своє ім'я звук Д і всім стало зрозуміло, що його пара звук – Т. Поступово пар ставало все більше і більше: [Б – П], [Д – Т], [Д' – Т'], [З – С], [З' – С'], [Ж – Ш], [ДЖ – Ч], [ДЗ – Ц], [ДЗ' – Ц'], [Г – Х], [Г' – К]. Їх звуть парні дзвінкі-глухі приголосні. Без пари залишились дзвінкі [В, Л, Л', М, Н, Н', Й, Р, Р'] та глухий [Ф].

Казка про тверді та м'які приголосні звуки

Одного разу, Фея Фонетика помітила, що серед її братів приголосних звуків є брати з твердим характером і м'які, дуже добрі. Тому одних братів вона назвала твердими приголосними звуками, а інших – м'якими. Заприятелювали та здружилися брати-звуки між собою і стали ходити парами: твердий і м'який звуки. Брати дуже любили грати в різні ігри, змінювати слова. Наприклад, у слові рис на місце твердого звука [с] прибігав м'який [с'] і слово рис, перетворювалося на рись, лан в лань та ін. Але приголосні звуки не тільки грались, вони ще й працювали та утворювали різні слова, знаходили собі помічників. Фея з країни «Фонетика» побачила, що звукам добре разом, і назавжди об'єднала тверді і м'які приголосні звуки, в такі пари: [З – З'], [Д –

Д`], [Л – Л`], [Н – Н`], [Р – Р`], [С – С`], [Т – Т`] , [Ц – Ц`], [ДЗ – ДЗ`]. Але не всі звуки знайшли собі пару. Такі приголосні тверді звуки як [Б, П, В, М, Ф] та м'який звук [Й] залишилися без пари і їх називають непарними приголосними звуками.

Казка про м'який знак і шиплячі приголосні звуки

М'який знак часто вихвалявся:

-Я такий м'який та добрий, зі мною радісно й приємно усім живеться. А ти приголосний звук, такий твердий, сердитий. Відтак, варто мені стати з тобою поруч, як ти одразу ж пом'якшуєшся.

- Геть, хвалько, - зашипіли Шиплячі.

– Ич, який м'який і добрий! Та ти жодного звука передати не можеш. Ти всього лишень знак!

– Краще не передавати жодного звука, ніж шипіти, як ви злючки-колючки! – вигукнув з обуренням М'який знак.

І від того часу м'який знак ніколи не ставав після шиплячих вуків.

Приклади таблиць для розчитування

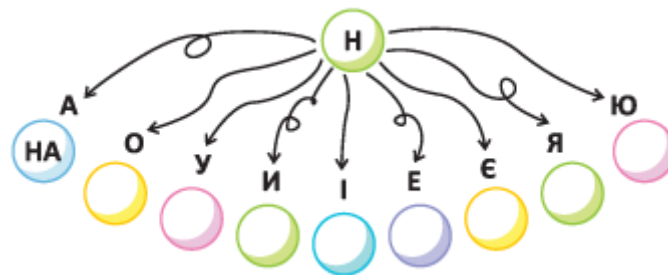
Вправа «Павучок»

Мета: вправляти дітей у читанні складів з літерою «П» (*па, по, пу, пи, пі, пе*);

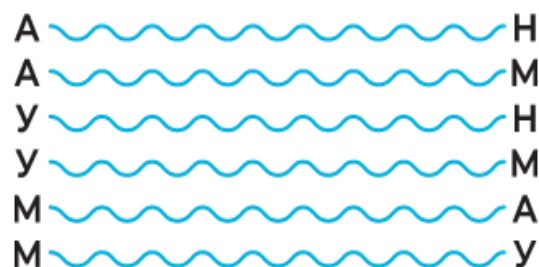
Вправа «Намистинки»

Мета: вчити дітей читати склади з літерою «Н» (*на, но, ну, не, ни, ні, но*);

Вправа «Зєднай хвилю»

Мета: продовжувати ознайомлювати дітей із відкритими і закритими складами з приголосними звуками [н], [м]

Тренажери для навчання дітей читати доступні за покликанням:
<https://www.educ.com.ua/prakt-zavdan/zavd-1-kl/kartki-dlya-rozchituvannya-na-literi-zh-sh-ch.html>

Методики діагностики мовлення дітей

Діагностичні критерії мовленнєвого розвитку

1. Володіння назвами точно уявних або доступних діяльності предметів, явищ, якостей, властивостей.
2. Вимова всіх звуків рідної мови відповідно до орфоепічних норм.
3. Розвинений фонетичний слух.
4. Володіння морфологічною системою мовлення.
5. Володіння розмовною мовою в різних ситуаціях спілкування.
6. Користування формулами мовленнєвого етикету в різних ситуаціях спілкування.
7. Вільне використання розмовного діалогічного мовлення.
8. Володіння контекстним монологічним мовленням.
9. Усвідомлення звукового та словесного складу мовлення.
10. Правильність побудови мовлення з граматичної точки зору.

Оцінювання результатів

Оцінка виставляється в балах (0-5 балів) за всіма критеріями. Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 50 балів.

Висновки про рівень мовленнєвого розвитку

50 балів – дуже високий

40-45 балів – високий

20-35 балів – середній

10-15 балів – низький

0-5 балів – дуже низький

Методика «Назви знайомі слова»
(для визначення рівня словникового запасу)

Підготовлені узагальнювальні поняття: овочі, фрукти, тварини, рослини, професії, геометричні фігури, кольори, дії, ознаки, частини тіла.

Інструкція для виконання дитині:

«Назви овочі...».

«Назви фрукти...».

«Назви тварини...».

«Назви рослини...».

«Назви професії...».

«Назви геометричні фігури...».

«Назви кольори...».

«Назви дії...».

«Назви ознаки...».

«Назви частини тіла...».

До кожного узагальнюючого поняття дитина повинна назвати 5 слів.

Оцінювання результатів

Оцінки встановлюються в балах (1 бал за кожне правильно назване слово).

Результати додаються, визначається загальна кількість балів.

Максимальний результат – 50 балів.

Висновки про рівень словникового запасу

50 балів – дуже високий

40-49 балів – високий

20-39 балів – середній

10-19 балів – низький

0-9 балів – дуже низький

Методика «Опиши улюблену іграшку»

(для визначення рівня розвитку зв'язного мовлення)

Дитина приносить з дому улюблену іграшку.

Інструкція дитині: «Назви і опиши свою іграшку (м'яка, тверда, з якого матеріалу виготовлена, якого кольору, з яких частин складається, в які ігри ти з нею граєшся, за що ти любиш іграшку, чим вона відрізняється від інших)».

Оцінювання результатів

10 балів – дитина правильно називає іграшку, послідовно, логічно і чітко описує її відповідно до інструкції менше ніж за 60 сек.

8-9 балів – дитина правильно називає іграшку, самостійно описує її відповідно до інструкції 60 сек.

4-7 балів – дитина правильно називає іграшку, описує відповідно до її інструкції за 60-70 сек.

2-3 бали – дитина правильно називає іграшку, описує її відповідно до інструкції з допомогою за 70-80 сек.

0-1 бал – дитина правильно називає іграшку, описує її відповідно до інструкції з допомогою більш ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку зв'язного мовлення

10 балів – дуже високий

8-9 балів – високий

4-7 балів – середній

2-3 бали – низький

0-1 бал – дуже низький

Методика «Який? Яка? Яке?»

**(для визначення рівня граматичної правильності мовлення,
вміння добирати ознаки та узгоджувати їх з іменниками)**

Підібрані іменники: весна, сонце, день, сніг, трава, вода, ніч, молоко,
каша, зима.

Інструкція дитині: «Я буду називати слова і ставити питання до них, а
ти будеш відповідати:

- Весна (яка?) –
- Сонце (яке?) –
- День (який?) –
- Сніг (який?) –
- Трава (яка?) –
- Вода (яка?) –
- Ніч (яка?) –
- Молоко (яке?) –
- Каша (яка?) –
- Зима (яка?) –

Оцінювання результатів

Оцінки встановлюються в балах (1 бал за правильну назву й узгоджену з іменником ознаку). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень граматичної правильності мовлення

- 10 балів – дуже високий
- 8-9 балів – високий
- 4-7 балів – середній
- 2-3 бали – низький
- 0-1 бал – дуже низький

Методика «Назви перший звук в слові»

(для визначення рівня розвитку фонематичного слуху)

Підготовлені слова: рак, око, жук, мак, рука, дощ, сніг, ялинка, фарба, ліс.

Інструкція дитині: «Я буду промовляти слова, а тобі потрібно визначити і назвати перший звук у кожному слові».

Оцінювання результатів

Оцінки встановлюються в балах (1 бал за правильно названий звук.)
Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку

10 балів – дуже високий

8-9 балів – високий

4-7 балів – середній

2-3 бали – низький

0-1 бал – дуже низький

(Джерело: Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2023. – 226 с.)

Навчальне видання

Людмила Березовська

ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА

Навчальний посібник

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 12,79
Наклад 100 прим.

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.

